

Stedlig historisk verdiutvikling

En utforskende oppgave som ser på hvordan vi kan bruke fortidens lærdommer i fremtidens steder.

KRISTOFFER BARKVED KALLELI

VEILEDER

Paulina Emilia Nordström

Universitetet i Agder, 2022

Fakultet for Samfunnsvitenskap

Institutt for Global utvikling og samfunnsplanlegging

Forord

Ved innleveringen av denne masteroppgaven fullfører jeg fem år som student. Innlevering av denne masteroppgaven betyr også slutten på studiet Global utvikling og samfunnsplanlegging med spesialisering i samfunnsplanlegging, by- og regionalutvikling. Tiden som planleggingsstudent har vært en uforglemmelig opplevelse. Som de sier på fjernsynet, *det har vært en reise*. Men, som de fleste gode ting er det en tid for alt, og min tid som student er nå ferdig. På andre siden av sommerferien er det arbeidslivet som venter på meg. Den kunnskapen jeg har tilegnet meg ved Universitetet i Agder blir med meg inn i det praktiske.

Det er på sin plass å utrette noen takknemligheter. Først vil jeg takke min samboer som har vært en stor støttespiller under arbeidet med masteroppgave skrivingen. På tunge dager har hennes støttende og betryggende ord stadig oppmuntret og inspirert meg til å jobbe videre.

Jeg vil også takke informantene som tok sin tid til å delta på intervju. Ikke bare bidro de med sin kunnskap og tid, men de bidro også med inspirasjon og hyggelige samtaler.

Til slutt ønsker jeg å takke min veileder Paulina Nordström. Jeg vil takke henne for en god veiledning med gode og inspirerende samtaler.

Tusen takk!

Stavanger, 03 Juni 2022.

Kristoffer Barkved Kalleli.

Sammendrag

Denne masteroppgaven fokuserer på hvordan man kan bruke fortidens lærdom når vi bygger nytt i dag. Ved å se på kvalitetene og verdiene ved historiske steder, drøfter jeg i oppgaven hvordan vi kan bruke dagens historiske steders verdier når vi utvikler morgendagens steder. Oppgaven utforsker mulighetene for en historisk verdiøkning av dagens stedsutvikling. Masteroppgavens tankegang viser til alle de positive verdiene som historiske steder består av, og at man derfor bør strebe etter en historisk tilblivelse av dagens stedsutviklingsprosjekter.

Masteroppgaven presenterer en rekke stedsteorier og stedsutviklingsteorier, samt syr dem sammen med sted- og tid-sammenhengen. Historiske steders verdier, stedsidentitet og stedstilhørighet er viktige og sentrale komponenter for det teoretiske rammeverket, samt for analysekapittelet.

Oppgavens metodiske tilnærming er kvalitativ forskningsmetode. Metoder for datainnsamling masteroppgaven tar i bruk er semi-strukturerte intervjuer bestående av fire sentrale intervjudeltakere, samt dokumentanalyse.

I analysekapittelet drøfter jeg oppgavens funn opp i mot det teoretiske rammeverket. Analysedelen av oppgaven tar for seg en tematisk drøfting som går innom de ulike, men relevante temaene fleksibilitet, stedlig tilstedeværelse, estetikkens rolle, stedsidentitet, medvirkning og autentisitetens rolle i forhold til historiske steder. Masteroppgavens drøfting, med utgangspunkt i det teoretiske rammeverket og oppgavens empiriske rammeverk, resulterte i fire konkluderende punkter. De fire konkluderende punktene oppgaven kommer frem til er at et sted må bety noe, et sted må bli brukt, stedet må dyrke en stedsidentitet, og stedet behøver menneskelige dimensjoner.

Abstract

This thesis focus on how to use the lessons of the past when we develop new places today. By looking at the qualities and the values of historical places, I discuss in the thesis how we can use the values of today's historical places when we develop the places of tomorrow. The thesis explores the possibilities for a historical value raise of our current places. The thought behind the thesis refers to all of the positive values that historical places consists of, and that one should strive for a place development that has a favor of becoming a historical site.

The thesis presents a number of place theories and place development theories, and to bind them together, the thesis presents the time and place context. The values of historical places, placeidentity and placeattachment are central, and important components for the theoretical framework of the thesis. But these components are also important for the discussion in the analysis chapter.

The methodological approach of the thesis is a qualitative research method. The thesis uses both semi-structured interviews consisting of four interview participants, and document analysis as methods for collecting data.

In the analysis chapter, I discuss the findings from the data collected up against the theoretical framework. The analysis part of the thesis contains discussions split up in different themes that touches the various and relevant topics such as flexibility, local presence, the role of aesthetics, place identity, participation and the role of authenticity in relation to historical places. The discussion of the thesis based on the collected data and the theoretical framework resulted in four concluding points. The four concluding points are firstly that a place must mean something, the pace must be in use, the place must cultivate its place identity and the place needs human dimensions.

Innhold

Forord.....	1
Sammendrag.....	2
Abstract	3
1.0 Introduksjon.....	6
1.1 Oppgavens problemstilling.....	7
1.2 Oppgavens oppbygging.....	8
1.2.1 Oppgavens struktur.....	8
2.0 To av Stavangers perler: Gamle Stavanger og Tou Scene.....	9
2.1 Gamle-Stavanger.....	10
2.2 Tou Scene.....	11
3.0 Dagens planleggingspraksis	12
3.1 Plan og bygningsloven	13
3.2 Kommuneplan	13
3.2.1 Samfunnsdel	13
3.2.2 Arealdel	14
3.2.3 Reguleringsplaner.....	15
3.3 Kulturminneloven.....	16
3.4 Veiledere fra regjeringen.....	17
4.0 Teoretisk rammeverk.....	18
4.1 Hvordan forstå sted	18
4.1.1 Sted og tid.....	20
4.1.3 Stedsutvikling.....	23
4.2 Stedlige egenskaper knyttet til historiske steder	25
4.2.1 Stedsidentitet	25
4.2.2 Stedstilhørighet.....	27
4.2.3 Stedshukommelse og Urbane påminnere	29
4.3 Sted og historie.....	29
4.3.1 Steders historiske nødvendighet.....	31
4.3.2 Steders historiske verdigrunnlag	33
5.0 Metode.....	36
5.1 Kvalitativ eller kvantitativ?.....	36
5.2 Dokumentanalyse	37
5.3 Intervju	39
5.4 Utvalg.....	40

5.5	Forskningsetikk og etiske vurderinger	42
5.6	Oppgavens gyldighet og pålitelighet	44
5.7	Min rolle som forsker	46
6.0	Presentasjon av empiriske funn	46
6.1	Stavanger kommune kulturminneplan.....	47
6.2	Rogaland Fylkeskommune – Regionalplan.....	48
6.3	Veileder fra Regjeringen: Estetikk i plan og byggesaker	49
6.4	Hva kan vi lære fra Tou Scene og gamle-Stavanger?	51
6.4.1	Gamle-Stavanger	51
6.4.2	Tou Scene	53
6.5	Hva er historisk?.....	54
6.6	Hvorfor tar vi vare på det vi tar vare på?	55
6.8	Lærdom fra fortiden	61
6.9	Stedsanalyser med fokus på stedets historie.....	63
6.10	Sammenheng mellom estetikk og historiske steder	64
6.11	Relevans gjennom gjenbruk	66
7.0	Analyse.....	68
7.1	Gjenfortellinger og falske historier	68
7.2	Fortidens lærdommer	70
7.3	Fleksibilitet.....	72
7.4	Stedlig tilstedeværelse	74
7.5	Estetikk, spiller det en rolle?	77
7.6	Stedsidentitet	80
7.7	Vi må bry oss! Men hvordan?	82
8.0	Konklusjon	84
	Litteraturliste	87
	Figurliste.....	94
	Vedlegg	95
	Vedlegg 1: Informasjonsskriv	95
	Vedlegg 2: Intervjuguide - Byantikvar og Fylkeskonservator	99
	Vedlegg 3: Intervjuguide – Randi Sunde	100
	Vedlegg 4: Intervjuguide – Arkitekt fra Stavanger kommune	101

1.0 Introduksjon

Omkring våre byer finner vi spor fra fortiden. Fortidens spor er ikke alltid tydelige og klare, og de er ikke alltid like synlige. Disse sporene fra fortiden viser til et liv som ble levd før oss. Fortidssporene kan være store spor som steder eller geografiske områder som blant annet har en særegen arkitektur, gamle bygninger eller praktfulle naturområder. Det kan også være mindre former for spor som for eksempel steingjerder eller gamle trapper hvor trinnene er blitt ujevne. Trappetrinnene var trolig rukket å bli ujevne da Einar Heden tok opp kampen om å redde *Straen*, (det som i dag er mer kjent som Gamle-Stavanger) fra ødeleggelse fra etterkrigstidens moderniseringsprosjekter. Langs de hvitmalt små trehusene kan man spasere på de litt ujevne brosteinene. Noen vegger er rette og noen er ikke helt i vater. Noen dører er opp en liten trapp, og noen dører er ned en liten trapp. En kort spasertur i Gamle Stavangers «hovedgate» Øvre Strandgate viser en tydelig historie og klare fortellinger om tidligere generasjoner (GamleStavanger.org, u.å.). På andre siden av byen, i Stavanger øst ligger det et tørrlagt bryggeri. Et bryggeri som før var fylt med produksjon av øl er nå erstattet med kultur. Fabrikken kjent som Tou bryggeriet er blitt Tou Scene. Den estetiske og fysiske fabrikkbygningen er den samme, men innholdet og opplevelsene i og ved bygget er endret til kulturarrangementer (TOU, u.å.).

Vi opplever spor fra fortiden som viktige og ønsker av den grunn å ta vare på dem. Larkham (1996) argumenterer at bevaring av våre bygde miljøer er nødvendig for oss mennesker. Mennesker har et behov for å kunne plassere seg i tid og rom. For å muliggjør dette må en kunne se både bakover og fremover i tid. Dette kan vi gjøre ved å ta i bruk det Larkham kaller for tidsanker. Et tidsanker er hjelpemidler for å tidfeste seg. Ved å ha bygninger fra ulike tidsperioder samt nyere bygninger rundt seg, kan en se at man er kommet fra et sted samtidig som man ser at man skal et sted (Larkham, 1996, s. 5-6).

Eldre bygninger og historiske steder fungerer ikke bare som tidsankre. Historiske bygninger og historiske steder har en rekke andre viktige verdier. Blant annet er historiske bygninger og steder et viktig element for å skape identitet, opprettholde en identitet og tilhørighetsskapende (Lewicka, 2008). Videre har disse verdiene viktige egenskaper som positivt påvirker ens helse og velvære (Lengen & Kistemann, 2012, s. 1162-1163). En dokumentert effekt av stedsidentitet og stedstilhørighet er blant annet oppnåelse av en ansvarlighet ovenfor stedet (Montgomery, 1998, s. 101-102). Historiske byområder, kulturmiljøer og kulturminner blir

med andre ord sett på som en viktig verdi for samfunnet. Andre forfattere og teoretikere har kartlagt verdien av historiske bygninger samt historiske byområder ved å se på hvordan stedsidentitet positivt påvirker turistindustrien (Ginting et al, 2017).

I tillegg har den historiske byen og dens bygninger en samfunnsøkonomisk verdi hvor historiske bygninger og bymiljøer blir sett på som fellesgoder. Goder man har av å bruke et historisk sted, men også goder av å ikke bruke et historisk sted (Menon Economics, 2017). Historiske steder og historiske bygninger inneholder med andre ord både menneskelige verdier og samfunnsmessige verdier. Historiske steder og historiske bygninger inneholder samtidig en nyttig gjenbruksverdi. Historiske bygninger og historiske steder inneholder altså en, eller flere bærekraftig(e) verdi(er) (Tweed & Sutherland, 2007).

Det er uten tvil viktig å bevare bygninger og miljøer som har historisk verdi. I arbeidet med å ta vare på viktige historiske verdier har vi loven om kulturminner, kort kalt for kulturminneloven. Kulturminnelovens formål er beskrevet slik: «Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning» (Kulturminneloven, 1979, §1). Vi er klar over viktigheten med å bevare det av historisk verdi. Viktigheten kan variere mellom ulike områder og tematikker. Tidsankerene fra fortiden er her. I dag bygger vi våre tidsankre som skal minne fremtidens generasjoner om den historien vi i dag skriver. Klarer vi allerede i dag å sikre at nåtidens stedsutvikling fører til fremtidens tidsankre? Steder som i fremtiden vil gi historiske verdier.

1.1 Oppgavens problemstilling

Som innledningen forteller, vi er klar over de mange verdiene historiske områder gir oss og byen. Hvordan kan vi bruke denne kunnskapen når vi skal bygge nytt, med det ønsket om at de nye stedene i fremtiden vil gi fremtidige generasjoner disse verdiene. Temaet for oppgaven er altså å undersøke planlegging av en historisk verdiøkning. Med andre ord en gradvis økning av verdi jo lenger tiden går. For å begrense temaet og gi oppgaven en struktur har jeg utformet en problemstilling. Problemstillingen har i tillegg tre forskningsspørsmål. Forskningsspørsmålene er med på å veilede oppgavens spor mot en avsluttende besvarelse av problemstillingen.

Problemstilling:

- *Hvordan kan kunnskapen vi har om historiske steder bidra til å utvikle historiske stedsverdier når vi bygger nytt i dag?*

Forsknings spørsmål:

- *Hva vil det si at et sted er historisk?*
- *Hva betyr det at et sted har en historisk verdi?*
- *Er dagens planleggingspraksis mottakelig for diverse tiltak som kan gi prosjekter historiske verdier i fremtiden?*

1.2 Oppgavens oppbygging

I oppgavens arbeid mot å besvare problemstillingen har jeg valgt å sette opp oppgaven slik at jeg ser først på hvordan dagens planleggingspraksis ser ut i dag. Deretter ser jeg på den teoretiske tematikken og diskusjonen rundt historiske verdier. Her retter jeg blikket mot den kunnskapen som problemstillingen sikter til. Ved å se dagens planleggingspraksis opp mot den kunnskapen vi har knyttet til historiske steder og bygninger, er jeg i posisjon til å arbeide mot en besvarelse av problemstillingen. For å ekspandere sammenhengen mellom planleggingspraksis og kunnskapen omkring historiske steder, og som et steg videre i arbeidet med å besvare problemstillingen har jeg i oppgaven intervjuet fire deltakere. Deltakerne sitter på relevant kunnskap som er avgjørende når problemstillingen skal besvares i konklusjonen. Jeg har i tillegg valgt å trekke inn to ulike caser som på best mulig måte lar seg illustrere oppgavens tematikk og diskusjons punkter.

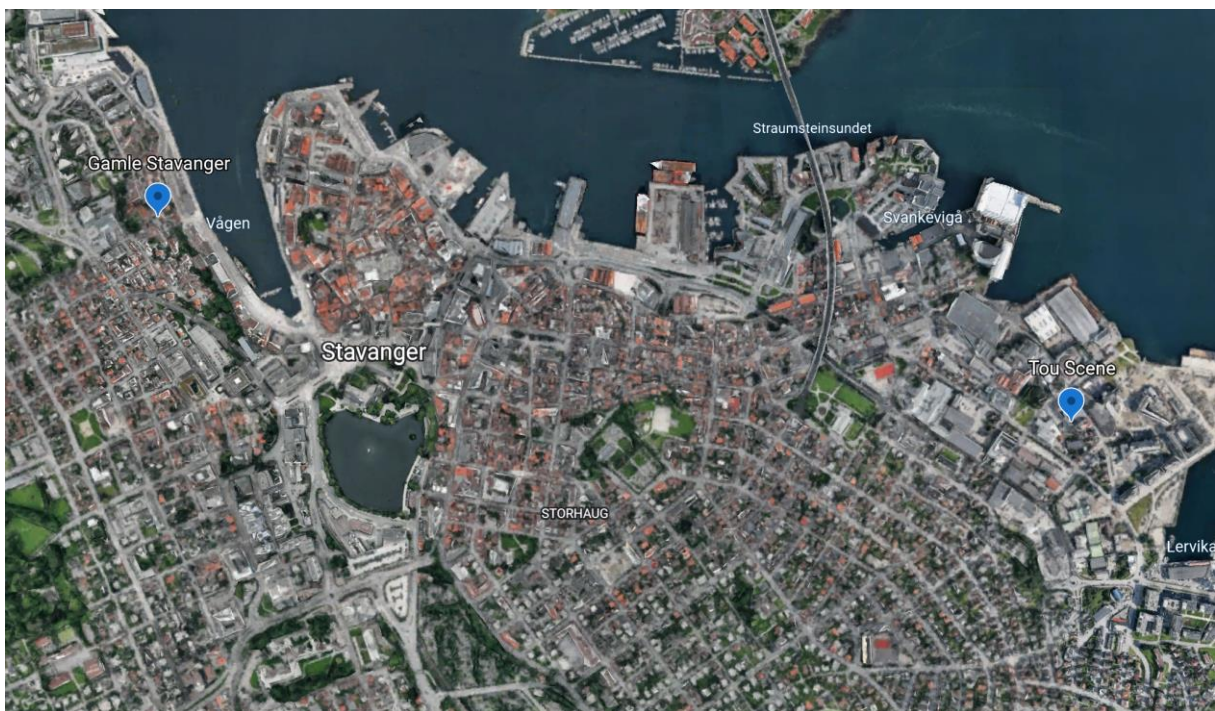
1.2.1 Oppgavens struktur

Oppgaven er satt opp på følgende måte. Etterfulgt av innledningskapittelet vil jeg presentere diverse elementer innenfor dagens planleggingspraksis. Videre går jeg gjennom det teoretiske rammeverket for oppgaven. I teorikapittelet vil jeg først presentere teorier omkring stedsforståelse, sammenhengen mellom sted og tid, og ikke minst stedsutvikling. Videre i teorikapittelet presenterer jeg noen populære stedlige verdier som knyttes til historiske steder. Til slutt i teorikapittelet går jeg gjennom hva som menes med historisk verdi. Etter gjennomgangen av det teoretiske rammeverket går jeg over til oppgavens metodiske tilnærming. I dette kapittelet presenterer jeg først og fremst hvilke metoder jeg har brukt. I tillegg viser jeg til egen drøfting av min rolle som forsker, samt oppgavens gyldighet og oppgavens pålitelighet. Før jeg går over inn i analysedelen av oppgaven presenterer jeg oppgavens datainnsamling. Gjennomgangen av empirikapittelet vil bestå blant annet av ulike

dokumenter og fire gjennomførte semi-strukturerte intervjuer. I analysekapittelet ser jeg oppgavens teoretiske rammeverk opp mot den innsamlede dataen av oppgaven. Her drøfter jeg tematisk ulike elementer som samlet skal besvare problemstillingen. Til slutt avslutter jeg oppgaven med en kort oppsummering, etterfulgt med en konklusjon som skal forsøke å samle trådene samt svare på oppgavens problemstilling.

2.0 To av Stavangers perler: Gamle Stavanger og Tou Scene

Gjennom oppgaven skal jeg ta i bruk to ulike caser som kan eksemplifisere diverse deler av oppgaven. De to casene vil også i oppgaven fungere som en rød tråd ved å jevnlig se sammenhengen mellom innsamlet teori, samt data opp mot valgt case. Valgt case er Gamle Stavanger og Tou Scene. Gamle Stavanger og Tou Scene vil i empirikapittelet bli analysert gjennom ulike dokumenter som fremhever stedenes verdier og kvaliteter. Casene vil i analysekapittelet brukes for å eksemplifisere diverse temaer og understøtte argumenter.

(Figur 1, Kart over Stavanger Sentrum)

Både Gamle Stavanger og Tou Scene er lokalisert sentralt i Stavanger. Stavangers historie som by regnes å være fra år 1125 da Stavanger domkirke ble bygget. Dette betyr at et 900 årsjubileum er rett rundt hjørnet (Stavanger kommune, 2022a). Historien til Stavanger referer som regel til Stavangers næringsutvikling. Den historiske næringsutviklingen til Stavanger kan sees som lagvis eller periodevis. Først drev alle i Stavanger med Sild. Fra starten av 1800-tallet var det mye penger å tjene dersom en drev med sildfisking samt salting og pakking av

silden. Dette førte til en stor tilflytning til Stavanger. Stavanger gikk fra å være omkring 2300 innbyggere til om lag 25 000 innbyggere på kun 60 år. Sildindustrien var bakgrunnen for dette. I tillegg til sildeindustrien vokste Stavanger på skipsbygging. Etter hvert som årene gikk og industrialiseringa omsider nådde Stavanger slo konserveringsmetoden hermetikk an. Flere og flere hermetikkfabrikken oppstod i Stavanger. Spoler vi noen år framover kommer vi omsider til Olje og gassindustrien. Olje og gassindustrien forvandlet en fiskeorientert by til Norges oljehovedstad (Byhistorisk forening Stavanger. u.å.).

2.1 Gamle-Stavanger

Som det innledningsvis ble nevnt er Gamle-Stavanger stappet full av fortellinger fra tidligere generasjoner. Gamle-Stavanger er en gruppe små trehus lokalisert på vest siden av vågen i Stavanger sentrum. Totalt består Gamle-Stavanger av 173 hus. Trehusene kan dateres tilbake til slutten av 1700-tallet og gjennom 1800-tallet (GamleStavanger.org, u.å.). Gamle Stavanger, også kalt for Standen, eller mer kjent som Straen på Stavanger dialekt. Omkring året 1865 bodde det gjennomsnittlig 10 personer i hvert lite trehus. Men, på grunn av den store tilflytting til Stavanger kunne det bo opptil 20 personer i ett hus. Det var stort sett sjømenn og håndverkere som bosatte seg i Gamle Stavanger. I løpet av 1900 til 1930 begynte Gamle Stavanger å gå ned i attraktivitet. Området ble etter hvert ansett som et sosialt problemområde hvor samfunnets ressursvake oppholdt seg (Stavanger kommune, 1996, s. 5). Husene er plassert tett opptil gaten, noen hus har en bratt trapp ned til inngangsdøren. Noe man i dag kanskje vil oppleve som uønskelig ved kjøp av bolig, men det fungerer i Gamle Stavanger. Noe av det som gjør Gamle Stavanger bemerkelsesverdig er det faktum at noen av trehusene her ble flyttet fra Ryfylke til Stavanger. Trehusene har med andre ord blitt dekonstruert på andre siden av fjorden, fraktet materialene over fjorden til Stavanger (Stavanger kommune, 1996, s. 12). I dag er Gamle Stavanger derimot sett på som en av Stavangers mange perler. Om sommeren er Gamle Stavangers gater full av turister som ønsker å utforske de hvitmalt trehusene.

(Figur 2, Gamle Stavanger, av Kristoffer Kalleli)

(Figur 3, Gamle Stavanger, av Kristoffer Kalleli)

2.2 Tou Scene

På østsiden av Stavanger sentrum, i bydelen Storhaug finner man det vi i dag kaller for Tou Scene. Navnet refererer til bygningens tidligere funksjon bryggeri av øl. Ølet som tidligere ble brygget her var av produsenten Tou bryggeri. Tou bryggeri kom originalt fra Tau, et lite sted over fjorden fra Stavanger. Bryggeriet flyttet sin produksjon fra Tau til Stavanger på slutten av 1800-tallet. Videre i årene mellom 1960 og 1970 ble produksjonen gradvis igjen flyttet fra Tou scene til Forus, et nytt industriområde som tilbydde bedre logistikk og effektiviseringsløsninger. Bryggeribygget stod forlatt fra 1988 som var det siste produksjonsåret i bygningen, til 2001. I 2001 flyttet en rekke kultur instanser inn i bygget. Det var med dette at Tou Scene AS ble dannet. Tou Scene skulle bli et kunst, kunnskaps og ressursarena. I dag er Tou Scene et av landets største kulturarenaer med hele 450 diverse arrangementer i året. Arrangementer som konserter, kunstutstillinger og andre scene fremføringer. Tou Scene er et sted hvor ulike kunstnere på tvers av kunstform møtes. Musikere, kunstnere og filmskapere har muligheten her til å treffes, samarbeide og inspirere hverandre på tvers av fagmiljø og kunstform. Med fokus på formidling, kunstproduksjon og læring er Tou Scene er sted som bidrar til utvikling av kunstnere i etableringsfasen. I tillegg inneholder Tou Scene mat og drikkeservering (Tou, u.å.). Med andre ord er Tou Scene en

viktig møteplass for byen, samt regionens kunstnere, men det er også en viktig møteplass for byens befolkning. Den sjønære beliggenheten til Tou Scene, samt parken ved siden av (se figur 4) gjør Tou Scene om til et populært møtested for bydelen og byen. Tou Scenes serveringsaktivitet samt kulturelle aktiviteter forsterker Tou Scene som møtested.

(Figur 4. Tou Scene sett fra havet. (<https://www.touofficial.com/aktuelt/alle-gode-ting-er-bygetrinn-tre/>))

3.0 Dagens planleggingspraksis

Før jeg beveger meg inn på det teoretiske rammeverket for denne oppgaven skal jeg presentere dagens planleggingspraksis. Jeg presenterer dagens planleggingspraksis fordi det er nødvendig å ha en forståelse over hvordan denne praksisen kan brukes sammen med kunnskapen vi har om historiske steder. Å ha en forståelse av sammenhengen mellom planleggingspraksisen og kunnskapen vi har om historiske steder er en nødvendighet for å besvare oppgavens problemstilling da problemstillingen bryr seg om det vi bygger nytt i dag. Samtidig kan en gjennomgang av dagens planleggingspraksis bidra å svare på forskningsspørsmålet, om planleggingspraksisen er mottakelig for lærdommer fra historiske steder.

3.1 Plan og bygningsloven

Lov om planlegging og byggesaksbehandling, kort kalt for plan og bygningsloven er lovverket som omhandler arealer. Hvordan arealene skal brukes og reguleres, samt regler og lover knyttet til byggesaks behandling.

Loven er delt opp i to deler. Plandelen har regler for hvordan planer som for eksempel reguleringsplaner, kommuneplaner, regionplaner og andre statlige arealplaner skal behandles og deres virkninger i nåtid samt fremtid. Den andre delen er en byggesaksdel som inneholder lover om behandling av byggesaker. Plan og bygningslovens formål som vi innledningsvis ble presentert, starter med setningen “*Loven skal fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og framtidige generasjoner*” (Plan og bygningsloven, 2008, §1-1). Loven legger med andre ord opp til en fremtidsrettet utvikling.

3.2 Kommuneplan

Plan og bygningsloven krever at alle norske kommuner skal vedta en kommuneplan med tre elementer/deler. Det er kommuneplanens samfunnsdel, arealdel og en økonomi/handlingsplan. Før arbeidet med en kommuneplan går i gang skal det være vedtatt en planstrategi. Arbeidet med en kommunal planstrategi starter tidlig etter at et nytt kommunestyre er valgt. En planstrategi er ikke en plan, men et dokument som inneholder kommunens strategi knyttet til samfunnsutvikling (Aarsæther & Jacobsen, 2018, s. 44-46). I plan og bygningsloven kommer det også frem at en planstrategi kan bli slått sammen med/innlemmes i arbeidet med kommuneplanen. Å utarbeide en kommuneplan er et tidkrevende arbeid. Fordelen ved å ta i bruk en allerede vedtatt planstrategi er derfor at man vil spare tid (Aarsæther & Jacobsen, 2018, s. 60-61).

3.2.1 Samfunnsdel

Gjennom arbeidet med planstrategien er det utført en god del drøfting rundt temaer som kommuneplanen skal ta i betraktning, da særlig i samfunnsdelen. Ved arbeidet med samfunnsdelen har de folkevalgte en stor fordel ved å ta i bruk planstrategien. Plan og bygningsloven presenterer tre nøkkelord som kommuneplanens samfunnsdel skal ta innover seg. Det er *utfordringer, mål og strategier*.

Under utfordringer skal samfunnsdelen beskrive nåværende status for kommunen innen diverse viktige områder. Områder som befolkningsutvikling, næringsutvikling, stedsutvikling,

offentlige tjenester, miljø og klima samt infrastruktur er områder som blir belyst. Kommunen blir pålagt av plan og bygningsloven å opprette mål for den fysiske utviklingen samt den økonomiske, kulturelle og den sosiale utviklingen. En utfordring når kommunene setter mål for de ulike aspektene ved utvikling er at en forlenger beskrivelsen av nåsituasjonen. I stedet for å faktisk beskrive hvordan en ønsker kommunens fremtid. Etter at kommunen har satt sine mål og visjoner om hvordan kommunens fremtid skal se ut, må det utarbeides strategier, verktøy og virkemidler for å nå målet/målene (Aarsæther & Jacobsen, 2018, s. 61-64).

Innad i samfunnsdelen skal det være en handlingsdel. Det skal også utvikles en økonomiplan hvor kommunens satsinger og prioriteringer blir omgjort til tall. På denne måten blir kommunens mål og strategier mer konkretisert. Handlingsdelen og økonomiplanen er verktøy for økonomisk sikring av gjennomføringen av kommunens mål (Aarsæther & Jacobsen, 2018, s. 64).

3.2.2 Arealdel

Kommuneplanens arealdel er en langsiktig plan over hele kommunens arealer og er den viktigste typen av de ulike arealplantypene. Som tidligere nevnt skal alle kommuner ha en arealdel i kommuneplanen. Hvert fjerde år når kommunen utarbeider den kommunale planstrategien skal kommunen samtidig se gjennom eksisterende planer for å drøfte om de skal endres, beholdes eller fjernes (Falleth & Saglie, 2018, s. 70). Det kan blant annet bli gitt formål som bebyggelse og anlegg. Her skal det spesifiseres for hva det er. For eksempel sentrumsformål, fritids- og turistformål, råstoff utvinning og boligbebyggelse. Andre arealformål er samferdselsanlegg og teknisk infrastruktur, grønnstruktur, Forsvaret, landbruks-, natur- og friluftformål samt reindrift, bruk og vern av sjø og vassdrag, med tilhørende strandsone (Plan og bygningsloven, 2008, §11-7).

I kommuneplanens arealdel kan det angis hensynsoner. Hensynsoner kan være mye, blant annet kan det være hensynsone mot støy og faresoner. §11-8 bokstav C er den type hensynsone som er mest relevant for oppgaven. Denne sonen er en hensynsone «med særlig hensyn til landbruk, reindrift, mineralressurser, friluftsliv, grønnstruktur, landskap eller bevaring av naturmiljø eller kulurmiljø med angivelse av interesse» (Plan og bygningsloven, 2008, §11-8). Paragrafens relevans henger sammen den delen av problemstillingen som

involverer kunnskap omkring historiske steder. Å se på hvorfor noe blir bevart ovenfor noe annet kan være en del av denne kunnskapen.

3.2.3 Reguleringsplaner

Reguleringsplan er også en viktig arealplan. Reguleringsplaner tar for seg geografisk avgrensede områder (Falleth & Saglie, 2018, s. 69). Falleth og Saglie definerer en reguleringsplan som “et detaljert plankart med planbestemmelser og planbeskrivelse” (Falleth & Saglie, 2018, s. 72). Ut ifra hvor detaljert reguleringsplanen skal være baseres på planens formål og om planen skal tilrettelegge for en videre detaljering senere i prosessen (Falleth & Saglie, 2018, s. 72-73).

Reguleringsplan kan deles inn i to deler, eller to typer. Den ene typen kalles områderegulering. Ved områderegulering er kommunen forslagsstiller. Kommuner bruker områderegulering der hvor den enkelte kommunen ser et behov for en mer detaljert beskrivelse av den gitte arealbruken. I kommuneplanens arealdel kan det også foreligge et krav om en områderegulering. Den andre typen for reguleringsplan er detaljregulering. Ved detaljregulering er det enten privat eller offentlig forslagstiller. Detaljregulering setter opp en gjennomføringsplan av anlegg og byggetiltak. Detaljregulering brukes blant annet for å utfylle kommuneplanens arealdel. En områdereguleringsplan kan også inneholde et krav om detaljregulering. For at en detaljregulering skal godkjennes må den være i tråd med arealdelen. Begge disse formene for reguleringsplaner er det kommunestyret som vedtar, uansett hvem som er forslagsstiller (Falleth & Saglie, 2018, s. 73-75). I plan og bygningsloven §12-5 oppgis det arealformål som kan angis i reguleringsplaner. Disse arealformålene er de samme som ble oppgitt for arealdelen av kommuneplanen (Plan og bygningsloven, 2008, §12-5). Neste paragraf beskriver bruk av hensynsoner. Det er her vern kommer inn i reguleringsplan bildet. Som det ble nevnt i *arealdel* ovenfor blir hensynsoner også inkludert i kommuneplanens arealdel, men i §12-6 legger plan og bygningsloven til at de hensynsonene som er lagt til i «kommuneplanens arealdel, skal legges til grunn for utarbeiding av reguleringsplan» (Plan og bygningsloven, 2008, §12-6). Det kan også være hensiktsmessig å være klar over at en detaljregulering ikke kan fastsette hensynsoner (Plan og bygningsloven, 2008, §12-6).

Angående reguleringsplaner kan kommunen uansett hvilket arealformål og hensynsone planen måtte ha, vedta diverse bestemmelser. Kommunen kan blant annet gi bestemmelser om

arealbruk, funksjons- og kvalitetskrav, krav om å legge til rette for vannbåren varme, antall boliger osv. Det er to bestemmelser kommunen kan gi som er interessante i forhold til problemstillingen. Det første er §12-7 nummer 6, «bestemmelser for å sikre verneverdier i bygninger, andre kulturminner, og kulturmiljøer, herunder vern av fasade, materialbruk og interiør, samt sikre naturtyper og annen verdifull natur (Plan og bygningsloven, 2008, §12-7). Den andre bestemmelsen kommunen kan gi ved en reguleringsplan er nummer 1. «Grad av utnytting, utforming, herunder estetiske krav, og bruk av arealer, bygninger og anlegg i planområdet» (Plan og bygningsloven, 2008, §12-7). Disse to bestemmelse er interessante i forhold til oppgavens problemstilling. Særlig den sistnevnte, da den kan i stor grad påvirke utseende og bruken av området.

Avslutningsvis vil jeg trekke frem §5-1 som omhandler medvirkning. Paragrafen fastsetter at den som «fremmer et planforslag, skal legge til rette for medvirkning» (Plan og bygningsloven, 2008, §5-1). Kommunen har derimot et viktig ansvar når det gjelder å passe på at dette kravet blir oppfylt. Et viktig ansvar som kommunen har her er å forsikre medvirkning fra spesielt tilpasningsgrupper. Det vil si barn og unge, samt andre som ikke klarer å medvirke direkte. På denne måten skal alle ha en lik mulighet for å bidra og si sin mening (Plan og bygningsloven, 2008, §5-1). Her er det også gunstig å trekke inn §21-3 som sier at «før søknad sendes inn, skal naboer og gjenboere varsles av søkeren hvis ikke disse skriftlig har meddelt at de ikke har merknader til søknaden» (Plan og bygningsloven, 2008, §21-3).

3.3 Kulturminneloven

Oppgaven ser på historisk verdi, mye som er vernet og fredet er tatt vare på av nettopp den grunn, men det finnes eksempler på at vi freder noe som er relativt nytt. For eksempel, operaen i Oslo ble ferdigstilt i 2008 og fredet fire år senere (Riksantikvaren, u.å.). Cambridge Dictionary definerer *historisk* som noe som er eller noe som sannsynligvis er en viktig i historien (Cambridge Dictionary, u.å.a). Den samme digitale ordbok tjenesten definerer historie som forbigåtte hendelser satt sammen. Ofte blir disse hendelsene satt sammen i ulike tidsaldrer, epoker, land eller byer (Cambridge Dictionary, u.å.b).

Kulturminnelovens formålsparagraf ble nevnt innledningsvis. Kulturminnelovens formål nevner at kulturminner og kulturmiljøer skal vernes som del av vår identitet og som del av vår

kulturarv. I tillegg skal kulturminner og kulturmiljøer vernes «som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning» (Kulturminneloven, 1979, §1). Kulturminner og kulturmiljøer blir med andre ord omtalt som viktige elementer for identitet, kulturarv samt en ressurs. Men hva er et kulturminne? Og hva er et kulturmiljø?

Kulturminneloven definerer kulturminne som spor etter menneskelig aktivitet.

Kulturminneloven definerer kulturminne slik: «*Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.*» (Kulturminneloven, 1979, §2).

Kulturminneloven presenterer også en definisjon av kulturmiljøer. Da kulturmiljø også er et begrep som oppgaven tar i bruk er det på sin plass å slå fast en definisjon på det. I følge kulturminneloven menes det med kulturmiljø «*områder hvor kulturminner inngår som del av større helhet eller sammenheng.*» (Kulturminneloven, 1979, §2). Kulturminneloven har en liste over kulturminner som automatisk er fredet. Listen forteller at alt på listen innen år 1537 er automatisk fredet. Listen inneholder blant annet hus, bygninger, gravminner, demninger, broer, gjerder og helleristninger. Klima- og miljødepartementet kan frede kulturminner som nevnes i denne listen uavhengig av alder (Kulturminneloven, 1979, §4, §15).

3.4 Veiledere fra regjeringen

Regjeringen publiserer en rekke veiledere som skal være et hjelpemiddel for kommunene. På regjeringen sin egen nettside kan man finne et hav av veiledere. Under *veiledninger og brosjyrer* har man 735 ulike veiledninger og brosjyrer å velge mellom, 74 av dem ligger under temaet *plan, bygg og eiendom*. Her finner man blant annet en veileder om kommuneplanens arealdel. Denne veilederen er ment som et hjelpemiddel og inneholder svar på regelmessige problemstillinger og spørsmål. Veilederen inneholder også eksempler som kan illustrere diverse scenarioer (Regjeringen.no, 2022). Andre veiledere man kan finne er veiledere som gjelder barn og unge i en plansak, veiledere om konsekvensutredning for planer, veiledere for planlegging i et sjøområde og reguleringsplanveiledere. Det er også noen veiledere som tar tak i mindre tematikker som for eksempel belysning av steder. I tillegg er det en egen *idehåndbok* for byrom (Regjeringen.no, u.å.). I tillegg til å bidra med hjelpemidler i form av veiledere for kommunen, legger også regjeringen frem nasjonale forventinger til både kommunal planlegging, og regional planlegging. Forventingene blir framlagt hvert fjerde år. I

de nasjonale forventningene for 2019-2023 blir det lagt vekt på fire utfordringer. Det er utfordringen knyttet til å utvikle et velferdssamfunn som er bærekraftig. Utfordringer knyttet til å skape et samfunn som er økologisk bærekraftig skapt gjennom en klimapolitikk og en god samt forsvarlig forvaltning av ressurser. Den tredje utfordringen er utfordringer knyttet til det å skape et samfunn som er sosialt bærekraftig. Til slutt, den siste utfordringen er den å skape et samfunn som er trygg for alle (Regjeringen.no, 2019).

4.0 Teoretisk rammeverk

Den teoretiske delen av oppgaven er delt inn i ulike kategorier. Jeg starter med en redegjørelse av begrepet sted hvor jeg da beveger meg videre på hvordan vi kan forstå sammenhengen mellom sted og tid. Problemstillingen legger på mange måter vekt på sted, stedsendringer og stedsutvikling. Derfor er det også viktig å presentere hva som menes med stedsutvikling. Etter en gjennomgang av sted ser jeg på noen stedlige egenskaper som ofte blir knyttet til historiske steder. Her presenterer jeg begrepene stedsidentitet, stedstilhørighet og urbane påminnere. Dette er begreper som spiller en viktig rolle på historiske steder og oppnåelsen av dem. Oppgaven handler om kunnskapen vi har om historiske steder og den verdien historiske steder inneholder. Avslutningsvis presenterer jeg de mange positive egenskapene ved historiske steder. Jeg presenterer også en rekke historiske verdier.

4.1 Hvordan forstå sted

Oppgavens problemstilling tar innover seg sted og stedsutvikling. Når man driver med stedsutvikling kan man blant annet si at man produserer nye steder eller oppfriske eksisterende steder. Her skal jeg se på hvordan vi forstår begrepet sted. Hvordan vi forstår sammenhengen mellom sted og tid. Sammenhengen mellom sted og tid er viktig for problemstillingen da det er tiden som skiller et nytt sted fra å være et historisk sted. Jeg ser også på hvordan vi forstår begrepet stedsutvikling.

Popovic et al (2016) viser til Fred E. Lukermann som presenterer seks viktige komponenter for å forstå begrepet sted. Den mest fundamentale komponenten for sted er lokasjon, og hvordan lokasjonen relateres til andre omkringliggende lokasjoner. Den andre komponenten trekker inn stedets innhold av både kultur og natur. Denne komponenten henter til at alle steder er unike. Det tredje elementet legger til at selv om alle steder er unike er de fortsatt

sammenvevd i et system. Steder er ifølge den fjerde komponenten fokus i et lokaliseringssystem innad større områder. Steder dukker opp og blir til sier den femte komponenten. Kulturelle og historiske endringer fører til at stedenes elementer endrer seg. Noen av stedenes elementer blir udaterte og forsvinner, samt andre legges til. Til slutt poengterer den sjette komponenten at steder har en mening. Hvordan man opplever et sted kan også variere fra person til person (Popovic et al, 2016, s. 65).

Tim Cresswell forklarer et sted på lignende måte, et sted er et rom med mening, et sted er altså et meningsfullt område. I stedet for seks komponenter viser Cresswell til tre fundamentale aspekter ved å forstå sted som et meningsfullt område. På samme måte som Lukermann, er lokasjon den første komponenten til Cresswell. Den viser til at et sted er snakk hvor. Som Cresswell får frem kan sted som lokasjon bety et sett med koordinater. Men, Cresswell legger til at et sted også kan være i bevegelse og eksemplifiserer det med en båt. Et lasteskip kan være et betydningsfullt sted for dem som jobber på det. For noen er kanskje danskebåten et betydningsfullt sted (Cresswell, 2004, s. 7-8).

Dette går videre til at et sted har en materiell setting for sosiale relasjoner. Dette aspektet kalles for lokalitet. Lokalitet går ut på at alle steder har en form hvor individer utgjør sin hverdag. For eksempel kan en park bestå av ulike settinger og materialer som stier, planter, vann, benker og lekeapparater. Denne komponenten er kanskje den mest gjenkjennbare da lokalitet handler om den unike blandingen av materialiteter, ting og aktiviteter hvor hverdagslivet utarter seg (Cresswell, 2019, s. 168). Det tredje aspektet viser til forholdet mellom sted og mennesker. For at et sted skal være meningsfullt for et individ må individet ha et forhold til stedet. Dette aspektet kalles for *sense of place*. Altså en form for oppnåelse av en stedsfølelse. Stedsfølelser er som Popovic (2016) også sier, subjektive. Det vil si at steder oppleves på forskjellige måter. Opplevelsen kan være variere mellom individer, eller mellom grupper av individer (Cresswell, 2019, s. 168-169). Cresswell legger til at vi kan få en stedsfølelse gjennom blant annet gode filmer som klarer å fange opp hvordan det er å være på det gitte stedet (Cresswell, 2004, s. 7-8).

Tuan er en av de tidligere tenkerne omkring rom og sted. For det første er sted avhengig av rom for å kunne defineres. Tuan (1977), Popovic (2016) og Cresswell er alle enige i at et sted er et rom fult med mening. Derfor er rom mye mer abstrakt enn det sted er, legger Tuan (1977, s. 6) til. Før vi blir introdusert til et sted før vi er blitt kjent med et sted, er det et

rom fastsetter Tuan (1977, s. 6). Tuan går videre og konstaterer at det er to forskjellige måter å kjenne et sted. Man kan kjenne et sted på det Tuan kaller for en intim og direkte måte. Eller så kan man kjenne et sted på en indirekte og konseptuell måte. For eksempel har vi et intimt kjennskap til hjemmet vårt. Det å kjenne et sted, og det å ha kjennskap om et sted er to forskjellige måter å kjenne et sted på. Man kan ha kjennskap om Sverige selv om en ikke har vært der, men gjennom symboler utvikler vi en indirekte og konseptuell kjennskap til det. En som har bodd lenge i en by lærer å kjenne byen og byens steder (Tuan, 1977, s. 6).

4.1.1 Sted og tid

Videre i diskusjonen omkring hvordan vi mennesker oppfatter sted ser Tuan på hvordan tid og sted henger sammen. Tuan presenterer ulike måter man kan tenke på sted og tid. Sted er hovedsakelig et statisk konsept, argumenterer Tuan (1977, s. 179). Ser man på verden som en prosess som stadig er i utvikling og endring vil man ikke kunne utvikle en sense of place starter Tuan (1977, s. 179-180). Vi kan forstå sammenhengen mellom tid og sted på flere måter. En måte å forstå sammenhengen er den måten at et sted er i fremtiden. Med dette mener Tuan at en forfremmelse ligger flere år frem i tid, men når man blir forfremmet og bytter kontor, er det kun snakk om noen meter i forskjell. Mål er sted i rommet legger Tuan til (Tuan, 1977, s. 180).

Den andre kategorien for tid og sted sammenhengen tar for seg hvor lang tid det tar for å kjenne et sted. Tuan starter denne kategorien med å konstatere at det moderne mennesket er så mobil at man ikke har mulighet til å etablere røtter på et sted. Personens kjennskap til stedet blir derfor overfladisk fortsetter han. Tuan legger til at man kan raskt kan anerkjenne stedets estetiske verdier, en kan lære å kjenne et sted på kort tid dersom man er fokusert og flittig. Men, en har ikke mulighet til å oppnå å føle på et sted på kort tid. Det å føle et sted handler om erfaring over tid. Hverdagserfaringer fra dag til dag over flere år, erfaringer fra stedets lukter, lyder og stedets egne rytmer er hva man kjenner godt til dersom man kan føle stedet. Det å virkelig kjenne og føle et sted ligger i underbevisstheden. Det ligger i våre muskler og vaner. En sjømann vil eksempelvis vise på måten han går på at han er vant til å gå på skuter ute på havet (Tuan, 1977, s. 183-184).

Sted som gjør tid visuelt er den tredje kategorien Tuan presenterer innenfor sammenhengen mellom tid og sted (Tuan, 1977, s. 187). I oppgavens introduksjon introduserte jeg noe en kan

kalle for tidsanker innledningsvis i oppgaven. Steder med tidsankre er steder som gjør tid visuelt. Larkham argumenterer for viktigheten med å ta vare på historiske byområder da det er psykologisk viktig å kunne plassere seg i et rom og tid. Historiske steder er stabilisatorer som utfyller dette psykologiske behovet. I tillegg fungerer historiske steder som «puter» mot det Larkham referer til som «fremtidssjokk» (Larkham, 1996, s. 5-6). Gjenstander ankrer tiden også på andre måter. Tuan legger til at vi kan gjenskape fortidens minner ved å besøke stedet hvor du vokste opp eller barneskolen hvor du tilbrakte 7 år av din barndom. Tuan eksemplifiserer nettopp hvorfor vi tar vare på og verner noen bygninger og steder over andre med en mann som bor i et hus. Denne mannen har 50år etter å ha bodd her samlet opp masse gjenstander som forteller om ulike stadier av hans liv i huset. Når han skal rydde huset for ting han ikke bruker velger han ikke å ta vare på gjenstandene som minner han på mannens nederlag i livet, argumenterer Tuan. Han vil for eksempel ikke ønske å ta vare på en gammel gitar som kun gir en påminnelse om den tiden han skulle lære seg å spille instrumentet men kom aldri til å gjøre det. Eller en kopimaskin han aldri fikk til å funke. På samme måte operer lokale myndigheter legger Tuan til. Hvilke deler av fortiden skal Stavanger kommune ta vare på? En by ønsker først og fremst å ta vare på de gjenstandene, bygningene og miljøene som gjenspeiler noe positivt. Tuan poengterer kategorien med å påpeke at oppstanden av bevaring kommer av et behov for å ha fysiske ting som kan støtte opp mot en identitetsfølelse (Tuan, 1977, s. 187-198).

4.1.2 Sted som ansamling

Cresswell presenterer en måte å se et sted på som han kaller ansamling. Det vil si at man kan se på sted som en samling av ting, meninger, og praksiser. Rundt diskusjonen om sted som ansamling presenteres sted som en «samlende kraft», stedet samler historier, minner, språk og tanker. Denne samlende kraften kan eksemplifiseres med veving. Steder driver med en konstant veving av stedets alle ulike elementer. Kombinert er resultatet en helt unik «tekstil», nemlig stedets egenart (Cresswell, 2019, s. 169-172).

Diskusjonen omkring stedet som en samlingskraft fører til at Cresswell presenterer teorien om *Assemblage*. Innenfor kunstvitenskapen er assemblage en kunstform som består av å sette sammen gjenstander man finner eller brukte samt nye materialer som ikke normalt har blitt kombinert (Mørstad, 2022). På liknende måte kan vi beskrive assemblage teori når vi diskuterer sted. Cresswell starter ved å understreke at assemblage-teorien i bunn og grunn ser på sammensetningen av ulike deler og hvordan disse delene konstruerer unike helheter

(Cresswell, 2019, s. 172). På norsk kan man derfor bruke noen ulike ord som oversettelser. Blant annet kan vi ta i bruk, ansamling, samling, sammensettinger eller sammenvevinger. En sammenveving er den unike helheten som oppstår av samspillet mellom ulike deler, forsetter Cresswell. (2019, s.172).

Materialitet, mening og praksis er hovedingrediensene for sted. Disse tre ingrediensene eller komponentene samles i sted og er med på å utgjøre stedet. Hva vil materialitet bety som stedsingrediens? Først og fremst er materialitet noe av det først man forbinder med sted. Dersom man personlig ikke har besøkt et gitt sted er materialitet viktig for å kunne forstå hvilket sted man snakker om. Ta London som eksempel. Har man ikke vært der ser man kanskje for oss *The eye of London, London Bridge, eller Big Ben*. Dette er det Cresswell kaller for stedets landskap. Materialitet som ingrediens for sted er mye mer enn bare stedets landskap. Det er også gjenstander som kommer inn til stedet og går videre til et nytt sted. Et eksempel på dette kan være diverse boder. Boder som selger mat er der på dagtid men borte på kveldstid. Når matbodene kommer og går både gir det og tar bort mening. Matboder som selger mat gir fra seg en lukt, noe som også inngår i materialitet som ingrediens. Som Cresswell legger til er det viktig å ikke oppfatte materialitet som kun noe fysisk og noe en kan ta på. Det innebærer også det man ikke kan se, som luft og lukt (Cresswell, 2019, s. 176-180).

Mening som stedsingrediens har en sammenheng til materialitet. Stedets materialiteter er med på menneskers meningsdannelse omkring sted. Mening som en ingrediens for sted innebærer historier og fortellinger, ikke minst handler det om å gi navn til stedet (Cresswell, 2019, s. 180-181). Den tredje stedsingrediensen Cresswell presenterer er praksis. Sted inneholder en praksis i form av mennesker i samspill med stedets materialitet og ting gjør noe. Det kan blant annet være å sitte i en park å lese, mate fugler, spise lunsj eller enkelt og greit bare det å gå gjennom stedet. Ifølge Cresswell (2019, s. 181) er det her vaner og halvorganiserte rytmer utspiller seg i det han kaller en koreografi. Det er denne koreografien som gir stedet sitt særpreg.

Ifølge Aspen og Pløger oppstår sammenveving gjennom ulike entiteter, aktører og krefter og deres relasjoner til hverandre i et rom til en bestemt tid. Aspen og Pløger beskriver det slik «*assemblager er å forstå som mediering av forskjeller, som mer eller mindre midlertidige sammenføyninger av flytende krefter, entiteter og aktører i rommet*» (Aspen & Pløger, 2018,

s. 115). Sammenvevingers krefter kan vi forstå som funksjoner (butikker, frisører, kafeer og restauranter). Krefter kan også være måter en samhandler innad i rommet. For eksempel at man møter venner til lunsj på en benk. Med entiteter er det snakk om de fysiske omgivelsene. Med aktører menes det de individene og ulike grupperinger av individer som oppholder seg i et rom (Aspen & Pløger, 2018, s. 115).

Aspen og Pløger (2018, s. 126-127) prater om spatiale tenkemåter omkring byrommet. Hvordan byrommet er designet på, gjennom arkitektur og hvordan rommet er organisert er av stor betydning for det Cresswell kaller for stedets koreografi. I planer og arkitekturkonkurranser er det eksempelvis ofte diskusjoner om tilrettelegging for møteplasser. Møteplassene hvor det sosiale skal utspille seg blir dermed planlagt, og rammene for koreografien blir «satt» (Aspen & Pløger, 2018, s. 126-127). Ved å gjøre det samme på to forskjellige steder kan fort oppfattes som den samme praksisen. Men det å gå langs en sjøpromenade er langt fra den samme praksisen som det å gå gjennom en park. En praksis er ikke den samme om det foregår et annet sted. Det samme kan bli sagt ut i fra tiden på året. Å gå gjennom en park på sommerstid kontra vinterstid vil være forskjellige praksiser poengterer Cresswell. (2019 s. 181-184). Et sted samler materialiteter, meninger og stedet samler praksiser. Sammen skaper stedet helt unike ansamlinger (Cresswell, 2019, s. 184). Tid er altså en del av hvordan vi oppfatter et sted. Et sted på sommertid vil h helt andre komponenter enn vinterstid.

4.1.3 Stedsutvikling

Nyseth, Førde og Cruickshank (2018) argumenterer for at det bør rettes en større oppmerksomhet til stedet i planleggingen. Med dette menes det at planleggingspraksisen i dag ikke tar innover seg stedenes kompleksitet. Som jeg var inne på ovenfor kan man oppleve steder ulikt, og som Nyseth, Førde og Cruickshank legger til er steder alltid i utvikling (2018, s.268-269). Tuan startet sitt kapittel om tid og sted med et tankeeksperiment. Dersom steder stadig er i endring, og dersom man ser på sted som en prosess, kan man da oppnå en stedfølelse (Tuan, 1977, s. 179)? Steder skapes gjennom stedets bruk og tilfeldige prosesser. Stedets særegenhet blir til gjennom menneskers bruk av stedet over tid. Et av de kritiske punktene til Nyseth et al (2018, s. 267) er at plan og bygningsloven bruker en rekke rombegrep men begrepet sted er ikke å finne. Begreper som areal blir flittig brukt. Areal begrepet dekker den geografiske avgrensningen av det som planlegges. Plan og

byggningsloven gjør uttrykk på at planleggere skal prøve å styre de relevante arealene og bruken av disse arealene. For at arealplanlegging skal føre til gode steder må steder bli sett på som mer enn bare hvordan det fysisk ser ut på stedet. Man må også ta med stedets mangfold, kompleksitet samt stedets sosiale dynamikk i betraktning (Nyseth et al, 2018, s. 267-271). På liknende måte argumenterer Popovic et al (2016) for at man bør kartlegge og evaluere de stedlige kvalitetene et sted har. Deretter se hvordan disse kvalitetene på best mulig måte kan utnyttes i fremtidige planer (Popovic et al, 2016, s. 72).

Stedsutvikling og endringen av et sted henger sammen med en tålegrense som ser på ulike verdier og virksomheter som endringene endrer på eller fjerner. For at stedsutviklingen ikke er uheldig og at tålegrensen ikke overskrives er det nødvendig å ta med personers erfaringer og følelser, samt stedets materialitet i stedsanalyser. En god og en positiv stedsutvikling bryr seg derfor om hvilke endringer folk kan gå med på for at de ønsker å bruke stedet i fremtiden. Et viktig poeng for god stedsutvikling er at en ikke bruker samme modell på alle våre steder. Vi må se stedet for seg selv. Dersom vi ser etter de samme kvalitetene i alle våre steder finner vi kun de samme kvalitetene og dermed vil stedet miste sin identitet og særpreg. Vi må kunne se over stedet og kartlegge stedets kvaliteter uten at vi følger en spesifikk modell (Nyseth et al, 2018, s. 277).

Montgomery argumenterer for at stedets mening og stedets *image* kommer fra stedets aktiviteter, som er i tråd med Nyseth, Førde og Cruickshanks tolkning av stedets opprinnelighet. Montgomery legger til stedenes fysiske form (Montgomery, 1998, s. 100). Her kan vi trekke sammenheng til Cresswell tanker omkring sted som samlingskraft.

Jane Jacobs gjør en interessant sammenligning mellom hvordan man oppfatter et sted eller et område man oppholder seg i opp mot fortauet og gaten en er på. Jacobs uttrykker sin interesse for livet på gatenivå. Det er ikke så rart når man forstår viktigheten med bylivet som utfolder seg på gatenivået. Jacobs forklarer, dersom man opplever som gatene i en bydel som utrygge, vil man automatisk oppleve stedet som utrygt. Det samme gjelder ved å snu om på det. Dersom man opplever gatene på et sted til å være positive og de gir gode assosiasjoner, da får man gode assosiasjoner ved selve stedet (Jacobs, 1961, s. 37). Her trykker Jacobs frem en form for meningsdannelse av et sted ut i fra en spesifikk følelse. Dette beviser hvor mye følelser har å si når det kommer til sted. Hun trekker det så langt argumentere generelt sett,

dersom man opplever en by som utrygg er det fordi man føler seg utrygg på gatenivå (Jacobs, 1961,s. 37).

4.2 Stedlige egenskaper knyttet til historiske steder

Når jeg i teorikapittelet har gått gjennom sted, sammenhengen mellom sted og tid samt stedsutvikling, setter jeg nå fokuset på stedlige egenskaper som henger sammen med historiske steder. Stedsidentitet er en viktig stedlig verdi som man ofte kan knytte sin oppstand mot historiske bygninger og historiske byområder (Armitage og Irons, 2013, s. 249). I denne delen av teori kapitelet presenterer jeg av den grunn noen diverse syn og tolkninger av stedsidentitet og andre begreper samt teorier knyttet rundt stedsidentitet.

4.2.1 Stedsidentitet

Stedsidentitet kan deles inn i to kategorier. Stedsidentitet i den forstand som personlig identitet. Her prater vi da om identiteten til stedet, for eksempel identiteten til Kristiansand. Genius loci kalles det å tenke stedsidentitet på denne måten. Genius loci tar for seg stedets kollektivt enige identitetslementer. Ved å kombinere identitetslementene kan vi skille to steder fra hverandre. Den andre kategorien av stedsidentitet går ut på at et individ har en identitet til et sted. Det vil si at stedet utgjør en del av individets identitet (Lewicka, 2008, s. 211-212). Ulike teoretikere har diskutert hvordan stedsidentitet oppstår, og hvilke elementer som bidrar til utviklingen av stedsidentitet. For eksempel trekker Tråbka (2019) inn familie og jobb som byggeklosser for stedsidentitet. Popovic et al (2016) legger til viktigheten med stedsnavn i forhold til stedsidentitet og stedstilhørighet. Navn av steder har som regel en historisk betydning. Stedsnavn er på samme måte som bygninger og sted utsatt for endringer. Endringer av stedsnavn kan forekomme for eksempel av politiske endringer (s. 65).

Ginting et al (2017) ser på stedsidentitet innen turistindustrien. Innledningsvis trekkes det frem poenger omkring en stadig globaliserende verden, og for å gjøre det bra i turistindustrien er det viktig å skille seg ut (Ginting et al, 2017, s. 408-409). Videre poengteres viktigheten med stedets særpreg når man ser på stedsidentiteten. Ginting et al understreker dette med å kalle det et av stedsidentitetens prinsipper. Dette prinsippet er interessant da Ginting et al (2017) legger til fire variabler inn under prinsippet. Variablene Ginting et al plasser inn i særegenhet prinsippet er landemerker, unikhet, bestemt karakter og ulik oppfatning. Den viktigste variabelen som bidrar til å gi stedet sitt særpreg er landemerker. Ginting et al

beskriver landemerker som noe man ofte bruker dersom man skal beskrive et sted man ikke kjenner så godt, og eller skal beskrive et sted lettest mulig. I tillegg er landemerker viktige komponenter for å reklamere for byen, regionen, og av og til landet. Unikhet viser til den kulturelle aktiviteten samt lokale produkter man får kjøpt på stedet. Variabel nummer tre er den bestemte karakteren. Denne variabelen går ut på hvordan stedets brukere forstår attraktiviteten av stedets tradisjonelle bygninger, attraktiviteten av det lokale transportsystemet og selve stedets attraktivitet i seg selv. Ulike oppfatninger er den siste variabelen. Denne variabelen fokuserer på hvordan stedets brukere sammenligner det gitte stedet opp mot andre steder. Hvordan skiller den kulturelle aktiviteten seg ut her enn andre steder? (Ginting et al, 2017, s. 410-417). Ginting et al konkluderer med viktigheten med kulturelle aktiviteter. Det at man har minner omkring et sted er viktig. Om man ikke har noen former for minner knyttet til et sted vil stedet være som alle andre steder. Videre i konklusjonen nevnes det at kulturelle aktiviteter er noe myndigheter bør strebe etter om en ønsker positiv utvikling i turistindustrien (Ginting et al, 2017, s. 412-417).

Montgomery (1998) legger til at det gode steder består av tre egenskaper. Psykologisk tilgang, mottakelighet og kunnskapsdyktighet. Stedsidentitet i den forstand at man bygger en individuell identitet til stedet, kommer etter tid. Stedsidentitet åpner dørene for å føle tilhørighet til stedet, føle at en er involvert med stedet og stedets mange aktiviteter. Denne stedlige egenskapen kaller Montgomery for psykologisk tilgang. Gode steder muliggjør altså oppnåelsen av de nevnte følelsene. I tillegg nevner Montgomery at steder med denne egenskapen har en tendens til å bli tatt vare på. En slik eierskapsfølelse må også ha en tolererende holdning. Tolererende i forhold til andre folk som bruker stedet og folk som besøker stedet. Dette er en stedlig egenskap Montgomery kaller for mottakelighet. Til slutt legger Montgomery til at gode og suksessfulle steder har en rekke former for uformelle og usynlige assosiasjoner og nettverk. Disse assosiasjonene og nettverkene er i seg selv involveringsindikatorer, hevder Montgomery. Montgomery legger til eksempler på det han forstår som involvering på et sted. Det er alt fra sports klubber, blomster arrangementer til maling og tegning. Å kjenne til stedets mangfoldige hendelser er det Montgomery kaller for *knowledgeability*, eller kunnskapsdyktighet. I størst grad blir kunnskapen om de ulike hendelsene og aktivitetene spredd gjennom verbal kommunikasjon, men også gjennom plakater og lapper som henger i butikker eller andre oppslagstavler (Montgomery, 1998, s. 101-102).

4.2.2 Stedstilhørighet

Stedsidentitet knytter seg sterkt opp mot begrepet stedstilhørighet. Stedstilhørighet er i likhet med stedsidentitet en verdi som blir trukket inn i diskusjonen om historiske steders verdier. Stedstilhørighet handler om de emosjonelle båndene vi som enkeltindivider utvikler til steder. Stedstilhørighet går ut på (som navnet tilsier) å kjenne på en form for tilhørighet til stedet (Lengen & Kistemann, 2012). Lewicka syr sammen stedstilhørighet og stedets historie. Hun viser til forskning som hevder at personer som bor i områder med tydelige historiske spor har en sterkere tilknytning til stedet enn det personer som bor i områder uten historiske spor har til sitt nabolag (Lewicka, 2008, s. 211).

Stedsidentitet og stedstilhørighet er sammenflettet og har påvirkning på hverandre.

Montgomery argumenterer blant annet for at en må kunne identifisere seg med et sted før en kan føle på tilhørighet med stedet. Stedsidentitet kommer med andre ord før stedstilhørighet ifølge Montgomery (Montgomery, 1998, s. 102). Lewicka argumenterer for at et av de to begrepene ikke trenger å være til stedet før det andre. Hun argumenterer at man kan føle en tilhørighet gjennom venner, familie eller universitetet samtidig som man ikke identifiserer seg med stedet (Lewicka, 2008, s. 212).

Tråbka (2019) undersøker globaliseringens økte mobilitet og migranternes stedstilhørighet ovenfor deres nye bosted. Gjennom intervjuer av polske migranter i Oslo og et sterkt teoretisk rammeverk konkluderer Tråbka med fire dimensjoner for stedstilhørighet. Hun legger til at oppnåelsen av stedstilhørighet er mer av en prosess enn gjennom statiske typologier (Tråbka, 2019). De fire dimensjonene for oppnåelse av stedstilhørighet over tid kalles *place dependence*, *place discovered*, *place identity* og *place inherited* (Tråbka, 2019, s. 72). Disse fire dimensjonene kan vi oversette som stedsavhengighet, sted oppdaget, stedsidentitet og sted arvet. Stedsavhengighet handler om *push* og *pull* faktorer. Man veier opp fordelene ved å bo et sted ovenfor et annet sted. Dette kan variere ut ifra en rekke variabler. Blant annet kan et nytt tilskudd i familien endre hva man ser på som viktig å ha i nærheten av der man bor (Tråbka, 2019, s. 69-70). Sted oppdaget tar steget videre. Denne dimensjonen tar for seg den menneskelige involveringen av stedet. Man begynner å gå spesifikke ruter fordi man lærer å kjenne at denne er den hyggeligste veien å komme seg til en destinasjon på. Sted oppdaget handler i bunn og grunn om å lære seg å kjenne stedet, ikke nødvendigvis bare stedets materialitet, men også stedets ulike aktiviteter og kultur (Tråbka, 2019, s. 70). Stedsidentitet er noe som ifølge Tråbka utvikler seg gradvis ut fra dimensjonen stedsavhengighet. I Tråbkas

studie viser hun til sine informanter som oppgir at de kom til Oslo for ulike grunner som er grunnleggende i dimensjonen stedsavhengighet. Videre oppgir de aktuelle informantene hennes at de «fant seg selv» i denne byen, og at deres selvtilit vokste. Stedsidentitet er her et dypt og lang varende bånd mellom menneske og et sted (Tråbka, 2019, s. 71). Til slutt har vi dimensjonen sted arvet. Tråbka karakteriserer denne dimensjonen som et sterkt bånd, men et sterkt bånd som blir tatt for gitt. Denne dimensjonen gjelder hovedsakelig personer som har vært bosatt et sted over lang tid hvor familien nå har etablert røtter. Venner og familier på stedet gjør det dermed utenkelig å flytte bort fra dette stedet. Tråbka legger til at sted arvet dimensjonen også henger sammen med at en eier en eiendom, man har en god jobb, barn som går på skolen og naboskapsbånd (Tråbka, 2019, s. 71-72).

En interessant diskusjon omkring stedsidentitet og stedstilhørighet kan bli sett i diskusjonen om medvirkning, innbyggerinitiativ og ikke minst diskusjonen omkring mobilisering av motstandere av utviklingsprosjekter. Nimbyisme er et begrep som springer ut i fra begrepet NIMBY som står for *not in my backyard*. I følge Wright viser NIMBY til motstand av uvelkommen lokal utvikling. Hovedsakelig blir nimbyisme forstått som beboere som ønsker å beskytte sin eiendom og sitt nabolag. Et viktig element for å forstå Nimbyisme er at det kun handler om beboerens nærområdet. Beboeren er ikke nødvendigvis imot utviklingsprosjektet i seg selv, men beboeren er motstander av at prosjektet skal utføres i beboerens nærområdet. Wright viser til eksempler som vindmøller. Beboeren er ikke imot vindmøller generelt, men beboeren er imot at det skal plasseres en vindmølle i nærheten av beboerens eiendom. Wright legger til at Nimbyisme har og blir brukt til å beskrive individers uvitenhet. Med andre ord fremstår NIMBY som et negativt ladet ord (Wright, 2009, s. 430-431). Wright ser på sammenhengen mellom Nimbyisme som en beskyttende handling for stedsidentitet og stedstilhørighet. Wright konstaterer at graden av hvorvidt man oppfatter en endring som negativ, eller hvor negativ endringen oppfattes er avhengig av graden av tilhørighet. En som føler på høy tilhørighet til et sted vil oppleve en negativ stedsendring som noe truene. Samme stedsendring vil for noen med mindre tilhørighet ikke oppleves som truende og derfor vil de ha mindre motiver for å beskytte stedet gjennom stedsbeskyttende handlinger. Stedsendringer som oppleves som en positiv endring og en endring som vil gjøre stedet bedre vil på samme måte aktivere initiativet til dem med høyere grad av stedstilhørighet (Wright, 2009, s. 432-434).

4.2.3 Stedshukommelse og Urbane påminnere

På samme måte som stedsidentitet kan vi forstå stedshukommelse (Lewicka, 2008, s. 2014) på to ulike måter. Den første måten å forstå stedshukommelse på er enkelt individets hukommelse knyttet rundt et sted. Den andre måten å forstå stedshukommelse på er selve stedets hukommelse. Vi kan si at et sted har hukommelse i form av for eksempel kulturminner, arkitektur, monumenter og diverse bygninger samt inskripsjoner på vegger. Alle disse sporene fungerer for dem som bor blant dem som det Lewicka kaller for «urbane påminnere». Disse sporene og urbane påminnerne er med på å styrke det kollektive minnet omkring stedet. De urbane påminnerne er spor som er blitt lagt igjen av de som var før oss. Lewicka legger til at sporene er «plassert» enten med vilje, eller naturlig. Noen ganger blir det satt ut noe som har en direkte funksjon ved å fortelle en historie. Dette kan blant annet være elementer som monumenter eller informasjonstavler som representerer og forteller en spesifikk historie. Det at noe har naturlig oppstått vil si at en bygning eksempelvis originalt ble bygget for å være en butikk i dag er av arkitektonisk verdi på grunn av den historien arkitekturen forteller. Med andre ord så forteller sporet en historie som ikke var intensjonen da bygningen ble oppført. Indirekte spor kan vekke nysgjerrigheten til besøkende eller uvitende beboere som kan føre til at en oppsøker informasjon knyttet til stedets historie (Lewicka, 2008, s. 214).

4.3 Sted og historie

Til nå har jeg presentert stedsteorier og knyttet stedsteoriene opp til tidsaspektet. Videre så jeg på stedstidentitet og stedstilhørighet. Begge begrepene er begreper som kan tolkes som verdier ved historiske steder. Jeg skal videre i teorikapittelet presentere argumenter for å ta vare på historiske steder samt historiske bygninger. Det presenteres også en rekke historiske verdier.

I det klassiske arbeidet til Jane Jacobs *The death and life of great American cities*, har Jacobs dedikert et kapittel til dette temaet. Kapittelet *The need for aged buildings* starter med argumentet at man har et sterkt behov for eldre bygninger i byene våre for at byens energiske gater og distrikter skal vokse. Jacobs mener at dersom en bydel kun har nye og moderne bygninger, er det kun store bedrifter med god økonomi som vil etablere seg der. Dette er fordi nettopp på grunn av de nye lokalene er etableringsprisen høy (Jacobs, 1961, s. 244-245). Jacobs bok ble skrevet på 60-tallet, men hun legger til at nødvendigheten med eldre bygninger

er ikke kun basert på argumentet at konstruksjonskostnadene var høye i etterkrigstiden. Eldre bygninger vil være nødvendige også i fremtiden da de bygningene vi bygger i dag vil bli gamle. Jacobs argumenterer for en «*evernormal granary*» hvor det til enhver tid er en bygning fra enhver tid. Det vil si at et byområdet, etter at noen bygninger blir erstattet med nye, alltid har en god blanding av bygninger. Fra gamle til nye. Jacobs argumenterer at dersom man har en slik blanding av bygninger vil man også ha en blanding av ulike bedrifter. Det vil være en blanding av forskjellige bedrifter og funksjoner på ulike nivåer av den økonomiske stigen. Når de nye og dyre bygningene blir eldre og billigere, har fremtidige generasjoner muligheten til å etablere sine bedrifter. På denne måten holde det konstant gående (Jacobs, 1961, s. 244-248). King (2012) utforsket Jacobs argument. Kings empiri viste blant annet en sammenheng mellom steder med historisk mangfold av bygninger og sosiale relasjoner blant naboer. King diskuterer videre at en gradvis stedsutvikling har gjort at naboskapsånden er blitt tatt med i den videre utviklingen. Nye beboere har med andre ord arvet det gode eksisterende naboskapet som kanskje har tatt mange år på å utvikle (King, 2012, s. 2418-2421).

Det er et ordtak som sier at det er den som vinner krigen som skriver historiebøkene. Nanna Løkka trekker frem en lignende tematikk omkring kulturarv og demokratiserende dialog innad kulturminneforvaltningen. Løkka peker på en oppfatning omkring kulturarven og hvordan en elite ut i fra sine verdier definerte kulturarven. Men, i de senere årene er det blitt mer fokus på en demokratiserende kulturarv hvor historien bryr seg mer om vanlige og det hverdagslige. En demokratiserende kulturarv vil samtidig gi et mer helhetlig bilde av historien (Løkka, 2014).

Demokratiserende kulturarv kan gå ut på tre forskjellige ting. Først, kulturarv skal være tilgjengelig for alle. Det kan for det andre bety at kulturarven skal representere hele samfunnet. Til slutt kan en demokratiserende kulturarv bety at alle skal kunne bidra med på å definere samt endre sin kulturarv (Løkka, 2014, s. 241-242).

En demokratiserende kulturarv byr på utfordringer. Løkka viser til den faglig styrte kunnskapsproduksjonen omkring historie og kulturminneforvaltningen for *mode 1*. Mode 1 er den akademiske og den faglige kvalitetssikrede kunnskapsproduksjonen. Det som Løkka referer til som *mode 2* er en mer åpen kunnskapsproduksjon hvor det hun kaller for «amatører» kan bidra (Løkka, 2014, s. 239). Løkka eksemplifiserer denne problematikken med Olav den helliges fødested. Løkka forteller om en lokal amatørhistoriker som hevdet Olav den hellige var født på en gård i Sauherad kommune, hvor nettopp den lokale

amatørhistorikeren kom fra. Dette førte til en økt interesse for sitt hjemsted blant innbyggerne, interesse for vikingtiden og middelalderen i kommunen økte. I tillegg ble en rekke kulturelle aktiviteter arrangert. Problemet var at amatørhistorikeren ble møtt med motstand fra profesjonelle historikere som mente amatørhistorikeren ikke hadde beviser sterke nok til å bekrefte denne teorien. Løkka poengterer at kulturarv er både en essens, og kulturarv er konstruert. Kulturarv er en essens da vi kan se gjennom levninger og ulike spor at det har foregått noe her. Kulturarv er en konstruksjon da vi konstruerer vår historie gjennom å bruke disse levningene og sporene. Hvordan vi tar de i bruk i dag er med på å definere kulturarven. Ved å bruke disse sporene produserer vi stadig nye kulturminner (Løkka, 2014, s. 237-238).

For å sy dette sammen avslutter Løkka med å stille spørsmålstegn til hvordan kulturminneforvaltningen vil utvikle seg dersom kulturminner blir produsert av individer med lokalpatriotisk og/eller kommersielle hensikter (Løkka, 2014, s. 251). Hvordan vi forteller historier og fortellinger rundt stedene våre er altså av stor betydning. En «uekte» fortelling, eller en fortelling uten sterke nok beviser kan, som Løkka var inne på, positivt påvirke stedets kulturarv. Men, fortellingen vil ikke være autentisk. I tillegg som Løkka avslutter med kan slike oppdiktete fortellinger bli misbrukt for kommersielle fordeler.

4.3.1 Steders historiske nødvendighet

Som tidligere nevnt i oppgaven argumenterer Larkham for at det er psykologisk viktig å ta vare på gamle og historiske steder. Dette argumentet er det første av fem grunner til hvorfor man skal ta vare på historiske steder og historiske bygninger. Larkhams argumenter kan også oversettes til verdier. Det psykologiske argumentet er derfor også en psykologisk verdi. De fire neste argumentene/verdiene er kunnskap, finansiell, mote og historie. Argumentet knyttet til kunnskap viser til en moralsk plikt. Det er en pedagogisk plikt forteller Larkham. Historiens fysiske gjenstander forteller om menneskene som levde der, hvordan samfunnet var og handlingene innad i samfunnet og byen som sådan. Å ta vare på slike fysiske gjenstander er med på å bygge opp de kulturelle minnene (Larkham, 1996, s. 6).

Det finansielle argumentet bygger på en energi og samfunns besparende investering ved å konservere eldre bygninger enn det å rive og bygge nytt. Samtidig kan bevarte eiendommer være effektive på en finansiell måte. Larkham viser til eiendomsmeglere som forklarer at

eiendommer som enten er innenfor en hensynsone, eller er individuelt vernet kan stige med 10 prosent på prisantydningen (Larkham, 1996, s. 7-10). Dette er altså å oppfatte som en økonomisk verdi innenfor kartleggingen av den historiske verdien.

Mote-argumentet for bevaring er et argument som ikke dukker opp hos de fleste teoretikerne. Larkham viser altså til en trend hvor store selskaper flytter hovedkontorene og hovedkvarterene sine ut fra moderne bygninger og inn i mer historiske bygninger. Larkham peker samtidig på utbyggere som har valgt en mer tradisjonell stil i motsetning til moderne da den tradisjonelle er foretrukket. Dette kan som Larkham også bemerker seg er problematikken omkring gentrifisering. Når moten gir et økt trykk på eldre byområder kan det oppstå en effekt som fører til gentrifisering. Dersom store selskaper og en gruppe mennesker med stor kjøpekraft flytter inn i historiske bygninger i gamle byområder, kan eksisterende beboere se seg nødt til å flytte (Larkham, 1996, s. 10-11). Dette argumentet tar både innersvingen på Jacobs, samtidig som det biter seg selv i halen. Jacobs (1961) argumenterte for at de eldre bygningene ble lokaler til bedrifter med mindre kjøpekraft. Noen tiår senere argumenterer Larkham for at store bedrifter kjøper eldre bygninger og flytter så inn i dem og setter opp sine lokaler. Dette kan jo som argumentet heter være tegn på at moten har endret seg. Det siste argumentet for bevaring er historie argumentet. Larkham diskuterer hvordan man gjennom bevaring best mulig tar vare på historien. Er det bevaring eller konservering? Det å konservere en bygning vil være å ikke gi den noe nytt liv. En konservert bygning skal være slik den var originalt. En bevart bygning derimot tillater justeringer som tillater ny og moderne bruk av bygget. Larkham peker på fasadebevaring som en måte en bygning kan fortelle historien utad, men samtidig ha en moderne funksjon innad. Dette argumentet samt verdien går ut på historiefortelling (Larkham, 1996, s. 11-12). Historiefortelling er også en vernestrategi foreslått av Karl Otto Ellefsen gjennom et foredrag fra konferansen *Den 4de dimensjon*. Denne vernestrategien kaller han for narrativt vern. Narrativt vern er avhengig av det autentiske, det er viktig at bygninger ikke er satt opp som en kopi av en tidligere bygning. Gjennom nøye utvalgte fragmenter av byens historie, eller byens «narrativ», forteller byen sin egen historie. Det viktigste for narrativt vern strategien er at disse fragmentene gjøres mer tydelig og får frem sin historie. Verdien i narrativt vern er blant annet at de fysiske minnene blir gjort om til en ressurs for nye prosjekter. Det er en ressurs da det gir nye prosjekter en historisk dybde (Ellefsen, 2007).

4.3.2 Steders historiske verdigrunnlag

Menon Economics har utarbeidet en rapport som kartlegger kulturarvens

samfunnsøkonomiske verdi med et utgangspunkt i kulturmiljøer og kulturminner.

Kulturminner og kulturmiljøer blir i den samfunnsøkonomiske tematikken omtalt som kollektive goder. Det at noe er et kollektivt gode betyr at godet ikke bidrar til hverken rivalisering, eller ekskludering. Et godet er ikke-rivaliserende dersom noens bruk av godet ikke går utover eller/og påvirker andre personers bruk av godet. Videre er et gode ikke-ekskluderende dersom ingen blir hindret fra å bruke godet. Kulturminner og kulturmiljøer blir derfor forstått som et kollektivt gode. Selvsagt vil et kulturminne variere, noen kulturminner kan være ekskluderende da det er privat eiendom. Opplevelsen av et kulturminne kan også oppleves som rivaliserende dersom det er mange personer som ønsker å «benytte» seg av kulturminnet (Menon Economics, 2017, s. 8-9).

Menon Economics legger til at kollektive goder (da særlig i oppgavens tilfelle kulturminner og kulturmiljøer) i noen tilfeller representerer en markedssvikt. Markedssvikten oppstår da den generelle befolkningen har en større betalingsvillighet når det kommer til å ta vare på eksempelvis et kulturminne enn betalingsvilligheten til privatpersonene som eier kulturminnet. Som et svar på den mindre betalingsvilligheten skal kulturminneforvaltningen bidra med å blant annet bevare kulturminnet, vedlikeholde det og gjøre det nyttig slik at kulturminnet eller kulturmiljøet har en nytteverdi (Menon Economics, 2017, s. 8-9). Samtidig som det er forskjell på befolkningen og eieres betalingsvilje vil betalingsviljen bli styrket av elementer som bruken av kulturminnet/kulturmiljøet, nytten ved å ta vare på det historiske minnet for seg selv, andre og fremtidens generasjoner. Det at man er kjent med et kulturminne eller har en opplevelse av kulturminnet vil ha også ha positive verdier for den enkelte (Menon Economics 2017, s. 10).

Rapporten omtaler vern og bruk av kulturminner og kulturmiljøer som en samfunnsnytte. Samfunnsnytte blir definert i rapporten som «den totale samfunnsøkonomisk nytte, og omfatter all nytte som alle individer i samfunnet får fra ulike goder og tjenester» (Menon Economics, 2017, s. 8).

Den samfunnsøkonomiske verdien og nytten som kulturminner og kulturmiljøer bidrar med oppstår på to måter. Først og fremst gjennom kulturminne/miljøet bruksverdi. For det andre gjennom ikke-bruksverdier. Bruksverdi av et kulturminne/miljø oppstår gjennom bruken av

kulturminnet eller kulturmiljøet. Bruken kan knyttes til private goder med en markedspris. Bruksverdier oppstår både gjennom direkte bruk hvor man eksempelvis besøker et kulturminne, eller indirekte bruk. Den indirekte bruksverdien handler om den aktiviteten som oppstår på grunn av kulturminnet/kulturmiljøet (for eksempel turisme). En tredje kategori innenfor bruksverdi fremkommer i rapporten som opsjonsverdi. Denne kategorien tar for seg kulturminnets/kulturmiljøets bruk og opplevelse i fremtiden (Menon Economics, 2017, s. 11). Ikke-bruksverdier oppstår gjennom at man ikke bruker et kulturminne, men at man har nytte av kulturminnets eksistens. Ikke-bruksverdier deles også opp i tre elementer. Eksistensverdi som går ut på at en person opplever det som positivt at et kulturminne eksisterer. Arveverdi går ut på at en person utvikler positive følelser av at fremtidige generasjoner vil ha gleden av de samme kulturminnene. Til slutt, altruistiskverdi som omhandler verdien i den gleden man får av at andre har tilgang på kulturminnet (Menon Economics, 2017, s. 11).

Ferretti et al (2013) ser også sammenhengen mellom økonomisk verdi og den kulturelle verdien. En historisk bygning, så vel som et historisk sted må bli sett gjennom bruksverdi og ikke-bruksverdi. Gjennom bruksverdi og ikke-bruksverdi linsen kan man bryte ned og sette sammen den totale verdien (s. 645). For å kartlegge og finne frem til verdien presenterer Ferretti et al (2013) *Multi-Attribute value Theory* (MAVT). MAVT er et hjelpemiddel innen det å evaluere et uendelig sett med alternativer som fremstår motstridene. MAVT er et nyttig hjelpemiddel dersom noe som måles på ulike skalaer skal veies opp mot en annen. For å kunne sammenligne ulike alternative konstruerer MAVT tall for hvert alternativ. På denne måten kan man produsere en preferanserekkefølge (s. 646). Denne oppgaven skal ikke ta i bruk noen form for MAVT metoder, men det blir nevnt da det er interessant å presentere eksisterende verktøyer som skal bidra med å evaluere ulike sett med alternativer som kan virke umulige å sammenligne.

Alle elementene innenfor både bruksverdi og ikke-bruksverdi blir lagt sammen for å komme frem til den sammensatte samfunnsøkonomiske verdien av kulturmiljøer og kulturminner. Med andre ord ser regnestykke slik ut: bruksverdi (med elementer) + ikke-bruksverdi (med elementer) = den totale samfunnsøkonomiske verdien av kulturminner og kulturmiljøer (Menon Economics, 2017, s.11).

Kulturarv er en viktig ressurs. Ved å forvalte kulturminner og kulturmiljøer som ressurs vil man oppleve en inntektsskapende aktivitet. Forklart med andre ord kan vi si at kulturmiljøer

og kulturminner fungerer som en tiltrekningskraft. Reisende fra innland og utland reiser for eksempel til Stavanger for å oppleve Preikestolen, eller kulturmiljøer som gamle-Stavanger. De som reiser til Stavanger legger igjen penger i blant annet butikker, hoteller, restauranter, transport (buss, taxi eller lignende) eller diverse opplevelser som koster penger (Menon Economics, 2017, s.12).

Når Armitage og Irons presenterer sine funn omkring den bygde kulturarvens verdi deler de verdiene inn i kategoriene *eiers fordeler* og *samfunnets fordeler*. De fordelene som Armitage og Irons presenterer preg av likhet med Menon Economics sin rapport. For eksempel nevner Armitage og Irons spill over fordeler fra turisme. Det de nevnte forfatterne setter inn i kategorien eiers fordel er fordeler som estetikk, plass å bo/arbeide, økonomiske fordeler samt diverse behagelige fordeler (Armitage & Irons, 2013, s. 249). Fordeler for samfunnet kan blant annet være at den bygde kulturarven bidrar til å gi samfunnet en identitet. Samfunnet vil også ha en fordel innenfor utdanning argumenterer Armitage og Irons. I likhet med Menon Economics trekker Armitage og Irons inn muligheten ved å besøke et kulturminne, vite at kulturminnet eksisterer, og å vite at fremtidige generasjoner vil ha glede av kulturminnet som en samfunnsmessig fordel (Armitage & Irons, 2013, s. 249-250).

Armitage og Irons ser på viktigheten med den bygde kulturarven i tre perspektiver. Det økonomiske perspektivet, det profesjonelle perspektivet, og til slutt miljø perspektivet. Det økonomiske perspektivet ser på viktigheten ved å bevare noe i form av vern og fredning av den bygde kulturarven. Vern av den bygde kulturarven kan bidra til å øke attraktiviteten ved et sted. Både for dem som bor der og for dem som jobber der. Vern av den bygde kulturarven bidrar også til inspirerer frem økonomisk diversifisering og investering i et lokalområde eller region (Armitage & Irons, 2013, s. 251-252).

Det profesjonelle perspektivet tar inn over seg selve markedsverdien av en eiendom bestående av eksempelvis et kulturminne. Armitage og Irons poengterer at selve markedsverdien av et historisk bygg er mer uklar enn verdien av andre produkter eller tjenester. Eiendommer som inneholder historiske bygg kan inneholde diverse oppfatninger, meninger og følelser som påvirker verdien. Denne verdipåvirkningen kan derimot ikke være relevant for hvordan markedet baserer eiendommens verdi (Armitage & Irons, 2013, s. 252-254).

Det miljømessige perspektivet omkring bevaring av den bygde kulturarven ser på verdien ved å ta vare på bygninger i stedet for å rive dem og bygge nytt. I tillegg argumenterer Armitage

og Irons for at historiske bygninger har en holdbarhet og er av en konsistent og tidløs karakter. Noe som gjør at det ikke er nødvendig å rive (Armitage & Irons, 2013, s. 255-257). Tweed og Sutherland ser på både EU og regjeringen i Storbritannia når de peker på viktigheten med kulturarven. Kulturarv er ifølge Tweed og Sutherland viktig for samfunnet og fellesskapets velvære. Det er en viktig kobling mellom den bygde kulturarven og livskvalitet, fortsetter forfatterne (Tweed & Sutherland, 2007, s. 62).

Tweed og Sutherland beskriver bevaringen av den bygde kulturarven som en viktig del av den sosiale delen av bærekraftig utvikling. De viser til Bourdieu og forklarer det slik at dagens generasjoner bevarer den kulturelle kapitalen til fordel for generasjoner i fremtiden (Tweed & Sutherland, 2007, s. 63-64). I tillegg finner Tweed og Sutherland frem til poenget at den bygde kulturarven kan bli oppfattet på forskjellige måter. Den bygde kulturarven kan også ha ulike meninger for ulike grupper mennesker. Alle de ulike meningene og oppfatningene har en viktig rolle i fremtidig byutvikling (Tweed & Sutherland, 2007, s. 65).

5.0 Metode

I dette kapitlet presenterer jeg først oppgavens forskningsmetode. Videre presenterer jeg hvilke metoder jeg har tatt i bruk for å hente inn data. Deretter presenterer jeg og begrunner utvalget innenfor valgte metoder. Jeg går også innom oppgavens gyldighet og pålitelighet samt forskningsetikk og mine etiske vurderinger. Til slutt drøfter jeg mitt ståsted som forsker.

5.1 Kvalitativ eller kvantitativ?

Oppgaven er av en kvalitativ forskningsmetode. Det vil hovedsakelig si at oppgaven er mer interessert i ord enn tall. Ved innsamling og analysering, benytter denne forskningsmetoden seg av det kvalitative, i motsetning til det kvantitative. Kvantitativ forskning er derimot mer opptatt av tall og statistikker (Bryman, s. 374-375). Jeg vil nå presentere noen av kontrastene mellom kvalitativ og kvantitativ forskning for så å begrunne hvorfor min oppgave er av den kvalitative typen. I tillegg til ord og tall er forskningens ståsted også annerledes mellom kvalitativ og kvantitativ forskning. I en kvantitativ oppgave er forskeren i «fører setet». Det vil si at det er i en kvantitativ oppgave forskeren som trekker frem dataen som driver frem oppgaven. I en kvalitativ oppgave er det derimot dataen og/eller informantenes svar som driver oppgaven. I den kvalitative oppgaven er altså perspektivet til de eller det som blir forsket på som styrer oppgaven. En annen kjent kontrast mellom kvalitativ og kvantitativ forskning er hvor de to forskningsmetodene står i forhold til teori. Kvantitative oppgaver er

generelt satt opp på den måten at de tester ut en teori. I motsetning er kvalitative oppgaver satt opp på den måten at de genererer eller utvikler en teori. Kvalitative forskningsmetoder er også mer kontekstuelle enn de kvantitative forskningsmetoder er. Det er derimot ønskelig for en kvantitativ oppgave å være generaliserende. Den siste kontrasten jeg ønsker å trekke frem handler om forskningens data. I en kvantitativ oppgave blir oppgavens data sett på som stødig, robust og entydig. Det skal være en oppmålt og presis data. På den andre siden har kvalitative oppgaver en bredere form for data, eller det Bryman kaller for en «rik data». Bryman konstaterer etter å ha presentert en rekke kontraster at forskjellen mellom kvantitativ og kvalitativ forskning er ikke svart hvitt. Man kan blant annet bruke kvalitativ forskning til å teste ut en teori. De to forskningsmetodene går dessuten an å kombinere sammen ved å bruke det en kan kalle for «mixed methods», eller blandede metoder (Bryman, 2016, s. 400-402).

Oppgaven min er som jeg nevnte på toppen av avsnittet over av den kvalitative typen. Problemstillingen i denne oppgaven tilsier blant annet at oppgaven søker etter å konstruere en teori. Nemlig hvordan man kan bruke kunnskapen vi har om historiske steder i nye prosjekter i dag. For å svare på problemstillingen har jeg tatt i bruk to ulike datainnsamlingsmetoder. Det er dokumentanalyse og intervju. Jeg går mer i detalj hvordan jeg gikk frem i de ulike metodene og hvordan jeg tok i bruk metodene i egne delkapitler.

5.2 Dokumentanalyse

Den første metoden for å innhente data på er dokument analyse. De dokumentene jeg samlet inn til gjennomgang var først og fremst dokumenter fra offentlige organisasjoner. I stor grad er det nettsidene til Stavanger kommune og Rogaland fylkeskommune jeg har hentet dokumentene fra. Fra Stavanger kommune trekker jeg frem Stavanger kommunes kulturminneplan. Fra Rogaland fylkeskommune har jeg hentet regionplan for kulturmiljøer. Begge disse dokumentene er relevante for oppgavens problemstilling da de tar for seg historiske steder i form av kulturminner og kulturmiljøer. Disse dokumentene er også troverdige da de er utgitt av offentlige og lokale myndigheter. Jeg trakk også et dokument fra regjeringens nettside, publisert av Kommunal- og Distriktsdepartementet. Dette dokumentet er en veileder som omtaler estetikk i plan og byggesaker. Dokumenter som stammer fra private organisasjoner som Stavanger Aftenblad har vist seg å være svært relevante for oppgavens case. I tillegg ble Tou Scenes egen nettside brukt i dokument analysen.

På biblioteket i Stavanger oppdaget jeg et hefte, eller en form for bok trykket av Stavanger kommune. Boken inneholdt en rekke sakspapirer og politiske dokumenter angående Gamle Stavanger. Unødvendig å si, men denne boken ble meget nyttig i empirikapittelet angående Gamle Stavanger.

Bryman (2016) presenterer to typer for offentlige dokumenter. Den første typen er «*official documents deriving from the state*» (s. 552-553). Offentlige dokumenter som stammer fra staten. Dette er altså den kategorien som best passer til mitt utvalg av dokumenter. Men, den andre kategorien for offentlige dokumenter som Bryman presenterer er også relevante dokumenter for oppgaven. Den andre kategorien er da offentlige dokumenter som stammer fra private kilder. Bryman kaller kategorien «*Official documents deriving from private sources*» (2016, s. 553). Dokumenter som stammer fra private selskaper er blant de mest brukte dokumentene i den sistnevnte kategorien. Dette kan være dokumenter som reklame, årlige rapporter, oppdragserklæringer og diverse PR dokumenter (Bryman, 2016, s. 553). I motsetning til disse to kategoriene for offisielle dokumenter er også personlige dokumenter mulig å bruke. Personlige dokumenter er dokumenter som dagbøker, brev og selvbiografier. Denne formen for dokument vil ikke være relevant for denne oppgaven. Slike dokumenter er derimot flittig tatt i bruk av historikere (Bryman, 2016, s. 546).

Hvordan skal man så analysere, tolke og bruke dokumenter i en dokumentanalyse? Bryman viser til tre måter en kan gjøre dette på. En måte er å søke etter dokumentenes tematikker og deretter kategorisere dem. Denne måten å tolke dokumenter på kalles *qualitative content analysis*. På norsk kan vi oversette det til kvalitativ innholdsanalyse. Den andre måten å tolke dokumenter på er ved hjelp av semiotikk. Semiotikk, refereres til læren om tegn. Denne måten å tolke dokumenter på ser nettopp på dokumentenes bruk av tegn (Bryman, 2016, s. 562-566). Den tredje måten å tolke dokumenter på er gjennom en diskursanalyse. En diskursanalyse er interessert i diskursen omkring det temaet som forskes på. Hvordan fortellingene og diskursene om et gitt tema produserer noe innen den sosiale verden er noe en diskurs analyse legger vekt på (Bryman, 2016, s. 531.533).

Repstad argumenterer for bruken av dokumentanalyse som et bakteppe. Fordelen med å bruke dokumentanalyse som bakteppe er at man har tilgang til en rekke informasjon før den intensive delen av forskningen starter. (Repstad, 2014, s. 103). Ved å lese gjennom

dokumenter som kulturminneplanen for Stavanger kommune, gir det meg muligheten for å blant annet utforme spørsmål til intervjuene knyttet til planen.

5.3 Intervju

Jeg utførte fire intervjuer. To av dem ble utført ved bruk av digitale hjelpemidler. De to andre ble utført fysisk. Ved alle intervjuene ble det brukt en lydopptaker (etiske vurderinger omkring bruken av lydopptaker blir drøftet i delkapittelet om etikk). Ved å ta opp intervjuet kan jeg lettere transkribere intervjuet for å gå tilbake til hva som ble sagt for så å sammenligne det med det teoretiske rammeverket. Allerede i transkriberings prosessen begynte jeg å merke noen hovedtemaer som vil bli relevante for analysen. Bryman (2016) argumenterer for at i kvalitative studier foretar man ofte opptak av intervjuer ikke bare for å ta opp hva som ble sagt, men også ta opp hvordan det ble sagt. Men, Bryman legger ikke bort nyttigheten og hvordan det å ta opp lyd kan være et verktøy. Med å ta opp intervjuet på en lydopptaker kan man være fokusert på hva deltakeren svarer. Og i svaret deltakeren gir finne nye punkter og nye spørsmål (2016, s. 479-483). For denne oppgaven var det hva som ble sagt som var det viktigste, ikke hvordan det ble sagt. Derfor var det verdifullt å bruke en lydopptaker slik at jeg kunne plukke opp interessante temaer og formulere nye spørsmål ut i fra det informanten sa. Repstad retter derimot litt kritikk mot lydopptak av intervju. Han mener at en del deltakere ofte opplever lydopptakere som ukomfortable. Han sier de nærmest blir «allergiske» mot lydopptakere og at intervjuet da kan bli for kunstig. For å motvirke dette er det viktig med en lydopptaker som er til minst mulig bry. Den bør være liten, ha god opptakstid og batteri tid legger Repstad til (Repstad, 2014, s. 85). Min lydopptaker gjør ikke mye fra seg, den er stille, liten og blinker ikke. Før intervjuene sørget jeg for at opptakeren har nok lagringsplass og nok batteri. For at opptakeren ikke skulle stjele fokus fra deltakeren og føre til korte svar eller kunstige svar plasserte jeg den til siden, slik at den ikke lå sentrert mellom meg og deltakeren.

Det å utføre intervjuer digitalt kan by på noen utfordringer samt avvike fra hva man ønsker fra et vanlig fysisk intervju. For det første kan et digitalt intervju by på uforutsette tekniske problemer. Internettet kan svikte og lyden kan hakke slik at man enten hører feil, eller at man ikke hører deltakerens svar i det hele tatt. Repstad poengterer at man vil miste den ikke-verbale kommunikasjonen som man får av et fysisk intervju (Repstad, 2014, s. 98). Men, det finnes også noen positive sider ved å foreta intervjuer digitalt. Det kan blant annet bidra til at deltakeren er roligere og mindre stresset. Samtidig kan det være positivt for meg som stiller

spørsmål. Dersom jeg ikke er nervøs, men holder meg rolig og snakker klart, blir spørsmålene stilt på en forståelig og tydelig måte (Bryman, 2016, s. 484). Til slutt skal det også nevnes at bruken av lydopptaker ved digitale intervjuer fungerer bra da deltakeren ikke ser opptakeren. Kanskje bidro dette til at informantene glemte at lyden ble tatt opp slik at intervjuet ble mindre kunstig. Selv om de visuelt ikke så den ble de selvsagt informert om at lyden ble tatt opp på en ekstern lydopptaker.

Intervjuformen jeg brukte var en semi-strukturert intervju. Et semi-strukturert intervju betyr at intervjuet er planlagt med noen spørsmål i intervjuguiden, men spørsmålene er åpne og brede med rom for oppfølgingsspørsmål. Intervjuguiden fungerer mer som en huskeliste med punkter jeg ønsker å gå innom med deltakeren. Dersom deltakeren er inne på et spennende punkt som jeg ikke har i intervjuguiden, tillater et semi-strukturert intervju å følge opp dette punktet med et spørsmål. Som Bryman sier gir en semi-strukturert intervjuguide en god fleksibilitet (Bryman, 2016, s. 467-468). Fleksible intervjuguides med lite detaljerte spørsmål er en god intervjuguide ifølge Repstad. For detaljerte nedskrevne spørsmål i intervjuguiden kan føre til korte svar da intervjuet ikke oppleves som en naturlig samtale. Repstad argumenterer for at intervjuguiden helst bør være satt sammen av stikkord (Repstad, 2014, s. 78). Noe å ha i bakhodet når man foretar intervju er å være klar over at deltakeren har et perspektiv og kontekst. Ved å stille for abstrakte spørsmål som ikke konkret har med deltakernes posisjon og praksis, kan svarene kun bli basert på deltakernes meninger og tanker (Repstad, 2014, s. 76). Jeg konstruerte mine spørsmål på den måte slik at deltakerne svarte på noe de har kunnskap om, og at svarene ikke ble basert på hva deltakerne bare tror.

5.4 Utvalg

Utvalget var basert på kunnskap omkring oppgavens tema. Jeg visste tidlig at jeg ønsket å snakke med både byantikvaren i Stavanger kommune og fylkeskonservatoren i Rogaland fylkeskommune. Jeg ønsket også å prate med noen fra en privat utbygger og noen fra administrasjonen i Stavanger kommune. For å komme i kontakt med noen i Stavanger kommunes administrasjon sendte jeg mail til direktøren for by- og samfunnsplanlegging i Stavanger kommune for å høre om det var noen som var interesserte i å delta. Noen dager senere fikk jeg svar fra en som ønsket å delta. Til slutt så utvalget mitt slikt ut.

Navn	Tittel	Posisjon i forhold til oppgaven
Hanne Windsholt	Byantikvar (Stavanger kommune)	Bevaring (vern). Kunnskap omkring historiske steder og historiske bygningers betydning i samfunnet.
Fylkeskonservator	Fylkeskonservator (Rogaland fylkeskommune)	Bevaring (fredning). Kunnskap omkring historiske steder og historiske bygningers betydning i samfunnet
Randi Sunde	Prosjektleder (Base Property)	Byutvikling. Kunnskap omkring utbyggingsprosesser og stedsutvikling fra et utbygger perspektiv.
Arkitekt	Arkitekt (Stavanger kommune)	Byutvikling. Kunnskap omkring byutviklingsprosesser og stedsutvikling fra et kommune perspektiv.

(Figur 5, Tabell over deltakere. Egenprodusert tabell)

I tabellen ovenfor har jeg listet opp deltakerne. I kolonnen *navn* har jeg for dem som ikke ønsket sitt navn i oppgaven valgt å kalle dem etter sin tittel, da begge de anonyme deltakerne krysset under at stillingen deres kunne brukes. Kolonnen *tittel* beskriver deltakernes stilling. Og til slutt den kolonnen til høyre beskriver deltakernes relevans for oppgaven, og hva de representerer i forhold til oppgavens tematikk.

Når det gjelder utvalg av dokumenter nevnte jeg i delkapittel 3.2 at jeg vil samle inn og analysere offentlige dokumenter fra statlige etater og fra private kilder. Dokumenter som spiller særlig stor rolle i oppgaven er Stavanger kommunes kulturminneplan og Rogaland fylkeskommunes regionalplan for kulturmiljø. Andre nyttige dokumenter som diverse relevante publikasjoner i Stavanger Aftenblad som omhandler mine to caser. Jeg tar også i bruk en bok trykket av Stavanger kommune som inneholder en rekke dokumenter angående Gamle Stavanger.

Måten jeg har satt sammen utvalget på er av utvalgsmetoden *purposive sampling*. Purposive sampling, eller hensiktsmessig utvalg er et utvalg som består av strategisk valgte deltakere.

De er valgt ut ifra deres relevans i forhold til problemstillingen (Bryman, 2016, s. 407-408). Min problemstilling tar for seg historiske byområder. Av den grunn var det hensiktsmessig at byantikvaren og fylkeskonservator var en del av utvalget. Problemstillingen inkluderer også nåtidens planlegging. Av den grunn var det nødvendig å inkludere noen fra administrasjonen i Stavanger kommune, og en prosjektleder fra et privat eiendomsutviklingsselskap i oppgavens utvalg. Det er ikke bare intervju deltakerne som inngår i utvalg. Et hensiktsmessig utvalg kan også innebære et utvalg av dokumenter (Bryman, 2016, s. 418).

5.5 Forskningsetikk og etiske vurderinger

Forskningsetikk er viktig å med seg dersom man driver forskning. I denne oppgaven har jeg tatt en rekke etiske vurderinger som jeg skal presentere. Bryman presenterer fire prinsipper for forskningsetikk. Den første er deltakernes trygghet. Forskning hvor deltakere er utsatt for skade er uetisk og uakseptabelt. Det andre prinsippet handler om informert samtykke. Prinsippet om informert samtykke handler om at deltakere skal ha tilstrekkelig med informasjon før de samtykker til deltakelse. De skal vite hva de deltar på. Det tredje prinsippet tar invasjon av privatliv i betraktning. Enhver invasjon på privatlivet eller noe som fører til et tap av privatliv er uetisk og ikke tolerabelt i forskning. Det siste forskningsetiske prinsippet tar for seg bedrag av deltakerne. Det å lure deltakere til å delta på noe annet enn det de samtykker til er ikke etisk. Det samme gjelder å utelukke nødvendig informasjon. En annen form for bedrageri er eksempelvis å ikke følge opp de løftene om rettigheter og sletting av personopplysninger som er oppgitt (Bryman, 2016, s. 125-134).

I startfasen av oppgaven meldte jeg oppgaven inn til norsk senter for forskningsdata (NSD). I meldeskjemaet sendt til NSD ble det oppgitt en rekke opplysninger rundt hvilke forskningsmetoder en skulle ta i bruk, hvem som skulle intervjues, hvordan dataen og personopplysninger skulle oppbevares og lagres. Etter å ha fylt ut opplysningene om oppgavens forskningsmetoder, datalagring og formål ble meldeskjemaet vurdert og godkjent. Fra NSD er det gitt en mal for informasjonsskriv som skal til informantene. Informasjonsskrivet ble fylt ut og sendt til informantene sammen med en forespørsel om deltakelse. I informasjonsskrivet ble informantene kjent med oppgavens formål og problemstilling, men de fikk også informasjon knyttet til hvordan bidraget deres hjalp oppgaven og hvordan den innsamlede dataen skulle håndteres. De fikk informasjon om hvem de skulle kontakte ved Universitetet og NSD om det skulle være spørsmål knyttet til deres

rettigheter. Skrivet inneholder også en klargjøring at deltakelse er frivillig og deltakerne kan velge å trekke seg når om helst. Det var i tillegg viktig at det som ble informert om i informasjonsskrivet var forklart på en forståelig måte. Nederst på informasjonsskrivet er det en side hvor deltakerne krysser av tre alternativer i tillegg til en signatur. De tre alternativene er: Jeg samtykker til å delta i intervju, jeg samtykker til at opplysninger om meg publiseres slik at jeg kan gjenkjennes (arbeidsstilling), jeg samtykker til at opplysninger om meg publiseres slik at jeg kan gjenkjennes (navn). Deltakerne kan altså da bestemme hvorvidt de vil være gjenkjennbare eller ikke (Vedlegg av informasjonsskrivet er vedlagt nederst i oppgaven under *vedlegg*).

Når det kommer til mine etiske vurderinger omkring intervjuene var det viktig at det gikk på deltakernes premisser. Med lettelsene av Covid-19 restriksjonene var det nok noen som fremdeles opplevde det å møtes fysisk som en unødvendig risiko. Av den grunn var det opp til informanten om intervjuet skulle foregå digitalt via Microsoft Teams eller fysisk. Dato og klokkeslett var også informantenes valg.

Når det gjelder opptak av lyd under intervjuene er det viktig å informere deltakerne om det. Ikke bare skal de informeres om at det blir foretatt opptak av lyd, men de skal også informeres om hva som vil hende med selve opptaket. I forkant av intervjuet, altså i selve forespørselen om deltakelse i oppgaven var det beskrevet at jeg skulle bruke en lydopptaker under intervjuene. Det sto også hva jeg skulle gjøre med opptaket. Jeg formidlet i forespørselen at jeg skulle transkribere opptaket, deretter slette det. Det var også viktig å formidle at det kun var jeg som forsker som hadde tilgang til og skulle høre på opptaket. Av den grunn var det også viktig å være alene under de digitale intervjuene, slik at ingen andre enn meg hørte hva som ble sagt. Før intervjuet begynte informerte jeg om det som stod i informasjonsskrivet for å være sikker på at deltakerne forstod hensikten med intervjuet og hvordan jeg behandlet datamaterialet de ga meg.

Mine etiske vurderinger knyttet til dokumentanalyse bygger først og fremst på to ting. Det ene er å henvise hvor dataen er hentet fra, og det er kildekritikk. Forfatteren(e), eventuelt organisasjonen som har produsert dokumentet skal har rett på en henvisning til hva som er deres arbeid. Det å hente dokumenter fra internettet kan føre til feilinformasjon. Det kan i verste tilfelle være fare for at dokumentet er forfalsket med hensikt om å spre feilinformasjon. En annen ting å være obs på er utgiver og utgivelsesdato. Hvem har publisert dokumentet? Er

dokumentet fra en troverdig nettside? Er dokumentet utdatert? Er det et nyere og/eller et mer dagsaktuelt dokument? Dette er viktige etiske spørsmål å stille seg selv når en begynner med dokument analyse. Opererer man med feilinformasjon og utdaterte data vil ikke oppgaven føre til gyldighet.

Bryman (2016) gir oss et verktøy bestående av fire kriterier for evaluering av dokumenter for å unngå slike problemer som feilinformasjon. Bryman legger til at disse kriteriene er av den strenge typen. De fire kriteriene er som følger:

1. Autentisitet. Er beviset/bevisene i dokumentet ekte og av en utvilsom opprinnelse?
2. Troverdighet. Er beviset/bevisene i dokumentet feilfritt og uten forvrengning?
3. Representativitet. Er beviset/bevisene i dokumentet typiske for denne typen dokumenter, hvis ikke, er omfanget av det som gjør det utypisk kjent?
4. Betydning. Er beviset/bevisene i dokumentet tydelige og klare, og er de forståelige?

(Bryman, 2016, s. 546).

Dersom man tar i bruk dokument analyse som metode er det også viktig å være klar over at forfatteren av dokumentet har et eget perspektiv. Dette er særlig innenfor kategorien offentlige dokumenter som stammer fra private kilder (Bryman, 2016, s. 553).

5.6 Oppgavens gyldighet og pålitelighet

Oppgavens gyldighet, eller oppgavens validitet handler om integriteten av oppgavens konklusjon (Bryman, 2016, s. 41). Altså gyldigheten av oppgavens tolkninger. Tolkning av det som forskes på blir påvirket av forskerens posisjon i forhold til tidligere kunnskap og/eller forskerens ståsted innenfor det som forskes på. Det er derfor viktig at jeg som forsker kritisk går gjennom egne tolkninger og tolkningens grunnlag (Thagaard, 2013, s.194). Silverman (2014) legger til at validitet/gyldighet handler om forskerens nøyaktighet når det kommer til det som faktisk forskes på. Silverman presenterer to former for validering. Den første er å sammenligne flere typer data. Data fra forskjellige metoder sammenlignet øker forskningens gyldighet da dataen fra de ulike typene metoder blir sammenlignet. Likheter mellom ulike metoder vil styrke forskningens gyldighet. Den andre måten er å ta diverse funn tilbake til deltakere som blir forsket på. Ved å ta med nye funn til deltakere for så å få disse funnene bekreftet eller avkreftet kan styrke forskningens gyldighet/validitet (Silverman, 2014, s. 90-91).

Oppgavens pålitelighet, eller oppgavens reliabilitet handler om oppgaven er mulig å gjøre på ny. Det betyr at andre forskere kan gjøre akkurat det samme som denne oppgaven og vil få de samme resultatene (Bryman, 2016, s. 41). Som Silverman også nevner handler pålitelighet og reliabilitet om hvorvidt resultatene av forskningen er preget av tilfeldigheter. Pålitelighet og reliabilitet handler som Bryman også sier om forskere i etterkant kan gjenskape og komme frem til de samme resultatene, tolkninger og påstander. Silverman deler to måter å tilfredsstillende forsknings pålitelighet på. Den første er måten er det jeg nettopp har gjort, nemlig å dele forskningsmetodene, hvordan jeg gikk frem og hvordan jeg har analysert den dataen jeg har fått. Den andre måten å gjøre forskningen pålitelig på er å tydeliggjøre det teoretiske rammeverket og hvordan det påvirker tolkningen av den innsamlede dataen (Silverman, 2014, s. 83-84). Thagaard legger også vekt på dette. Pålitelighet og reliabilitet handler om hvorvidt oppgaven er gjort på en «tillitvekkende måte» (Thagaard, 2013, s. 193). For at oppgaven skal være tillitvekkende må forskeren gjøre det klart hvordan dataen blir utviklet på. Det betyr at jeg som forsker skal tydeliggjøre hva som er innhentet data og hva som er mine tolkninger av denne dataen (Thagaards, 2013, s. 193-194). Pålitelighet gjennom dokument analyse er prinsipielt pålitelig. Det vil si at man som forsker enkelt og greit viser til hvilke dokumenter som ble brukt og hvordan man tolket dem. Silverman legger vekt på *prinsipielt* fordi dokumenter kan være forfalsket og forskningen blir da ikke-pålitelig. Pålitelighet og intervju handler om spørsmålene og om deltakerne forstår dem. For å forsikre dette er det viktig å blant annet teste intervju spørsmålene om de er forståelige (Silverman, 2014, s. 87).

Hvordan er denne oppgaven i forhold til gyldighet/validitet og pålitelighet/reliabilitet?

Oppgavens gyldighet kommer frem ved at utvalget er relevant for oppgaven. Deltakerne har kunnskap omkring det som i denne oppgaven forskes på. I forhold til Silverman sine to måter å oppnå gyldighet ligger oppgavens gyldighet bra an da den tar i bruk både dokument analyse og intervju. Det har også vært viktig dersom jeg skal sitere, og eller lurer på noe i forhold til svare jeg fikk fra intervjudeltakerne å dobbeltsjekke med dem. For eksempel, var det dette du mente? Eller, hvordan mente du dette svaret?

Når det kommer til pålitelighet/reliabilitet er det nødvendig å oppgi hvilke metoder forskningen inneholder. Ved å gjøre det tillater jeg forskere å gjenskape forskningen for så å se om mine funn er pålitelige. For oppgavens pålitelighets skyld har det i analyse kapitlet

vært viktig å skille mellom egne tolkninger, teori, funn fra dokumenter og informasjon fra deltakerne. Dette gjør jeg blant annet ved å henviser og referere i teksten. Dersom noe ikke henvises er det egne tolkninger og vurderinger ut i fra det som diskuteres. Ikke minst var det viktig at jeg drøftet omkring mine tolkninger for å forstå hvorfor jeg tolker noe slik jeg tolker det. Diskusjonen skal være klar og tydelig på hva som er hva. Er det egne tolkninger er det viktig å oppgi den teoretiske bakgrunnen som har ført til den bestemte tolkningen. Under vedlegg har jeg lagt til intervjuguidene jeg har tatt i bruk til de ulike intervjuene jeg foretok. Ved å gjøre dette tillater jeg leseren å forstå hvor informantenes svar kommer fra.

5.7 Min rolle som forsker

Til slutt i metodekapittelet vil jeg drøfte rundt min rolle som forsker. Det er viktig å reflektere over sin egen posisjon, særlig som forsker i et forskningsprosjekt. For min del har jeg i og for seg to roller omkring forskerroller. Jeg er en forsker, men jeg er også en student. En masterstudent som gjør forskning til min masteroppgave. Deltakerne er gjennom informasjonsskrivet klar over at det er en student som driver forskningen, noe som kan ha en påvirkning på de svarene og den holdningen deltakerne har. Thagaard (2013) peker på andre elementer som kan ha betydning og innvirkning for deltakerne. Kjennetegn som kjønn og alder kan ha en betydning for hvordan forskeren oppfattes. Ut i fra oppfatningen kan deltakernes svar variere. Thagaard (2013) viser til forskning gjort angående dette temaet. Samme forskning ble utført på samme sted, men det var forskjellige forskere. Forskningen viste at de to «forskningene» kom frem til to ulike konklusjoner (Thagaard, 2013, s. 88). Med andre ord, forskerens ytre kjennetegn kan ha stor påvirkning på forskningens resultater. Som forsker er det hensiktsmessig å være klar over dette. Og ikke minst, reflektere over dette når en foretar intervjuer, transkriberer eller/og diskuterer i analysekapittelet med data fra intervjuene.

6.0 Presentasjon av empiriske funn

I dette kapittelet skal jeg presentere, kartlegge og redegjøre for diverse dokumenter som blir viktige elementer opp til analyse kapittelet. Jeg trekker frem kulturminneplanen til Stavanger kommune samt Rogaland fylkeskommune sin regionalplan for kulturmiljøer. Et annet dokument jeg har tatt med i dokumentanalysen er en veileder fra kommunal- og Distriktsdepartementet som handler om estetikk i plan og byggesaker. Deretter presenterer jeg funn angående Gamle Stavanger og Tou Scene. Videre i kapittelet presenterer jeg hovedtemaene som ble trukket frem i de utførte intervjuene.

6.1 Stavanger kommune kulturminneplan

Kulturminneplanen i Stavanger har som formål å «styrke Stavangers identitet som trehus-by, formidle kunnskap om kulturminner og kulturmiljøer i Stavanger og gi rammer for bevaring av disse for fremtiden» (Stavanger kommune, 2021, s.12).

I oppgaven skal jeg undersøke hvordan vi kan bruke den kunnskapen vi har omkring verdiskapningen av historiske steder og kulturminner når vi bygger nytt i dag. Da er det nødvendig å se på hvordan kriterier for vern og bevaring blir sett på. I kulturminneplanen blir det presentert en liste over standardiserte verdikriterier. Verdikriteriene er som følger: Opplevelsesverdi, kunnskapsverdi, bærekraft, alder, økonomisk verdi og/eller bruksverdi, symbolverdi, miljøverdi, arkitektonisk, kunstnerisk eller håndverksmessig verdi og til slutt autentisitet (Stavanger kommune, 2021, s. 34-35). Kulturminneplanen presiserer at selve verdi vurderingen av et kulturminne vil være basert på et faglig skjønn av den som skal anvende disse kriteriene (Stavanger kommune, 2021, s. 35). Hva innebærer så disse kriteriene?

Opplevelsesverdi

En opplevelsesverdi er den verdien som oppstår når et kulturminne gir sterke inntrykk på bakgrunn av kulturminnets historie, utseende, at det ligger flott plassert eller at kulturminnet tilbyr spennende og koselige aktiviteter.

Kunnskapsverdi

Det at et kulturminne har en kunnskapsverdi betyr at kulturminnet har en god evne til å formidle kunnskap omkring diverse material og ressursbruk. Kunnskap omkring hvordan samfunnet en gang var og hvordan man tenkte da kulturminnet ble satt opp.

Bærekraft

Et kulturminne har en bærekraftig verdi dersom kulturminne har en gjenbruksverdi. Det er bærekraftig å bruke eksisterende bygninger i stedet for å rive dem og bygge nytt. Dette kriteriet henger sammen med neste. Et annet aspekt ved dette kriteriet er at særlig kulturlandskap kan være en forutsetning for ulike plante og dyrearter.

Økonomisk verdi og/eller bruksverdi

Kulturminner som muliggjør en verdiskapning gjennom bruken av det kommer godt ut i dette kriteriet.

Symbolverdi

Kulturminnets symbolverdi går ut på hva/om kulturminne symboliserer noe. En bygning eller monument kan for eksempel symbolisere en person, en tradisjon, en ide, en historie eller en spesifikk hendelse. Hvor stor symbolverdien er kan være avhengig av betydningsverdien av hva som blir symbolisert.

Miljøverdi

Ved miljøverdi menes kulturminnets betydning for det omkringliggende miljøet og omgivelser. Noen kulturminner vil ha høy betydning for område rundt som enkeltstående. Samtidig er det noen enkeltbygg som ikke har så stor betydning som enkeltstående, men inngår som en viktig del av et helhetlig miljø.

Arkitektonisk, kunstnerisk eller håndverksmessig verdi

Dette verdi kriteriet handler om estetikk. Et kulturminne kan ha en høy arkitektonisk verdi da det er vakkert å se på og eller representerer en type arkitekturstil på en god måte. Et kulturminne kan også komme bra ut på dette kriteriet dersom arbeidet/håndverket er bra utført.

Autentisitet

Dette kriteriet går ut på kulturminnets autentisitet. Det vil si at desto mindre uendret et kulturminne er fra det det var nytt, jo høyere verdi har det. Denne verdien øker jo eldre bygningen er. Dersom kulturminnet er endret på kan autentisitet blant annet handle om materialbruk og håndverksmetoder.

(Stavanger kommune, 2021, s. 36-37).

6.2 Rogaland Fylkeskommune – Regionalplan

Rogaland fylkeskommune er i gang med sin regionalplan for kulturmiljø. Regionalplanen har som mål å være ferdig høsten 2022. Av den grunn baserer jeg en del informasjon på det planprogrammet som er vedtatt av fylkesutvalget. Planprogrammet setter føringer for arbeidet

med selve regionplanen. Av den grunn vil det vedtatte planprogrammet si mye om hvordan selve regionalplanen ser ut. Planprogrammet prater om utfordringer og muligheter omkring bevaring av kulturmiljøer. Planprogrammet knytter noen utfordringer til klimaendringer, men også noen muligheter for kulturmiljøene. På utfordringsiden blir kulturmiljøer trua av klimaendringer. Store mengder regn, stigende havnivå og temperatur fører til dårlige bevaringsforhold. Samtidig er kulturmiljøer en ressurs i innsatsen ved å nå klima målene. Bruk, tilpasning og gjenbruk av allerede bygde bygninger er gode klimatiltak, i motsetning til å rive og bygge nytt. En annen utfordring som truer kulturmiljøer som planprogrammet kartlegger er fortettingsstrategier. Befolkningsendringer med en økning av folk som flytter til sentrumsområder gir en økt press på sentrale kulturmiljøer. Planprogrammet avslutter denne utfordringen ved å poengtere at utbygging rundt kulturmiljøer kan føre til at kulturmiljøer samt kulturminner mister viktige kontekster, og minnenes lesbarhet. Økning av tilflyttere til sentrale områder fører til mindre innbyggere i rurale områder. Dette påvirker landbruket som igjen påvirker Rogalands kulturlandskap. Etterhvert som mange eldre gårder og gårdsområder gjennomgår fraflytting risikerer de å forfalle. Det endrende behovet innen industri og næring samt den stadige samfunnsutviklingen fører til nedleggelse og forfall av virksomheter som har en rik tradisjon. Samtidig er behov og standarder innenfor bo måter endret. Av den grunn presenterer planprogrammet et press av å rive gamle bygninger for å bygge mer moderne som en utfordring for bevaring av kulturmiljø og kulturminner. Områdets autentisitet kan stå i fare, noe som kan få store konsekvenser for opplevelsen av kulturmiljøet, eller kulturminnet. På den andre siden er kulturmiljøene en viktig del av stedsutviklingen. Planprogrammet markerer dette som en mulighet. Eldre bygninger får ny bruk, og kulturminner blir tatt i bruk som lokale identitetsmarkører. Kulturminner og kulturmiljøer er med andre ord en ressurs (Rogaland Fylkeskommune, 2022, s. 12-15). Her kan man trekke en rekke lærdom dersom man skal bygge nytt i dag. Ved å se på de utfordringene historiske bymiljøer står ovenfor i dag, kan vi legge til rette for at de utfordringene ikke forekommer.

6.3 Veileder fra Regjeringen: Estetikk i plan og byggesaker

Regjeringen vedtok i 1995 at estetikk skal ha en sterkere vektlegging i plan og byggesaker. Veilederen ønsker å inspirere både kommuner og private til å ivareta estetiske kvaliteter. I tillegg skal veilederen gi blant annet kommuner og fylkeskommuner et overblikk over hvilke verktøy en kan ta i bruk for å ta hensyn til estetikk (Kommunal- og Distriktsdepartementet, 1997). Veilederen gjør det klart i innledningen at estetikk er utfordrende da estetikk ikke har

en fasit. Estetiske løsninger må derfor være utviklet ut i fra de lokale forholdene (s.7).

Veilederen presenterer videre noen viktige elementer for vurderingen av estetikk. Elementene bidrar ved å gi diverse prosjekter en struktur omkring estetikk diskusjonen. De presenterte elementene er landskap, tomtestruktur, bebyggelsesstruktur, terreng, landskaps- og byrom, veier og gater, utearealer og byggverk. Med landskap, menes det naturlandskap og kulturlandskap. Disse to formene for landskap spiller mye sammen. Tomtestruktur handler om samspillet med tomteinndelingens mønster og andre elementer som gater, terreng, vassdrag og veier. Tomtestruktur som element handler om hvordan tomtenes utforming kan flettes inn i de fire nevnte elementer. Bebyggelsesstruktur handler om plassering og organisering av de selve bygningene. Det handler om samspillet mellom bygningene, men også samspillet mellom bygning og de fire elementene som ble nevnt over (gater, terreng, vassdrag og veier). Terreng elementet tar for seg premisene ved terrengets ulike vinkler, og hvordan det påvirker bygninger. Landskaps- og byrom elementet inneholder byrom og landskapsrom som påvirkes eller blir til av byggeprosjekter. Elementet *veier og gater* tar for seg nettopp veier og gaters påvirkning av byrommet. Utearealer elementet tar for seg de arealene som ligger rundt og imellom boliger. Dette elementet bryr seg om bebyggelsens behov for utearealer. Til slutt, elementet *byggverk*. Dette siste elementet legger til utforming av byggverket og lokalisering av byggverket er viktig for estetiske kvaliteter (Kommunal- og Distriktsdepartementet, 1997, s. 10-11).

I tillegg til disse åtte elementene legger veilederen til tre elementer som er estetisk viktig for en bygning. Det første elementet her er volum. Elementet fokuserer på å være klar over hvordan bygningens volum ikke bare påvirker bygningens egenverdi, men også påvirkningen av omgivelsene. Det neste elementet er *fasader og tak*. Dette elementet trekker inn materialbruk, rytmen mellom bygningens ytre vegger og hvordan takets form er sammensatt med fasaden. Elementet uttrykker også fasadens rolle når det gjelder å uttrykke hva som er bygningens funksjon. Det tredje og siste elementet for enkeltbygningers estetikk er *materialer og farger*. Dette elementet påminner om betydningen av materialbruk for enkelt bygninger og omgivelsene. Det samme kan gjelde farger, da farger også kan bli brukt som en varierende eller en sammenbindende effekt av bygningene rundt (Kommunal- og Distriktsdepartementet, 1997, s. 11-12).

Veilederen drøfter en rekke utfordringer knyttet til hver og enkelt element presentert over. Sammen med de ulike utfordringene presenterer veilederen diverse løsninger på disse

utfordringene. Utfordring ved utearealer kan for eksempel være trafikk-løsninger, høy utnyttelse av tomten og pengebesparelse. Dette kan ifølge veilederen føre til dårlige utearealer. Andre utfordringer knyttet til estetikken av som veilederen trekker opp er plassering av søppeldunker, dårlig belysning og arealer som tas i bruk for lagring av diverse utstyr som maskiner, verktøy og bildekk har påvirkning på utearealets estetikk. Forslag til løsninger på slike utfordringer er å først sette av gode utearealer før selve bebyggelsen utformes. Veilederen fortsetter at det kan være en fordel å planlegge uteoppholdsområder der hvor mennesker møtes og bruker daglig. Dette kan eksempelvis være med postkasser, ved inngangspartier til ulike forretninger og eller andre lokaler. Videre foreslår veilederen å dele opp utearealer slik at der hvor man oppholder seg er adskilt fra ferdsel eller andre aktiviteter som sport. Dette argumenterer veilederen for at inviterer til opphold. Bygninger som trenger lagring som for eksempel søppeldunker og/eller varemottak, bør skjerme dette fra resten av utearealene. Holdbare og varige materialer og utendørsmøbler er viktig da utearealene blir utsatt for slitasje av både bruk og vær. Til slutt foreslår veilederen en kunstnerisk utsmykking i utearealene. Den kunstneriske utsmykkingen av utearealene vil ifølge veilederen forsterke dens visuelle identitet (Kommunal- og Distriktsdepartementet, 1997, s. 84-85).

6.4 Hva kan vi lære fra Tou Scene og gamle-Stavanger?

Dette delkapittelet vil presentere data som er samlet omkring viktig lærdom fra Tou Scene og gamle-Stavanger. Data presentert her vil være fra dokumenter. Senere i empirikapittelet presenterer jeg data fra intervjuene. Her vil det også komme noe lærdom fra Tou Scene og gamle-Stavanger. I dette delkapittelet vil jeg bare presentere innsamlet data som kan være lærdommer. Stedenes historie blir ikke presentert mer enn de ble i introduksjonskapittelet.

6.4.1 Gamle-Stavanger

I boken *Hva vil Stavanger med Gamle Stavanger?* Har Stavanger kommune trykket sammen en rekke dokumenter som omfatter Gamle Stavanger. Boken inneholder beskrivelse og historie av Gamle Stavanger samt diverse bestemmelser, utfordringer og visjoner for Gamle Stavanger. Gamle Stavanger har gjennom årene vært utsatt for en rekke samfunnsendringer som har truet stedets «eksistens». Svartedauden og handels konkurranse fra både Bergen i nord og Kristiansand i sør. I tillegg var Gamle Stavanger sett på som et problemfullt område som på mange måter var klar for sanering. Bystyret i Stavanger kommune vedtok i 1946 en reguleringsplan som skulle utvide Stavanger sentrum, samt modernisere det. Samtidig

publiserte arkitekten Einar Heden en avisartikkel som foreslo å bevare et mindre område av Gamle Stavanger. Mottakelsen var blandet både blant politikere og innbyggerne da de var innstilt på å rive den gamle bebyggelsen, for å få på plass noe nytt. Einar Heden foreslo i første omgang et prøveprosjekt. Prøveprosjektet hadde som mål å rehabilitere 33 hus i Gamle Stavanger. Dette ble ikke vedtatt, men etter 5 års arbeid for å realisere prøveprosjektet ble prosjektet omsider vedtatt i 1956. I 1965 ble prosjektet utvidet fra 33 hus til 79. I 1979 inneholdt prosjektet 170 bygninger. Etter noen år med sanering stoppet det opp av økonomiske grunner. Da sentrumssaneringsprosjektet skulle gjenopptas ble det møtt med motstand. I 1974 vedtok bystyret i Stavanger at gamle Stavanger skulle bevares og restaureres. Hele stemningen i Stavanger ble med andre ord snudd fra å ønske å rive bydelen til å bevare den (Stavanger kommune, 1996, s. 6).

Bokens innhold angående Stavanger kommunes visjoner for Gamle Stavanger kan bevise seg nyttige for oppgaven. Visjonene tillater blant annet mindre virksomheter som ikke genererer og gir fra seg støy, støv eller økt trafikk. Tanken er at virksomhetene skal trekke til seg besøkende. Dersom et hus skal gjennomgå endring av bruk skal det foregå slik at husets utforming mot gaten ikke må vike for innholdets funksjon (Stavanger kommune, 1996, s. 24-25).

Boken diskuterer også Gamle Stavanger som et kulturminne, både lokalt og regionalt. Det blir understreket at på grunn av måten man bygger byene våre på i dag, er det interessant å peke på eksempler hvor bygninger har vært fullt ut overlatt til beboerne. Måten terrenget har satt preg på hvordan huset er blitt bygget, og hvordan husene er blitt plassert med fotgjengere i tankene er også viktig å kunne få med seg, forklarer bokens mange vedlegg. Det poengteres i boken at Gamle Stavanger i dag er en «penere» versjon av Gamle Stavanger (Stavanger kommune, 1996, s. 19).

Et særlig viktig tema som boken belyser er problemer og konflikter i Gamle Stavanger. Noen av de problemene som blir tatt opp er blant annet utflytting på grunn av utrygge skoleveier. Når barn begynner på skolen flytter familien ut på grunn av dette. Gjesteparkering og gjestetolett nevnes også. Vedlikehold er også et viktig problemområdet som nevnes. Jeg vil også trekke frem at Stavanger kommune eier noen av eiendommene i gamle Stavanger. Da boken ble trykket eide Stavanger kommune 39 bygninger i Gamle Stavanger. Dette blir også listet opp som en utfordring og et mulig problemområdet, særlig dersom kommunen en dag

skulle selge. Kommunen ønsker gjennom å eie disse eiendommene å gi området et mangfold av miljømessige og sosial bruk. Skulle kommunen selge blir det uttrykt bekymring omkring om dette mangfoldet vil forsvinne (Stavanger kommune, 1996, s. 17).

6.4.2 Tou Scene

Etter Tou bryggeri bygget sto tomt i 20 år ble bygget til slutt tatt tak i av byutviklingsprosjektet *Urban sjøfront*. Dette prosjektet startet som et initiativ fra en rekke kunstnere, filmskapere, musikere og arkitekter. Dette er altså starten på det vi kjenner som Tou scene. Prosjektet startet med et arrangement som varte i to uker på det daværende forlatte industriområdet (Ballade, 2005).

20 år etter prosjektet *Urban sjøfront* er det stor utvikling i Storhaug bydel Stavanger øst. Et område tettliggende Tou scene var det regulert og prosjektert at det skulle bygges boligblokker. Men, slik ble det ikke. Tomten som ligger tett inntil Tou Scene ble kjøpt opp og planene for å bygge boligblokker var klare. Kommunen fikk tilsendt brev fra leder ved Tou som uttrykte bekymring omkring plasseringen til de nærliggende boligblokkene. Bekymringen gikk ut på naboklager og støy med tanke på Tou Scenes mange kulturarrangementer og konserter. Diskusjonen om å la være å bygge disse nærmeste boligblokkene har preget mange av Stavanger Aftenbladets sider. Saken endte til slutt opp med at det ikke blir noen boligblokker. Stavanger kommune, sammen med andre privatpersoner skal altså betale utbyggeren av disse boligblokkene. Dette er som en kompensasjon for at boligblokkene ikke blir oppført. Det totale beløpet er på omkring 40 millioner kroner (Stavanger Aftenblad, 2022; Jupskås, 2021). Forslaget om å betale eiendomsutvikleren som en kompensasjon på fortjenesten var hovedsakelig et initiativ av Camila Veen, en av Tou Scenes eiere. Lokalpolitikeren Dag Mossige var også en aktiv part i dette initiativet. Til E24 forteller Mossige hvor viktig det er for byen at Tou Scene ikke blir innestengt av noen boligblokker. Men at området derimot kan reguleres til et formål som park og torv (Dommersnes & Jupskås, 2022).

I 2021 vant Tou scene Stavanger kommunes byggeskikkpris. Jeg ønsker å se nærmere på begrunnelsen for byggeskikkprisen. Begrunnelsene kan nemlig gi oss viktige datasett som kan gi nyttige vinkler på besvarelsen av problemstillingen. Hva var det med Tou Scene som førte til en byggeskikkpris? Først må det nevnes at temaet for det året Tou Scene vant

byggeskikkprisen var *forvandling for fremtiden*. Juryen for byggeskikkprisen forklarer at Tou Scene vant på grunn av sitt kroneksempel på forvandling og transformasjon. Hvor det tidligere var parkeringsplasser er det blitt torg og park. Tou Scene viser tydelig frem den historien som ligger i selve bygget. Det nye og det gamle spiller på lag sies det også i juryens uttalelse. Det legges også til at Tou Scene gjennom sin transformasjon og forvandling har forvandlet resten av Stavanger øst bydel (Olsen, 2021).

6.5 Hva er historisk?

I teorikapittelet gikk jeg innom samme tema. Jeg ønsker å høre med deltakerne hva deres forståelse av det historiske er. Fylkeskonservatoren svarer med å vise til Operahuset i Oslo som jeg også eksemplifiserte med i teorikapittelet. Fylkeskonservatoren fortsetter med å fortelle om deres arbeid i fylkeskommunen. Her er det som er typisk for regionen et typisk fokusområde (Fylkeskonservator, personlig kommunikasjon, 10. februar). Arkitekten fra Stavanger kommune legger til at historiske steder er steder som inneholder spor etter aktivitet og bebyggelse fra mange ulike tidsepoker (Arkitekt, personlig kommunikasjon, 7. mars). Byantikvaren gir et bredt svar angående hennes forståelse av hva som er historisk. Byantikvaren viser til de store trekkene, eksempelvis historien til en by eller kommune. Samtidig trekker byantikvaren inn de små trekkene, for eksempel historien til en bydel eller et nabolag.

«Alt som har skjedd er jo historisk på en måte. Alt som er bygget av eller formet av mennesker er jo kulturminner og eller kulturmiljø. (Kulturminnelovens definisjon) Så spørsmålet er jo hva er viktige utviklingstrekk for kommunen. Hva er identiteten til denne kommunen, denne bydelen og denne bygda eller dette nabolaget. Hva er de overtrekkene og hva er de mindre tingene.» (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9. februar).

De små trekkene er en viktig del av helheten når det kommer til forståelsen av hva som har foregått på et sted i fortiden får byantikvaren frem (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9. februar).

6.6 Hvorfor tar vi vare på det vi tar vare på?

For å forstå hvordan man kan bruke kunnskapen vi har fra historiske byrom ønsket jeg å finne mer ut av prosessen før fredninger og før et vern. En fredning og et vern gjennom plan og bygningsloven og kulturminneloven er de beste verktøyene vi har for bevaring i Norge.

Derfor er vern og/eller fredning kanskje veien å gå for at et sted skal være anerkjent som historisk. Først og fremst er det viktig å forstå forskjellen på et vern og en fredning. Et vern gjøres gjennom reguleringsplaner i form av hensynsoner. Dette var jeg inne på i kapittel 3. En fredning derimot er en strengere form for vern. En fredning skjer gjennom kulturminneloven. Et vern er derfor lokalt vedtatt, mens en fredning er statlig vedtatt gjennom Riksantikvaren. Det er samtidig interessant det Riksantikvaren legger til avslutningsvis på nettsiden sin. Det blir konstatert at de fleste kulturminner og kulturmiljøer ikke er vernet formelt etter plan og bygningsloven eller kulturminneloven, men at de fleste blir tatt godt vare på av eiere og brukere (Riksantikvaren, 2020).

Måten et vern kan bli realisert på er mange. Men, kanskje det mest vanlige er når kommunen skal lage en plan over et område, eksempelvis en oppdateringsplan. I den anledning blir en rekke ting vurdert. Noe av det som blir vurdert er om det er noe i dette området som burde bli vernet. Byantikvaren poengterer at det er områder som de kjenner godt til og noen av disse områdene er i kulturminneplanen. I Kulturminneplanen er noen områder lagt til en form for bestilling av vern. Det vil si at neste gang et område gjennomgår en plan skal dette området reguleres til bevaring. Men, Byantikvaren gjør meg oppmerksom på at hun ikke kjenner til alle stedene som kan ha en verneverdi. Da hender det at byantikvaren drar på befarings og leser seg opp på stedet. Dersom det er andre enn kommunen som utvikler en plan for et området er veien til vern litt annerledes, fortsetter byantikvaren.

«At det foregår i et område hvor vi allerede har gjort en vurdering i forbindelse av forrige revisjon av kulturminneplanen. Der det er områder som bør presiseres i en verneplan er lagt inn i kulturminneplanen. Men det er mange områder som kan være aktuelle for vern selv om de ikke ligger i kulturminneplanen. Da gjør vi samme vurdering». (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9 . februar).

Vurderingen går ut på å se over om det er noe i området som bør tas vare på og vernes gjennom den planen som blir utviklet. «Og da er det selvfølgelig et spørsmål om hvordan de

nye tiltakene forholden seg til det som er igjen og rundt» (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9 . februar).

Den tredje veien å gå for å realisere et vern er innspill fra byantikvaren. Byantikvaren forteller at det tidligere foregikk rutinemessige innspill en gang i året. Da spurte planavdelingen «Hvis vi har mulighet til å lage en eller to verneplaner, hvilke områder burde vi prioritere da?» (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9 . februar). Videre presiserer byantikvaren at planavdelingen ikke spør lengre da de har for mye å gjøre. En annen måte dette kan skje på er dersom noe er oppe til diskusjon om vern og denne diskusjonen fører videre til om det er noe mer av dette som også bør vernes. Byantikvaren eksemplifiserte dette med fire Stavangerarkitekter hus som nå er i en vernediskusjon. Diskusjonen omkring de fire husene startet med et av disse husene (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9 . februar).

Den siste inngangen for å realisere et vern som byantikvaren presenterer er dersom en gårdseier tar kontakt og ønsker å rive noe. Videre her presenterer byantikvar Hanne Windsholt hvordan prosessen går videre.

«Det trenger ikke å være i kulturminneplanen, men hvis det er det så mener vi i hvert fall at det bør vernes. Det har vi eventuelt nevnt i kulturminneplanen. Så foreslår vi at det reises et midlertidig forbud mot tiltak som er en sak som kommunen kan nedlegge, men da må de gjennom en politisk behandling og bli enige ved flertallsstemmer. Videre herfra starter vi en ny reguleringsplan med verneformål. Det må du gjøre hvis en eier søker om å rive noe kan man ikke bare avslå uten å gjøre noe. Det åpner ikke plan og bygningsloven for. Det man må gjøre er å avslå, så må du nedlegge et midlertidig forbud mot tiltak. Så må du sette i gang arbeidet med en ny reguleringsplan. Her har du en frist om å gjøre den ferdig på 2 eller 3 år. Dersom vi ønsker å avslå rivning av noe som ikke allerede er i et verneområde kan vi regulere hele område som vi vet vi ønsker å verne. Av og til ligger det et enkeltstående bygg. Dersom politikerne ikke vedtar det midlertidige forbudet mot tiltak blir det heller ingen verneplan». (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9 . februar).

Dersom eier av en bygning selv mener har en historisk verdi vil det kanskje være ønskelig for eieren å verne eller kanskje til og med frede eiendommen sin. Jeg spurte derfor byantikvaren og fylkeskonservatoren om de har opplevd noen som ønsker vern/fredning av sin eiendom.

Byantikvaren bekrefter at noen av og til ønsker et vern av sin eiendom. Ofte forstår eieren at det vil bli et vern involvert i reguleringen. Samtidig har de som utarbeider en reguleringsplan ofte et ønske at det skal vernes noe.

«Det hender også at noen stykker ut en gård for eksempel, hvis det ligger et gammelt gårdstun hvor det skal bygges boliger over området kan det hende at eieren ønsker at gårdstunets bolig skal bli liggende. For å forsikre det når en skal selge er at en gjerne ønsker å verne det». (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9 . februar)

Det er som oftest i slike situasjoner at eieren selv ønsker å regulere vern inn i sin eiendom. Byantikvaren avslutter med å si at køen av personer og gårdseiere som ønsker å verne noe er ikke lang. Som regel forholder gårdseiere seg nokså nøytralt omkring bygget/eiendommen deres blir verna eller ikke. Byantikvarens erfaring er at de stort sett ikke har noe imot et vern (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9 . februar).

Proessen før en eventuell fredning er litt annerledes. Fylkeskonservatoren forteller at prosessen før et fredningsvedtak vil variere fra sak til sak. For eksempel vil fredningsprosessen av et kulturmiljø være langt mer krevende enn et enkeltstående bygg. Dersom det er offentlige bygninger er det offentlige instanser som lager sine egne verneplaner. Når det gjelder fredninger knyttet til kulturmiljøer, handler det ikke om enkeltbygningene innad kulturmiljøet, men helheten de enkeltbygningene skaper. Fylkeskonservatoren fortsetter med eksempelet Sogndalstranden. Sogndalstranden er fredet som et kulturmiljø. Dette lille tettstedet fremstod «nesten som autentisk fra mange år tilbake» (Fylkeskonservator, personlig kommunikasjon, 10. februar) legger fylkeskonservator til. Fylkeskonservatoren forteller videre hvordan noen av husene sto og forfalt, men etter fredningen fikk lokalbefolkningen på en måte en ny giv og tar bedre vare på bygningene (Fylkeskonservator, personlig kommunikasjon, 10. februar). Rogaland fylkeskommune driver for tiden med en ny regional plan. I arbeidet med denne planen har fylkeskommunen hatt møter med alle fylkeskommuner for å høre hva de mener er regionale og nasjonale verdier i sin kommune. Mye av det som blir tatt opp fra de ulike kommunene er jo områder som fylkeskommunen har hatt i tankene, legger fylkeskonservator til. Jeg spurte videre hvordan man da differensierte mellom de ulike verdiene. Hva er regional, lokal og nasjonal verdi? Og kan det for eksempel være lokal og regional verdi samtidig? Fylkeskonservatoren nikker og

bekrefter at en lokal verneverdi absolutt kan være en regional verdi samtidig (Fylkeskonservator, personlig kommunikasjon, 10. februar).

«Det er jo grenseoverganger hele tiden her. Det er jo klart at hvis du har et tun med flere bygg og vi har jo i Rogaland vært gjennom alle SEFRAK bygga og fått dem evaluert i a b og c. C er lokal verdi, B er lokal/regional verdi og A er opp mot nasjonalverdi fredningsklasse. Da er det slik at dersom man har et tun med flere B objekt vil det i seg selv si at du kanskje er oppe i A i den sammenhengen».

(Fylkeskonservator, personlig kommunikasjon, 10. februar).

Jeg ser videre på den tankegangen omkring en eier som ønsker sin eiendom vernet eller fredet. Jeg er nysgjerrig på om det finnes det en «føre var» løsning, plan eller tankegang angående vern og fredninger? Er det noe man muligens ikke anser som en del av historien nå, men som man antar vil snart «bli historie»? Med det mener jeg for eksempel virksomheter som er spådd at blir tatt over av datamaskiner i fremtiden, og/eller kjøpesentre som særlig i pandemien og økningen av internett handel har ført til mindre kunder (Frøberg & Toraman, 2022; Norheim & Fosse, 2019).

Jeg spurte både byantikvaren og fylkeskonservator om det var lagt noen «føre var» plan eller noen tanker omkring de virksomhetene som blir spådd at snart ikke vil eksistere. I spørsmålet viser jeg til kulturminneplanen i Stavanger som nettopp understreker det å ta vare på utgåtte virksomheter.

«Vi ser jo tydelig nå at oljeindustrien ikke går inn i evigheten. Men den har jo vært ekstremt viktig for Stavanger-historien og er noe vi bør fokusere på, men det er også veldig vanskelig felt. Fordi vi ser ikke så mye av oljeindustrien på land». (H.

Windsholt, personlig kommunikasjon, 9 . februar).

Stavangers oljehistorie er som byantikvar sier, utfordrende å gjøre noe med da de viktige installasjonene fra denne tiden og denne virksomheten er i Nordsjøen. Hun peker på noen få installasjoner på land som kan være representerende for oljeindustrien. Blant annet var det snakk om å i den tidligere kulturminneplanen å verne Statoils hovedkvarter. Men det ble skrotet da selve bygningen ikke sa noe om selve virksomheten. Det som derimot sier noe om selve virksomheten er installasjonen Ullrigg. Ullrigg er en borerigg plassert på land like ved

Universitetet i Stavanger. Ullrigg blir brukt til å teste ulike boreteknikker (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9 . februar). Arkitekten trekker også inn det skjeve tårnet på Hinna i Jåttåvågen som en installasjon fra oljevirksomheten (Arkitekt, personlig kommunikasjon, 7. mars). Det skjeve tårnet ble bygget som et bevis på at det var mulig å støpe et tårn skrått med ulik diameter. Da det skjeve tårnet beviste dette ble byggingen av Troll plattformen muligjort (Frafjord. u.å.). Fylkeskonservatoren viser til hermetikkindustrien i Stavanger og forklarer at etter hvert som hermetikkfabrikker og spor av hermetikkindustrien er det en stor vilje for å se på hva som er igjen og hva kan vi gjøre med det (Fylkeskonservator, personlig kommunikasjon, 10. februar). Med andre ord peker fylkeskonservator på at dersom man ser at noe er på vei til å forsvinne ønsker man å se på hva som er igjen, hvordan og hva man kan gjøre med det som er igjen. Det være gjennom vern, eller gjennom fredning.

I etterkant av intervjuene med fylkeskonservator og byantikvar har Stavanger Aftenblad dekket en sak omkring oljeplattformenes plass på verdensarvlisten (Knutsen, 2022). Diskusjonen handler om betongkonstruksjonene på oljeplattformene som nå står ute i Nordsjøen. MDG i Stavanger ønsker derimot å lansere trehusbyen som Stavangers kandidat til Unescos verdensarvliste. AP i Stavanger mener derimot at man kan lansere både trehusbyen og oljeplattform som kandidater. En av representantene fra AP i Stavanger argumenterer for at konstruksjonen av de omdiskuterte betongkonstruksjonene som også kalles for *Condeep* har vært en del av oppveksten til Stavangers befolkning (Knutsen, 2022). Det er altså diskusjoner omkring å bevare installasjoner ute i Nordsjøen. Ideen er spennende, men i og med at de er plassert ute i havet er jeg usikker på om det vil ha noen effekt på Stavangers befolkning.

6.7 Innbyggerinitiativ og medvirkning

Jeg var nysgjerrig på sammenhengen mellom bevaring og innbyggerinitiativ. Derfor var jeg opptatt av å høre ulike erfaringer og tanker omkring innbyggernes involvering i deltakernes fagfelt. Jeg spurte byantikvaren om hun hadde erfaringer med eksempelvis et nabolag som gikk sammen for å verne noe de mente var viktig i nabolaget. Byantikvaren kunne ikke huske at noe slik har skjedd, men det som derimot mobiliserer et nabolag omkring en bygning, er om en viktig bygning for nabolaget skal rives. Byantikvaren legger til «eller hvis folk bor i et område og det kommer en utbygger som vil noe her som går på bekostning av verneverdig eller livskvalitet, og de to tingene kan jo gjerne henge sammen» (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9 . februar).

Dette er et spennende punkt å ta tak i. Byantikvaren setter sammen noe et nabolag anser som verneverdig og livskvalitet sammen. Dersom noe anses som å være viktig for livskvaliteten vil det være en selvfølge at man protesterer og går mot noe som truer det. Dette kan samtidig misbrukes legger byantikvaren til. Dersom det er en nabokonflikt, eller et uønsket prosjekt i nabolaget, «finnes det ikke grenser for hvor verneverdig noe er» (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9 . februar). Byantikvaren uttrykker videre at i slike situasjoner ønsker de gjerne byantikvaren på deres side ved å fortelle hvor viktig noe er. Byantikvaren legger til at noen ganger er det viktig og noen ganger er det ikke viktig (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9 . februar).

I møtet med det samme spørsmålet som byantikvaren, (erfaringer et nabolag som gikk sammen for å verne noe de mente var viktig i nabolaget) men med fredning som bevaringsmåte, svarte fylkeskonservatoren at det kan ha skjedd, uten at fylkeskonservator klarte å komme med et konkret svar. Fylkeskonservatoren presiserte også at alle aspekter er viktige når fylkeskommunen sender fredningsforslag til Riksantikvaren for en endelig vurdering. Når det gjelder enkeltbygg er det sjelden at noen er mot en fredning, men når det gjelder kulturmiljøer finner man nok noen som kan føle seg utfordra. Alt fra veier til enkelt bygg innad et kulturmiljø har sine egne behov (Fylkeskonservator, personlig kommunikasjon, 10. februar).

Randi Sunde fra Base Property kunne fortelle om medvirkningen de har hatt i sine prosjekter. Hun legger til hvor mye medvirkning er avhengig av hvor stort prosjektet er. Sunde trekker inn eksempelet med høyhuset de bygger og forteller at siden dette bygget vil bli et såpass viktig bygg for Stavanger, sentralt og tett på naboer var det viktig med omfattende medvirkning. Sunde kunne også fortelle at det var et stort antall som var negative, men samtidig var det mange som var positivt til høyhuset. Hun legger til at mange i medvirkningsprosessen var overbevist om at dette bygget er en nødvendighet for å få mer arbeidsplasser i sentrum samt mer aktivitet gjennom hele døgnet (R. Sunde, personlig kommunikasjon, 15. mars). Arkitekten fra Stavanger kommune trekker frem medvirkning og innbyggerinitiativ som en måte å føle eierskap over et område. Gjennom medvirkning får man mulighet til å påvirke stedet som gjennomgår utvikling slik at man får frem ting som er viktig for den som deltar. For arkitekten er dette et veldig viktig punkt for at folk skal kunne tilegne seg stedsidentitet og et forhold til stedet. «Det er jo noe vi jobber med, å få alle på banen. Ikke

bare de som skriver brev til kommunen, men at vi tar kontakt med alle slags aktører»
(Arkitekt, personlig kommunikasjon, 7. mars).

6.8 Lærdom fra fortiden

Et av spørsmålene jeg stilte deltakerne, i håp om å komme inn på et spennende og nyttig spor for oppgaven var *hva kan dagens planleggingspraksis lære av de historiske stedene?* Svarene jeg fikk var overraskende, nyttige og ikke minst interessante. Deltakeren som representerte utbygger siden av deltakerspekteret, Randi Sunde, forklarte at en viktig ting vi i dag kan lære fra våre historiske byområder er skala. «Selv om vi bygger høyt må du hele tiden tenke på den menneskelige skalaen» (R. Sunde, personlig kommunikasjon, 15. mars). Her refererer Sunde til Stavangers neste høyhus som skal stå sentralt i Stavanger sentrum. «Høyhuset som jo tross alt er 16 etasjer over bakken har vi jobbet mye med inngangspartiet» (R. Sunde, personlig kommunikasjon, 15. mars). Sunde forteller videre at det har gått mye ressurser til å få til et godt inngangsparti som skal få de som står utenfor til å oppholde seg der, eller å ønske å gå inn i bygget. Det var viktig for Sunde og resten av Base Property at inngangspartiet og området rundt var innbydende, trygt og koselig. «Det er jo noe man lærer av disse historiske byene, at det er den opplevelsen av at det er trygt og koselig. Opplevelsen av trygghet er jo veldig menneskelig» (R. Sunde, personlig kommunikasjon, 15. mars). Det poengteres av Sunde at noe av den viktigste lærdommen vi kan tilegne fra byers historiske byrom er det menneskelige ved dem. Trygghet og følelsen av at noe er koselig kommer frem som noen av de viktigste elementene for at et sted skal ha en menneskelig skala. «Vi håper jo på at vi blir historiske med de prosjektene vi bygger og at de skal bli gode eksempler fra vår tid» avslutter Sunde (R. Sunde, personlig kommunikasjon, 15. mars).

Arkitekten fra Stavanger kommune setter også skala som et viktig element man kan lære av de historiske byområdene. Arkitekten trekker også inn størrelse, struktur og bruk. Videre blir det presisert hvordan vi, ved å måle rom som oppleves som positive rom, kan brukes når vi i dag utvikler nye steder. Arkitekten eksemplifiserer med rekkene med sjøhus i Stavanger sentrum.

«At vi måler opp de populære sjøhusene og sjøhusrekken. Mange små lengder i stedet for en lang rekke. Sjøhusrekkene har jo masse dører, porter, smug og sitteplasser, og

ikke minst gågatenettverk. Da har vi noen brukbare størrelser som vi kan forholde oss til» (Arkitekt, personlig kommunikasjon, 7. mars).

På samme måte prater arkitekten om de byrommene som oppleves som dårlige. På den måten vet man hva man bør unngå. «Så det er viktig å se på hva vi har gjort feil, men også hva vi har lykkes med» (Arkitekt, personlig kommunikasjon, 7. mars).

Byantikvaren i Stavanger forteller som Sunde og Arkitekten i Stavanger kommune, et av de viktigste elementene man kan lære fra de historiske byområdene er det menneskelige. Men, byantikvaren legger til noen flere elementer. Blant annet materialbruk og kortreiste materialer, samt et mindre landskapsinngrep. Det vil si at man bygger ut i fra det eksisterende landskapet (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9. februar). Ved å bygge ut i fra landskapets premisser vil man på best mulig måte bevare det naturlige særpreg.

«Hvis du går tilbake i historien har jo folk bodd i helt ufattelige forhold. En hel familie som bor på loftet er jo ikke noe man vil tilbake til, nå er det mer levelige forhold med rom og lys med rømningsveier og en viss takhøyde. Samtidig er det veldig mye av den eldste bebyggelsen av Stavanger som er veldig hyggelig å bo i hvis man er to eller fem i huset, og ikke 20. I Gamle Stavanger var kanskje husene bygget for 5 til 10, men så bodde det gjerne opp til 20 personer der». (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9. februar).

Her er byantikvaren inne på hvordan dagens planlegging setter preg på byutviklingen gjennom diverse krav. Hun nevnte også hvordan man i dag har minstekrav om uteplasser og lekeplasser. Hun presiserer at dette ikke er en negativ ting, men hun er tydelig på at det setter spor i dagens byutvikling.

Avslutningsvis er byantikvaren tydelig på at dette med kortreist materialbruk er viktig. Hun argumenterer for at vi må tilbake til det å ta i bruk de materialene vi har i området, og ikke importere allerede nesten ferdigbygget hus fra andre land. Ved å bruke de ressursene vi har rundt oss vil vi kunne ta bedre vare på stedets særpreg. «Skal vi ta bærekraft alvorlig og beholde særpreget vårt i Europa så tror jeg at vi skal prøve å gå tilbake til en byggebransje som den var før krigen» (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9. februar). Hun understreker at hvordan vi kommer oss dit er uklart, men en byggebransje bestående av lokale

materialer er en nødvendighet. Det er positivt for stedets identitet, samtidig som det er bærekraftig.

Fylkeskonservator ved presentasjonen av det samme spørsmålet prater om Stavangers mange møtesteder. Fylkeskonservatoren fortsetter med å presisere viktigheten med å forstå hvorfor et bysenter oppstår der det oppstod. Det handler om å forstå stedets egenart (Fylkeskonservator, personlig kommunikasjon, 10. februar). Fylkeskonservatoren trekker også frem kulturmiljøer og kulturminner som en måte å tiltrekke seg tilflyttere. Fylkeskonservatoren forklarer at personer ofte er ute etter nye arbeidsplasser, og når en by eller tettsted får nye jobber er det ingen som dukker opp fordi byen, kommunen eller tettstedet ikke er attraktiv. Det er her kulturminneverdier som gjør stedet det er snakk om attraktivt. Kulturminneverdier som får frem nettopp stedets egenart (Fylkeskonservator, personlig kommunikasjon, 10. februar).

«For å selge bygda fram. For å få bolyst og etableringslyst. Hvis ikke har stedet arbeidsplasser, men ikke folk. Det er litt som å bite seg i halen hvordan skal man nøste opp i dette, og gjerne være litt i forkant. Dette er jo ikke enkelt, men en må hvert fall være bevisst på det en gjør». (Fylkeskonservator, personlig kommunikasjon, 10. februar).

6.9 Stedsanalyser med fokus på stedets historie

Da jeg først avtalte møtet med arkitekten fra Stavanger kommune, fortalte arkitekten om Stavanger kommunes arbeid med å utvikle en ny veileder for stedsanalyser som fokuserer mer på stedets historie. Dette ble tatt med videre i intervjuet da jeg var nysgjerrig på hvordan et slikt nytt fokus ville påvirke stedsanalysene og stedenes utvikling. Arkitekten kunne fortelle at i denne nye veilederen i kapittelet som omhandler stedets historie skal det vektlegges følgende. Stedsanalysen skal beskrive stedets topografi, landskapstrekk, stedets historiske utvikling og hvilke elementer som har vært førende for det stedets utvikling (Arkitekt, personlig kommunikasjon, 7. mars).

«Hvilke elementer som har vært styrende for det som har skjedd her. Det kan jo være topografien eller spesielle planer eller veger, bekker eller ting som kan ha vært styrende. Så, minner fra historien inngår da å finne kulturminner langs de vegfarende eller den topografien. Er det noen viktige landemerker, noen viktige synsvinkler eller

bygningstiljøer. Også hvordan alt dette kan få betydning for det prosjektet som skal bygges her.» (Arkitekt, personlig kommunikasjon, 7. mars).

Kapittelet for landskap og historie i veilederen peker også på utsiktspunkt og viktige siktlinjer som elementer en skal ta med i betraktningen av en stedsanalyse (Stavanger kommune, 2022b).

6.10 Sammenheng mellom estetikk og historiske steder

Et tema jeg lenge har fundert over gjennom denne oppgaven, og som ble et viktig spørsmål samt en viktig tråd i de gjennomførte intervjuene er sammenhengen mellom estetikk og historiske steder. Er det sammenheng mellom et historisk byrom og et byrom man oppfatter som attraktivt? Dersom det er en viktig tråd mellom hva som er estetisk og historiske steder kan absolutt estetikk være en forutsetning for å oppnå en historisk verdiøkning på stedet. Byantikvaren starter svaret sitt med å si at det nødvendigvis ikke trenger å ha en sammenheng, men det kan ha. Som byantikvar kan det være utfordrende å argumentere for vern og forsvare en bygning ingen tenker er attraktiv, forklarer byantikvaren.

«Arkitektonisk verdi er ofte knytta til det estetiske. Det er ikke til å stikke under en stol. Folk vil jo helst ikke snakke om det. Når man har laget transformasjonsområder i Stavanger øst og lagt inn på overordna plannivå hva som skal vernes. Så er det jo de fabrikkbygningene som er i mest øyenfallende fordi de er fine arkitektonisk som er blitt tatt med. Det er ikke så mye av et representativt utvalg av de mindre og de mer flotte, men det er liksom de monumentene». (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9. februar).

Selv om man kanskje ikke ønsker å prate om sammenhengen mellom hva man tenker er pent eller ikke og vern, er det i realiteten en form for sammenheng. Som byantikvaren forteller i sitatet over, handler det ikke om å representere de pene og de mindre pene fra en tid. Det handler mer om å trekke frem det som estetisk representerer for eksempel en virksomhet eller en spesiell stilart. Byantikvaren poengterer samtidig viktigheten med å være klar over hva man anser som pent eller stygt i dag kan anses som det motsatte i fremtiden. Hun legger til at det kan være veldig viktig å bevare også bygninger og installasjoner som overhodet ikke oppfattes som estetisk pene. Hun trekker frem Odda smelteverk som eksempel. «Man kan jo

ikke si at dette er særlig vakkert, men det har en form for brutal sjarm i bestefall. Men historisk sett er denne installasjonen svært interessant og er en viktig del av identiteten i Odda» (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9 . februar). Videre forklarer hun hvordan det kan være en ide å verne noe som representerer en type stil som for tiden er upopulær.

«På samme måte kan man si at disse 80-talls husene med glaserte takstein og slike blokkfattende hus eller slike type hus med rare dekorer og småruta vinder syns folk ofte er helt heslige. Og nå er det så mange som syns det så kanskje vi skulle vernet noen før vi river alle og alt blir minimalistisk». (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9 . februar).

Her forteller byantikvaren om nettopp det å være forut sin tid, og det smarte valget med å verne et representativt utvalg av disse arkitektoniske stilene før alt blir revet. Her er man innenfor liknende tematikk omkring det å legge en føre var strategi. Det er i dag vi har muligheten til å velge hva som eksempelvis skal representere denne stilarten som byantikvaren prater om. Jeg var nysgjerrig angående stilarter og Larkhams tanker omkring bygninger som tidsanker. Jeg spurte derfor om byantikvarens tanker rundt problematikken, dersom man bygger i samme stil som stiler fra fortiden, lurer man ikke fremtidens generasjoner? Byantikvaren var tydelig på at kontraster burde unngås i byområder med eldre bebyggelse. Det viktigste i disse områdene var at det var en harmoni langs gateløpet. Og at ikke noe skulle oppleves som et sjokk. Men, dersom det er snakk om et nytt område, eller en ny bydel kan det bygges i moderne stil, forklarer byantikvaren. «Da er spørsmålet, hva er moderne stil?» avslutter byantikvaren (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9 . februar).

Fylkeskonservatoren forklarer sammenhengen mellom estetikk og fredninger i lys av nasjonsbygging og nasjonalromantikken. Innledningsvis, da Norge startet å foreta fredninger, kan man si at det var en sammenheng mellom fredninger og estetiske bygninger, forteller fylkeskonservatoren. Etter 1905 var det viktig for nasjonsbyggingen og at man skulle ha noe å være stolte av i Norge, legger fylkeskonservator til. Først var det mye fredninger og vern knyttet til bondekulturen, etter hvert har det blitt mer bymessige vern og fredninger (Fylkeskonservator, personlig kommunikasjon, 10. februar).

Som byantikvaren nevnte vil hva man tolker som et vakkert bygg og hva man anser som å være et ikke pent bygg variere med tiden. Arkitekten fra Stavanger kommuner forklarer det på

liknende måte. Det er ikke sikkert at steder og bygninger var pene på sin sanntid. Bygninger og steder har derimot den tendensen til å vokse på oss og etter hvert blir en del av vår identitet, «Derfor har vi blitt vant til dem og tatt vare på dem» (Arkitekt, personlig kommunikasjon, 7. mars) forklarer arkitekten.

Et viktig punkt for oppgaven er å forstå hvorfor noen steder oppfattes som og kan kategoriseres som historiske steder. Gjennom dette delkapittelet som handlet om sammenhengen mellom estetikk og historiske steder ble det både bekreftet og avkreftet at estetikk og historiskverdi har en sammenheng. Noe som ikke er estetisk kan ha en viktig historie å fortelle. Samtidig, dersom man skal verne noe som representerer en historie, eksempelvis en virksomhet som har preget et område, velger man noe som på best mulig måte får frem det positive. Nettopp på grunn av mangelen av klarhet når det kommer til den estetiske sammenhengen og historiske steder går jeg videre inn på det arkitekten prater om, nettopp det å bli vant til noe, og at et sted blir en del av noens identitet.

6.11 Relevans gjennom gjenbruk

Tanken om at bygninger skal kunne brukes til andre formål enn det den originalt var planlagt, er en nyttig egenskap. Bygningers og steders fleksibilitet muliggjør en lengre levetid for bygninger, men også for steder. Med levetid mener jeg bygningens eksistens, og stedets gjenkjennelighet. Byantikvaren poengterer i intervjuet med å referere til oppgavens problemstilling. Noe av det som faktisk kan planlegges er bant annet fleksibilitet. Det at en bygning er fleksibel åpner muligheten for bruken av andre funksjoner. For at en bygning ikke skal miste sin relevans er det hensiktsmessig at bygningen er fleksibel (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9. februar). Dette med fleksible bygg er også noe utbyggere er opptatt av. Da jeg i intervjuet med Randi Sunde fra Base Property var et spørsmål rettet til prosjektenes fremtid og hvilke tanker eiendomsutviklingselskapet hadde om sine prosjekter etter en del år. Sunde slo fast at det første de gjør helt fra start på et nytt prosjekt er å tenke om bygget kan brukes til andre formål enn det de bygger for. Neste steg er å tenke hvordan bygget enkelt kan gjøres om på for å adoptere det nye formålet (R. Sunde, personlig kommunikasjon, 15. mars).

Til nå har dette delkapittelet omhandlet bygningers fleksibilitet, men hva med fleksibilitet og sted? Sunde fortalte om fleksible bygninger i intervjuet. Som et oppfølgningsspørsmål spurte

jeg om hvordan fleksibilitet blir i varetatt når det gjelder prosjektenes uterom og offentlige rom. Et viktig prinsipp som Sunde legger til her, er at når man lager uteområder tilrettelegger det for alle aldre. Hun trekker frem eksempelet med lekeplasser som ble bygget på 80 tallet sammen med boligprosjekter. Etter et generasjonsskifte står lekeplassene tomme og forfaller. «Men sånn som i parken ved høyhuset har vi fått være kreative. Så vår landskapsarkitekt har laget en byskulptur som hun kaller det. Men, det er jo et element som du kan leke og klarte på, men som også ser pen ut, og som du kan bruke til trening osv» (R. Sunde, personlig kommunikasjon, 15. mars). Arkitekten fra Stavanger kommune forteller også noe lignende. Arkitekten trekker i tillegg inn viktigheten med gåforbindelser. Gåforbindelser som binder sammen tidløse kvaliteter. Det å knytte nye steder sammen med eksisterende steder. «Hvis man tenker helt fra fotgjenger nivå og funksjonsnivå. Og at man blander arbeid og bolig og funksjoner som er aktiv på dag og kveld, sommer og vinter så blir det noe som varer» (Arkitekt, personlig kommunikasjon, 7. mars).

Arkitekten fra Stavanger kommune viser til en klima- og miljøplan som blant annet sier at gjenbruk av bygninger er viktig. Bygninger som er i god stand skal ikke rives. Dersom noen kontakter kommunen med et ønske om å rive noe vil det også sendes inn en teknisk rapport som sier om bygget er gjenbrukbart eller ikke. Dette er ikke på grunn av vernestatus, men på grunn av klima og miljøregnskapet, poengterer arkitekten. Den tekniske rapporten innebærer en gjennomgang av det tekniske ved bygget. Det er blant annet bærekonstruksjoner, vedlikeholdselementer, og ikke minst dagens krav om ventilasjon med tanke på takhøyde er avgjørende for hva bygningen kan brukes til senere. Rapporten kan igjen se på om det lar seg gjøre å rive en etasje for å muliggjøre takhøyde kravet. «Her gjelder det å tenke utenfor boksen, bokstavelig talt» (Arkitekt, personlig kommunikasjon, 7. mars) avslutter arkitekten.

Fylkeskonservatoren mener samtidig at bærekraftsmålene har en viktig rolle å spille dersom et sted skal utvikle seg til å bli ansett som et historisk sted i fremtiden. Særlig viktig er det å ta kulturmiljøer og kulturminnene med inn i bærekrafts målene. Dette gjelder ikke bare det å bruke bygninger som allerede eksisterer, men også det å appellere til en lokal turisme. Som fylkeskonservatoren fortalte, er ikke en familietur i fly til Syden bærekraftig. En familie på tur i lokalmiljøet og ferier i Norge er langt mer bærekraftig. Fylkeskonservatoren trekker så sammen kulturmiljøer som en viktig del av både den sosiale bærekraften, den økonomiske bærekraftig og som jeg nevnte, den miljømessige bærekraften. Den sosiale bærekraftens sammenheng til kulturmiljøer handler om identitet og tilhørighet, forteller

fylkeskonservatoren. Den økonomiske bærekraftens sammenheng til kulturmiljøer går ut på hvorvidt det er attraktivt å jobbe et sted (Fylkeskonservator, personlig kommunikasjon, 10. februar).

7.0 Analyse

I dette kapittelet skal jeg se en samlet datainnsamling opp mot det teoretiske rammeverket presentert i teorikapittelet. Måten jeg har valgt å strukturere analysekapittelet på er gjort slik at jeg starter med en drøftelse av stedlige historie fortelling. Med det mener jeg om et sted gjenforteller en historie hvorvidt det går ut over stedets autentisitet. Jeg diskuterer også viktigheten med historiens sannhet. Deretter går jeg gjennom en generell drøfting omkring hva vi kan lære fra historiske steder, når vi bygger nytt og driver med stedsutvikling i dag. Videre i kapittelet blir diskusjonen delt opp i ulike temaer. Temaene som blir drøftet gjenspeiler de temaene som ble presentert i empirikapittelet. Tematikken som gjennomgås er først fleksibilitet, stedlig tilstedeværelse, estetikkens rolle, stedsidentitet og til slutt diskusjonen omkring tilhørighet og medvirkning.

7.1 Gjenfortellinger og falske historier

I dette kapittelet ønsker jeg å drøfte autentisitetens rolle. Historiske steder forteller en rekke fortellinger. Hvilke fortellinger blir vektlagt? Hvis en demokratiserende kulturarv tar innover seg historier mer av det «vanlige», og mer av det hverdagslige (Løkka, 2014), hvilke fortellinger blir vektlagt? Om det ikke er mulig å gjenfortelle alle stedets fortellinger, hvilke fortellinger velger vi å gjenfortelle i et stedsutviklingsprosjekt?

Ellefsen (2007) forteller om det narrative vern. Narrativt vern handler om å fortelle en historie om hva som har foregått her i fortiden. En bevart bygning kan ha et narrativ, bygningen over gaten kan ha et annet narrativ, til sammen gir bygningene et sett med stedlige narrativ (Ellefsen, 2007). Lewicka omtaler slike bevarte bygninger for urbane påminnere (Lewicka, 2008). En urban påminner som har oppstått naturlig forteller, ifølge Lewicka, en u-intendert historie. Den u-intenderte historien vil være ifølge Løkka (2014) en historie som bryr seg om det vanlige og det hverdagslige. Urbane påminnere og strategien bak narrativt vern fører til en stedshukommelse (Lewicka, 2008, s. 214), samt en mer helhetlig forståelse av stedets historie (Løkka, 2014, s. 241-242).

Stavanger kommunes nye veileder for stedsanalyse inkluderer et bredere fokus på stedets historie og stedets historiske utviklingstrekk. Veilederen retter dermed fokus på hvordan et stedsutviklingsprosjekt på best mulig måte kan inkorporere stedets historie slik at stedets historie tydeliggjøres.

Med andre ord, ved å trekke frem stedets hverdagslige historier kan man utvikle et sted som inneholder historiske verdier. La meg forklare. Ved å tydeliggjøre en uklar historie, kan man gi et sted en rekke fortellinger. Dette innebærer selvsagt at stedet ikke kun er satt sammen av nyere materialitet.

Når det gjelder gjenfortellinger av stedet må en trø varsomt. Som Løkka (2014) viser til i teorikapittelet, kan historie bli misbrukt. Falske historier, eller historier som har oppstått ved feilinformasjon kan føre til stedlige kvaliteter som ikke er sanne. Usanne historier i seg selv blir ikke beskrevet som skadelig. Tvert imot vil jeg si. En falsk historie (så lenge ingen er klar over at historien er falsk) kan gi like mye verdi som en sann historie. Det Løkka forklarer som kan være skadelig angående falske historier er om de blir misbrukt til økonomiske fordeler. En falsk historie ment for å tiltrekke seg kunder er å lure til seg kunder. Menon Economics viser til kulturmiljøer og kulturminner som en samfunnsnytteverdi. Dersom en kan forfalske stedlige historier kan man forfalske kulturmiljøer, dermed kan man få en forfalsket samfunnsnytteverdi. Hvis man for eksempel tar i bruk narrativt vern (Ellefsen, 2007), og narrativet som er på stedet skal være autentisk, kan man ikke utvikle steder omkring historier og fortellinger som ikke er sanne. Forstår man fortellinger og historier som meningsdannede elementer for sted (Cresswell, 2019), kan usanne historier og fortellinger ha negative konsekvenser for det spesifikke stedet.

Verdikriteriet *autentisitet* i kulturminneplanen viser til et verdigrunnlag ut i fra alderen og originalitet. Kriteriet konstaterer at jo mindre noe er endret på, jo mer verdi har kulturminnet/kulturmiljøet ifølge det nevnte kriteriet. Dersom noe er endret kan autentisiteten fortsatt bevares. Som kulturminneplanen poengterer, kan autentisitet også bestå via riktig materialbruk og riktig håndverksmetode (Stavanger kommune, 2021, s. 36-37).

I Gamle Stavanger ble det utført en rekke rehabiliteringsprosjekter. Rehabiliteringsprosjekter kan ifølge kulturminneplanen være skadelig for stedets autentisitet. Ved å rehabilitere Gamle

Stavanger kan man for eksempel få et feil bilde av den faktiske historien til stedet. Selv om Gamle Stavanger oppfattes som et hyggelig og fredfullt sted, betyr ikke det at stedet alltid har vært det. Rehabiliteringen av Gamle Stavanger har gjort det slik. Av den grunn var det viktig å konstatere at slik vi ser Gamle Stavanger i dag er en penere versjon av det Gamle Stavanger en gang var (Stavanger kommune, 1996, s. 19). Risikoen ved rehabilitering av historiske steder er verdt det dersom man tenker på alternativet, nemlig at stedet forfaller. Dette vil være et tema i kapittel 7.3 og 7.4.

7.2 Fortidens lærdommer

Gjennom teorikapittelet har jeg presentert en rekke faktorer som vi allerede har lært av historiske bygninger og historiske steder. Der ble det blant annet presentert at kulturminner og kulturmiljøer er en viktig ressurs innen stedsutvikling. Det er en ressurs innen oppnåelse av stedsidentitet, både identitetsbygging av stedet og utvikling av individers identitet i forhold til stedet. Kulturminner og kulturmiljøer er også en ressurs for å utvikle stedstilhørighet samt ressurs for ulike økonomiske fordeler. Empirien peker også på rikelig med lærdom fra historiske steder.

Menneskelig skala var noe av det viktigste, slik det fremstod fra de ulike deltakerne. Det var også materialbruk. En type materialbruk som er med på å bygge opp stedets særpreg, nettopp lokale materialer. Arkitekten fra Stavanger kommune fortalte hvordan vi kunne bruke de stedene vi har rundt oss som hjelpemidler. Steder vi oppfatter som gode bør vi prøve å trekke ut ulike elementer og bruke i stedsutviklings prosjekter. Samtidig var det også viktig å se på steder vi oppfattet som negative. Her kan vi se hvilke elementer man bør unngå (Arkitekt, personlig kommunikasjon, 7. mars). Dersom vi ser denne taktikken opp mot hva teorikapittelet sier om stedsutvikling oppstår det et problemområde som må drøftes. Nyseth et al skriver om problemet med å bruke samme stedsutviklingsmodell som funker et sted på mange forskjellige steder. Ved å gjøre dette argumenterte Nyset et al (2018, s. 267-271) for at stedene risikerte å miste sine særpreg. Jeg ønsker nå å illustrere dette. Dersom for eksempel sted A anses som et sted med mange kvaliteter samt oppleves som et godt sted å oppholde seg i. Det blir gjort observasjoner, og elementene som gir sted A de gode kvalitetene blir notert ned. Disse elementene blir tatt videre til sted B hvor det planlegges et stedsutviklingsprosjekt. Stedsutviklingen på sted B er ferdig og de elementene som ble trukket fra sted A og gjentatt på sted B lykkes med å gjøre sted B et godt sted å være. På grunn av suksessen med sted B

blir dette repetert på sted C, sted D og sted E. Til slutt er ingen av stedene sett på som spesielt gode og attraktive steder, nettopp fordi stedenes særpreg er blitt strukket ut og forsvunnet. Likevel ønsker jeg ikke å totalt legge bort hva arkitekten forteller. Jeg vil også argumentere for at vi kan lære av kvalitetene rundt oss. Men, når man er på sted B forsøke å integrere kvalitetene fra sted A på best mulig måte. Med best mulig måte mener jeg at kvalitetene fra sted A bør settes inn i sted B, C, D og E på deres premisser. Hva er stedenes premisser? Naturligvis kan vi ikke se på en sjøpromenade å forsøke å trekke nærhet til havet som en kvalitet til et nabolag flere meter fra havet. Stedets premisser i dette tilfelle referer jeg til Stavanger kommunes veileder for stedsanalyser. Ved en gjennomført stedsanalyse av sted B kjenner vi til stedet. Og med den nye metoden for en historisk analyse av stedene vil vi kjenne til stedenes premisser. Vi vil kjenne til stedets utviklingshistorie, stedets siktlinjer og stedets utsiktspunkter. Vi vil kjenne til stedets landskap og stedets topografi. Det å respektere stedets landskap var også noe byantikvaren tok opp som noe dagens stedsutvikling kan lære fra historiske byområder (Stavanger kommune, 2022b).

Nettopp å bygge ut ifra stedets landskap, ved å respektere stedets topografi og gjøre mindre merkbare inngrep i landskapet, vil man være langt på vei i det å bygge videre på og sikre stedets særpreg (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9 . februar). Man kan si at stedets premisser er stedets utviklingshistorie, stedets landskap og topografi, stedets utsiktspunkter og siktlinjer.

Samtidig som det er mye å lære fra hvilke kvaliteter de historiske stedene har, vil jeg argumentere for at det er like viktig, om ikke viktigere å ta lærdom fra utfordringene til dagens kulturmiljøer og kulturminner. Ved å se på utfordringene de historiske stedene står ovenfor i dag, kan man forsøke å finne ut hvordan allerede i planleggingsfasen kan forhindre oppstanden av de eventuelle utfordringene. De utfordringer som blir presentert av både Kommunal- og Distriktsdepartementet, og av Rogaland fylkeskommune er viktig å ta med seg som lærdom når det bygges nytt i dag. Utfordringen knyttet til nyere standarder av bolig og fortetting som Rogaland fylkeskommune presenterer, kan vi se opp mot nødvendigheten av fleksibilitet.

7.3 Fleksibilitet

Fleksibilitet ble et populært tema blant deltakerne. Fleksibilitet i dagens byggeprosjekter muliggjør opprettholdelsen av relevans i fremtiden. Dersom en bygning er fleksibel vil den til en viss grad ha beskyttelse fra klima- og miljøplanen ifølge arkitekten i Stavanger kommune. Dersom bygningen kan brukes til noe annet, er det ikke lov å rive den (Arkitekt, personlig kommunikasjon, 7. mars). Hvis et byggeprosjekt allerede starter i utviklingsfasen med å legge til rette for endringsmuligheter vil bygget ha en form for beskyttelse mot store samfunnsendringer. Om en bygning har elementer som muliggjør en endring fra for eksempel kontor til leiligheter, vil det i et scenario hvor det er mer behov for leiligheter enn kontorer enkelt være mulig å omgjøre bygningen etter behovene. Det å omgjøre en bygning som har allerede integrerte endringsmuligheter i stedet for å rive det er både sparsomt for miljøet, men også økonomisk sparsomt. I tillegg til at bygningens fleksibilitet hindrer den i å bli revet ved et skifte av behov, øker den også sine muligheter for å forbli relevant. Kulturminneplanen til Stavanger kommune har to punkter i verdikriterielisten som man kan henge på en funksjonalitetsknagg. Det er bærekrafts kriteriet og økonomisk verdi og/eller bruksverdi kriteriet (Stavanger kommune, 2021, s. 36-37). Plan og bygningsloven er åpen for bestemmelser angående utforming i en reguleringsplan (Plan og bygningsloven, 2008, §12-7). Det vil si at man kan planlegge for å imøtekomme disse to verdikriteriene. Stedene vi planlegger har av den grunn gode muligheter for å bli positivt vurdert i en eventuell fremtidig verneprosess.

Jeg vil argumentere for at et viktig element for at en bygning eller et steds reise til å bli historisk handler i stor grad om opprettholdelse av relevans. Dersom et sted, eller en bygning mister sin relevans, kan det fort tenkes at de vil bli glemt, og/eller man slutter å bry oss om dem. Miljøperspektivet ved bevaring av den bygde kulturarven kan argumenteres for å ha en fleksibel karakter (Armitage & Irons, 2013). Armitage og Irons legger til at det er miljømessig, samt økonomisk smart å ikke rive, den bygde kulturarven er dessuten tidløs, og den er konsistent. Noe som betyr at det ikke er nødvendig å rive, poengteres det (Armitage & Irons, 2013, s. 255-257).

Dersom vi går over til steders fleksibilitet kan man finne liknende problematikker, særlig knyttet til mangel på relevans. Randi Sunde fra Base Property forteller om hvor viktig det er for dem å få til uteoppholdsrom som er fleksibel i den forstand at rommet kan bli brukt av

forskjellige mennesker og til forskjellige tidspunkt. Som jeg nevnte i empirikapittelet, viste Sunde til hvordan generasjonsskifte førte til tomme lekeplasser. Dette er et tegn på at stedets offentlige rom ikke er fleksible (R. Sunde, personlig kommunikasjon, 15. mars).

I teorikapittelet ble det trukket frem at sted er konstant i endring. På dagtid kan et sted oppleves som et helt annet sted i forhold til stedet på kveldstid. Det samme med årstid. Et populært turområde på sommerstid kan være et populært skøytested på vinterstid. Poenget er at steder ofte er fleksible av andre grunner, og andre krefter enn planleggenes handlinger. Selv om man ikke kan kontrollere årstidene og tiden på døgnet, kan man bruke det til stedets fordel. For eksempel kan man benytte elementer som sitteplasser langs vannet eller det tjernet som er skøyteplass på vinterstid. Sitteplasser plassert nær vannet kan på vinteren bli brukt som et sted der du eksempelvis bytter fra sko til skøyter, eller der hvor foreldrene følger med på barna og/eller drikker kakao. Når det ikke er is på vannet vil fortsatt sitteplassene fungere som et oppholdssted hvor man eksempelvis kan ha piknik. I Norge har vi lange kvelder på vinterstid, det kan føre til at lekeplasser uten belysning ikke blir brukt så lenge som mulig. Sunde pratet om belysning og hvordan belysning på steder oppleves som en trygghet, og dersom man ønsker å oppholde oss på et sted er det viktig å føle seg trygg. Å løfte frem menneskelige følelser som trygghet ved å lyse opp offentlige rom kan gi stedet aktivitet også på kveldstid. Å tenke fleksibilitet omkring sted kan med andre ord ikke ignorere tidsaspektet. Man bør alltid ha tidsaspektet med i tankene. Er stedet fleksibelt ved at det er brukbart uansett tid på året, og uansett tid på døgnet?

Finner vi indikasjon på fleksibilitet i Gamle Stavanger og Tou Scene? La meg starte med Gamle Stavanger. Gamle Stavangers trehus vil nok ikke defineres som direkte fleksible. Dette er fordi et lite trehus i Gamle Stavanger er mer eller mindre egnet som bolig. Men, en tur gjennom Gamle Stavanger viser at noen av trehusene er omgjort til små souvenir butikker. Det er tillat å opprette små virksomheter som ikke fører til mye trafikk i Gamle Stavanger. Bakgrunnen for at småvirksomheter tillates er for å øke aktiviteten på stedet (Stavanger kommune, 1996, s. 24-25). Det at et sted tilbyr diverse aktiviteter muliggjør en stedlig fleksibilitet.

Tou Scene derimot kan man si er høyst fleksibel. Bygget var originalt et bryggeri. I dag er det en kulturarena. Med andre ord har byggets innhold endret funksjon. Dette var gjort på en så bra måte at Tou Scene vant byggeskikkprisen i 2021. Begrunnelsen lå i transformasjonen.

Måten Tou Scene gikk fra å være et bryggeri til en kulturarena hvor det gamle spiller på lag med det nye, gjorde Tou Scene seg til en fortjent vinner (Olsen, 2021).

Tou Scene inneholder også en god stedlig fleksibilitet da området rundt har muligheter for diverse aktiviteter. Med park, torv og et serveringssted blir Tou Scene et møtested for bydelen på dagtid, og på kveldstid. Et aktivt sted utover døgnet gjør, som jeg var inne på tidligere, stedet fleksibelt.

Feretti et al (2013) og Menon economics (2017) deler verdien av kulturminner og kulturmiljøer inn i to hovedkategorier, bruksverdi og ikke-bruks verdi. På mange måter kan man oppfatte at dersom en bygning eller et sted er fleksibel, er det gode muligheter for bruksverdi. For at et sted skal ha en bruksverdi er det avhengig at bygningen eller stedet inneholder noe form for funksjon. Når det er prat om sted blir bruksverdi og ikke-bruksverdi utfordrende. Som Cresswell (2019) og Tuan (1977) nevner er steder i konstant endring. De er i endring dersom man flytter på stedlige elementer, hvilken tid på døgnet det er og hvilken aktivitet som foregår. Av den grunn kan det være utfordrende å si om et sted har en bruksverdi, eller/og en ikke-bruksverdi. Ikke-bruksverdi får verdien gjennom det å kjenne på positive følelser ved å eksempelvis gå forbi, eller generelt vite at det eksisterer (Menon Economics, 2017). For eksempel kan en av disse positive følelsene være stolthet for stedet sitt gjennom kulturminnet. Stedet har en bruksverdi gjennom det faktum at det blir brukt til noe. Hvis et sted ikke oppleves som det samme stedet på dagtid som på kveldstid for eksempel. Hvis på kveldstid er det ingen som bruker stedet. Ta eksempelet med en ubelyst lekeplass på vinterstid igjen. Har stedet kun en bruksverdi på dagtid når det er dagslys? Går stedet over i en ikke-bruksverdi på kveldstid? Hvor foreldre og barna kjenner på en glede og takknemlighet over en nærliggende lekeplass? Gamle Stavanger kan sies å ha en høy ikke-bruksverdi fordi verdien ligger stort sett i stedets eksistens. Meg som innbygger i Stavanger ser ikke på Gamle Stavanger som et sted med mye bruksverdi. Tou Scene derimot får mye av sin verdi fra bruksverdi, da stedet tilbyr en rekke aktiviteter samt arrangementer.

7.4 Stedlig tilstedeværelse

Jeg har valgt å kalle dette punktet for stedlig tilværelse da jeg vil argumentere for at dersom et sted skal utvikle seg til å bli ansett som et historisk sted i fremtiden, må stedet bli brukt. Jeg skal her drøfte noen punkter som anses som viktige når det kommer til det å oppholde seg på et sted. Et av punktene som også kan nevnes i denne sammenhengen er fleksibilitet.

Fleksibilitet som jeg gikk gjennom i avsnittet over spiller en viktig rolle når det gjelder å beholde bygninger og steders relevans over tid. For at et sted skal ha en plass i våre hjerter må vi bruke det.

Nyseth et al (2018) argumenterer for at stedets særpreget blir til ved tiden, gjennom stedets bruk. Med andre ord, for at stedet skal oppnå en positiv form for særpreget må det ha en positiv form for aktivitet. Dersom stedets bruk formulerer stedets særpreget kan man forstå argumentene til Ginting et al (2017) angående viktigheten omkring kulturell aktivitet i forhold til turismeindustrien (s. 417). Aktiviteten påvirker vår hukommelse av stedet. Oppstår det en spesiell hendelse på et spesifikt sted husker vi stedet fra hendelsen. Eller vi kan huske stedet med følelser som Jacobs argumenterer. Det handler om vår oppfattelse av et sted på gatenivå. Hvordan vi oppfatter stedet på gatenivå, oppfatter vi stedet generelt sett. (Jacobs, 1961, s. 37). Altså, et positivt særpreget er avhengig av en positiv-oppfattet aktivitet på gatenivå. Dette er utfordrende da aktivitet kan oppleves forskjellig. For en gruppe ungdommer er et lite torv med noen trapper en god plass å trikse med rullebrett. Eldre mennesker ser samtidig kanskje på ungdommens aktivitet som forstyrrende og uvelkommen. På denne måten kan vi oppfatte steder forskjellig (Cresswell, 2019, s. 168-169).

Når Sunde forklarer høyhusprosjektet i Stavanger forteller hun om viktigheten med å få folk til å legge om gåturen sin gjennom parken utenfor høyhuset. Hun eksemplifiserte med videregående elever som skal ned til sentrum for å ta bussen. Her uttrykket Sunde et ønske om at stedet skulle være innbydende, slik at elevene gikk gjennom parken på vei til bussen, og gjerne stoppet innom for å kjøpe en kopp kaffe (R. Sunde, personlig kommunikasjon, 15. mars).

På samme måte pekte arkitekten fra Stavanger kommune på viktigheten omkring det å legge til rette for møteplasser hvor man kan oppleve noe sammen med andre. Godt samspill mellom utside og innside av stedets bygninger. Ikke minst var det viktig å knytte sammen alt i et nettverk av gåforbindelser. Ved å tenke over stedet fra en fotgjengers perspektiv, og fotgjengernivået sammen med funksjon vil man få steder som varer, argumenterte arkitekten i empiri kapitlet (Arkitekt, personlig kommunikasjon, 7. mars).

Dette poenget kan på mange måter også handle om stedets fleksibilitet, men det handler også om individens ønske om å oppholde seg et sted. Hvilke kriterier du setter deg for det stedet du

ønsker å bo, oppholde deg i, spise lunsj eller dra på ferie til er avhengig av din livssituasjon. Som Trabka (2019) argumenterer er stedsavhengighet det første steget inn til stedstilhørighet. Dersom et sted som oppfyller kriteriene for de utallige livssituasjonsmulighetene folk kan være situert i, har man grunn til å tro at stedet blir hyppig brukt. Et eksempel på dette er dersom et nabolag ikke har en nærliggende skole, er det større sannsynlighet at det bor mindre barnefamilier der. Bor det mindre barnefamilier i området vil man sjeldnere se barnefamilier i stedets offentlige steder. Det er på mange måter det andre steget til stedstilhørighet, *sted oppdaget* Sunde prater om i empirikapittelet når hun viser til et innbydende inngangsparti. Og som nevnt over, ønsket om at folk skal bruke denne parken som en del av gangforbindelsen sin (R. Sunde, personlig kommunikasjon, 15. mars). Når man har lært å kjenne et sted finner man ut av hvilke stedet som passer til hva, og hvilke gåforbindelser man bruker (Trabka, 2019). Mønsteret og sammenhengen vi kan trekke fra denne tematikken så langt er stedets bruk på gatenivå. Det er på gatenivået og det menneskelige nivået selve bruken utspiller seg. Derfor må vi også tenke fra det perspektivet. Kanskje er det derfor de trange gatene i Gamle Stavanger er så populære? Fordi gaten har utviklet seg ut i fra et menneskelig nivå? Eller henger det sammen med stedets opplevelsesverdi? Opplevelsesverdi er et av verdikriteriene i Kulturminneplanen for Stavanger kommune. Dette verdikriteriet tar høyde for inntrykket et kulturminne eller et kulturmiljø gir på bakgrunn av stedets historie, utseende eller stedets aktiviteter (Stavanger kommune, 2021, s. 36-37).

Fylkeskonservatoren pratet om historiske steder som ressurs for å tiltrekke seg nye innbyggere. Det hjelper ikke bare å ha arbeidsplasser. Steder må gjøre seg attraktive for å tiltrekke seg mennesker og aktivitet. Fylkeskonservator argumenterer for at det er nettopp dette vi kan bruke kulturminner og kulturmiljøer til (Fylkeskonservator, personlig kommunikasjon, 10. februar). Det samme argumenterer Armitage og Irons (2013) for, de oppgir den bygde kulturarven som en ressurs for å øke attraktiviteten for både dem som bor der og for dem som jobber der. Trabka (2019) er innom dette temaet når hun ser på stedstilhørighet. Ulike stadier av livet kan bestå av ulike kriterier for hva som er viktig ved stedet en skal oppholde seg i, eller bosette seg i. Fylkeskonservator prater også om offentlige steder som oppleves som private og problemene som oppstår deretter. Det er ingen som ønsker å gå tur gjennom noe som virker privat. «Det er mye her som går på fellesskapet versus det private» (Fylkeskonservator, personlig kommunikasjon, 10. februar). Her kan vi trekke inn det Menon Economics kaller for rivaliserende eller ekskluderende. Dersom noe, eller noen fører til forhindring av bruken av et sted, kulturminne eller kulturmiljø er det ikke å

anse som et kollektivt gode. For det er nettopp det Menon Economics kaller kulturminner og kulturmiljøer, kollektive goder (Menon Economics, 2017, s.8-9). Er det taktisk å strebe etter steder som blir sett på som kollektive goder før de blir sett på som historiske steder? Et folkerikt sted kan ifølge Menon Economics føre til at en opplever stedet som rivaliserende på grunn av at mengden mennesker påvirker vår bruk av stedet (Menon Economics, 2017, s. 9). Dette argumentet undergraver samtidig suksessen til dette stedet. Et suksessfullt sted vil være folkerikt da det oppfattes som et godt sted. Ta Gamle Stavanger som eksempel. Gatene er trange og brostein belagt. På sommeren er Gamle Stavangers «hovedgate» fullt med lokale og turister. Mengden mennesker på slike sommerdager i Gamle Stavanger kan med andre ord oppleves som rivaliserende. Kanskje særlig for dem som bor der. Men, Gamle Stavanger er likevel kjent som å være et av Stavangers koselige og historiske steder.

Cresswell (2019, s. 181) samt Aspen og Pløger (2018, s. 126-127) prater om materialitetens rolle. Hvordan stedet er organisert og stedets arkitektur er med på å definere stedet og det de kaller for stedets koreografi. Materialiteten og måten stedets materialitet er organisert på, er med på å definere meningen ved stedet. La oss derfor ta en titt på estetikkens rolle.

7.5 Estetikk, spiller det en rolle?

Utfordringene og løsningene presentert i Kommunal- og Distriktsdepartementets veileder omhandler stedets estetikk. Det estetiske ved steder og bygninger var også et tema jeg spurte deltakerne om. Spørsmålet omkring hvor stor betydning estetikk har for hva som blir vernet/fredet eller ikke ble møtt med en del *om og men*. Men, bestemmelser i en reguleringsplan kan påvirke stedets utseende. Bestemmelser innad en reguleringsplan kan gi føringer innen utforming. Noe som betyr at dagens planleggingspraksis har verktøy for å styre stedsutvikling mot estetikk (Plan og bygningsloven, 2008, §12-7).

Først og fremst ønsker jeg å trekke frem poenget om en stadig skiftende trend innen hva vi oppfatter som pent eller ikke. Gamle Stavanger var på mange måter ansett som å være et problemfullt sted, hvor det beste alternativet var å rive hele området. Heldigvis ble Gamle Stavanger rehabilitert og står nå som en «penere» versjon av Gamle Stavanger (Stavanger kommune, 1996, s. 19). Arkitekten fra Stavanger kommune prater om nettopp dette. En bygning, eller et sted kan være oppfattet som attraktiv da stedet/bygningen var nytt/ny. På samme måte er det også mulig at noe ble oppfattet som ikke-attraktivt da det ble bygget, men

etter hvert har synet vårt endret seg og nå anser stedet som attraktiv. Eller at det ikke-attraktive stedet har «vokst» på oss og blitt en del av identiteten vår (Arkitekt, personlig kommunikasjon, 7. mars). Av den grunn er det kanskje ikke nødvendigvis det peneste området som i fremtiden vil bli ansett som et historisk viktig sted. Men, man kan likevel se for oss at det er en trygghet i at et sted eller en bygning er estetiske. Se for deg en bydel som har drevet med og utviklet seg rundt fiskeindustri. Etter hvert endrer samfunnet i bydelen seg og fiskeindustrien blir sakte lagt ned. I denne bydelen er det, la oss si fire ulike områder hvor fisketrålene kom inn med fisken til land. Kommunen ser at denne virksomheten er på vei ut og ønsker å verne noe som skal representere fiskeindustrien i denne bydelen. Kommunen velger å verne et av disse fire områdene. Av den grunn velger kommunen å verne det området som på best mulig måte representerer virksomheten. Det fiskemottaket som ser penest ut ligger derfor bedre an til å bli vernet enn de som er slitte og lite estetiske. Jeg vil også trekke inn eksempelet fra Tuan. Tuan argumenterer at en kommune ser på bevaring på samme måte som en person ser på opprydding av huset sitt. Personen ønsker ikke å ta vare på noe som kun bringer minner om negative hendelser eller fortidens fiaskoer. Personen vil ta vare på nettopp de tingene som bringer gode minner. På samme måte tenker kommuner ifølge Tuan (1977). Larkham (1996) gjør også et poeng ut av selskaper som ønsker å flytte sine lokaler til historiske bygninger og byområder. Derfor kan det tenkes at estetikk blant historiske bygninger og steder vil være et viktig element dersom kommunen ønsker gjenbruk av eldre bygninger.

Som jeg var inne på er ikke estetikk en nødvendighet for å oppnå bevaringsstatus som vern eller fredning. Skal man for eksempel ta i bruk Tuans argument å «kaste» det man har en negativ opplevelse med, utelukker man fremtidens endrende syn på estetikk. Det man oppfatter som uestetisk i dag trenger ikke å være det i fremtiden.

Videre i denne diskusjonen ønsker jeg å trekke inn Instagram kontoen *Arkitekturopprøret Norge*. Arkitekturopprørets innlegg er kritiske til mye av det som bygges nytt i dag, særlig nye prosjekter som ikke har en tradisjonell arkitekturstil. Selve bevegelsen er generelt sett et opprør mot det Arkitekturopprøret mener er en uestetisk trend blant nye utbyggingsprosjekter (Arkitekturopprøret, u.å.A; Arkitekturopprøret, u.å.B.). Skal vi ta lærdom fra Larkham (1996) omkring bygninger som tidsanker. Kan man da bygge med samme stil som tidligere generasjoner gjorde? Blir det ikke en risiko for å lure fremtidige generasjoner? Dersom det ikke er gjenkjennelige fysiske spor fra vår generasjon, er det da som om historien har hoppet

over oss? Kan vi bygge estetisk på vår egen måte uten å kopiere stilarter fra fortiden? Jacobs (1961) og King (2012) argumenterer for det sosiale ved at bygninger på et sted varierer i alder. På den ene siden vil man få et mangfold av mennesker og funksjoner ut i fra kjøpekraften. Men som King legger til kan en stedsutvikling som foregår over en lengre periode gi positive naboskapsrelasjoner. Et helt nytt nabolag bruker lengre tid til å få til dette da alle beboere er nyinnflyttet. Ved å bygge videre på et nabolag vil de nye beboerne arve nabolagsånden fra de eksisterende beboerne (King, 2012, s. 2418-2421). Her blir det da et spørsmål om tilpasning.

Dette er noen viktige spørsmål vi må diskutere om vi ønsker en positiv historisk verdiøkning av dagens byutviklingsprosjekter. Alle fire informantene var delvis enige i at det er en sammenheng mellom estetikk og hva som er vernet. Er det fare for at fremtidige generasjoner «glemmer» vår tid, dersom vi ikke bygger med en moderne stil? Byantikvaren argumenterer for at dersom man skal bygge i et område med eldre bebyggelse skal det være tilpasset. Det er ikke viktig at et tilbygg står i abstrakt ved det originale huset. Dersom det var snakk om et helt nytt område kunne man bygge med moderne stil (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9 . februar). Hva som er moderne arkitektur er en diskusjon for arkitekter og skal derfor ikke diskuteres her. Det jeg derimot ønsker å trekke frem er et punkt byantikvaren nevnte. Det er verdt å ta tak i at steders utseende er noe man faktisk kan planlegge for. Man kan planlegge for arkitektonisk verdi, og man kan planlegge for gode materialer som «eldes med verdighet» (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9 . februar).

Verdikriteriene i kulturminneplanen indikerer også sammenhengen mellom betydningen av estetikk og hva som blir vernet. Verdikriteriet *Arkitektonisk, kunstnerisk eller håndverksmessig verdi* forteller oss at kulturminnet, eller kulturmiljøet blir vurdert etter minnets utseende. Kriteriet forteller også at dersom kulturminnet eller kulturmiljøet representerer en type arkitekturstil på god måte (Stavanger kommune, 2021, s. 36-37). Dette henger godt sammen med Tuans (1977) måte å se det på. Med andre ord, skal dagens stedsutviklingsprosjekter utvikle seg i en historiskverdiøkning retning, bør stedet representere vår tid på en god og respektfull måte. Samtidig må man se på helheter. Gamle Stavanger for eksempel kan ikke bli representert av kun et lite hvitmalt trehus. I noen tilfeller, som med Gamle Stavanger handler det om helheten. Hva som representerer vår tid på en god måte, skal jeg ikke gå inn på i denne oppgaven.

7.6 Stedsidentitet

Den sirkulerende diskusjonen jeg er i nå kommer ikke unna drøftelsen om identitet og særegenhet. På samme måte som med oss mennesker, kan vi si at steder har sine helt unike identiteter. Dette er den delen av stedsidentitet som går ut på identiteten til stedet. Den andre måten å tenke stedsidentitet er individer som identifiserer seg med stedet. Den siste måten å forstå stedsidentitet kommer jeg tilbake til. Stedets særegenhet, og stedets identitet kan på mange måter oppfattes som noe av det samme. Ginting et al (2017) beskriver særegenhet som et grunnleggende prinsipp for stedets identitet. Nyseth et al (2018) beskriver at stedets særegenhet oppstår over tid i regi av stedets bruk. På samme måte argumenterer Ginting et al (2017) for viktigheten ved kulturell aktivitet for å utvikle stedsidentitet. Aktivitet som fører til minner en har ved stedet er viktig i prosessen ved å skille ut et sted fra et annet (Ginting et al, 2017, s. 410-417). Tou Scene har store muligheter her. Som en kulturarena arrangeres det ulike kulturelle arrangementer. Gode opplevelser på arrangementene, fører til en positiv tolkning av Tou Scene som sted.

Forstår vi stedet som ansamling ved å se på Cresswell (2019), Aspen og Pløger (2018), spiller stedets materialitet inn på stedets bruk. Stedets mange materialiteter spiller derfor en viktig rolle i oppnåelsen av stedets identitet og stedets særegenhet. Jeg ønsker å trekke inn veilederen for stedsanalyser og informasjon fra arkitekten fra Stavanger kommune. For, veilederen for stedsanalyser er et nyttig verktøy når det kommer til å dyrke stedets identitet. Med det mener jeg at en fremtidig stedsutvikling baserer seg på de allerede karakteristikkene som allerede eksisterer. Som veilederen og arkitekten beskriver kan det være elementer som bekker eller utsiktspunkt (Stavanger kommune, 2022b). Når man inkluderer originale steds karakteriserende elementer inn i stedsutviklingen kan man på en måte legge opp stedets bruk rundt dem. Forstår man Ginting et al (2017), Nyseth et al (2018) og Cresswell (2019) samt Aspen og Pløger (2018) i sammenheng til veilederen for stedsanalyse, kan man kalle dette å dyrke stedets identitet.

Stedsidentitet henger for øvrig også sammen med stedets navn. Når vi mennesker skal prate om en spesifikk person, bruker vi navnet deres når vi referer til den spesifikke personen. Det er om man kan personens navn så klart. Stedsnavn er en viktig del av stedsidentitet og stedstilhørigheten argumenterer Popovic et al (2016). Gamle Stavanger gir fra seg sin historiske karakter allerede i navnet. De som ikke kjenner til Gamle Stavanger får umiddelbart

assosiasjoner til fortid, da man bruker ord som «gamle». Uten å ha vært, sett bilder av eller lest om Gamle Stavanger kan man, ut i fra navnet forstå at stedet har en rik bakgrunn. Tou Scene er litt annerledes derimot. Tou Scene referer både til hva som foregår der nå. Og hva som foregikk der før i tiden. Scene gir oss en indikasjon på at noe blir fremført. Tou derimot kan kreve noe bakgrunnsinformasjon. Tou Scene har en historisk forankring i det at bygget før var et ølbryggeri. Ølbryggeriet het Tou og startet sin produksjon på Tau.

Byantikvar legger til materialbruk som viktig for stedets identitet. Bruken av lokale materialer er prikken over i'en når det kommer til identiteten til stedet (H. Windsholt, personlig kommunikasjon, 9 . februar). Lokale materialer er en viktig del av Gamle Stavangers identitet. Da de gamle trehusene ble bygget, ble de bygget av gjenbrukte materialer. Folk som flyttet fra Ryfylke til Stavanger tok med seg husene sine. De demonterte huset sitt, og fraktet materialene over til Stavanger, hvor de satt sammen huset sitt igjen (Stavanger kommune, 1996, s. 12). Det interessante her er at materialet i seg selv inneholder en identitet og særpreg da det er lokalt. Men, materialet forteller også en utrolig historie om hvordan man tenkte før i tiden.

Stedsidentitet, forstått som individets identifisering til et sted er ifølge Trabka (2019) det tredje steget til oppnåelsen av stedstilhørighet. For Trabka er stedsidentitet et dypt og langvarig bånd mellom sted og menneske. Gjennom den tiden en har vært på et sted, har stedet vært en påvirkningsfaktor for individets egen identitet (Trabka, 2019, s. 69-72). Det å identifisere seg selv med et sted henger sammen med den bygde kulturarven, argumenterer Armitage og Irons (2013). Kanskje er det ikke så rart at de stedene som har eksistert lenge nok til å være ansett som historiske er viktige for individers personlige identitet. Kanskje er det dette Nyseth et al prater om angående stedets tålegrense, hvilke endringer en kan gå med på (2018, s. 277). Gjennom individets levetid har det historiske stedet alltid vært der og gjort sin del som en identitetspåvirkende kraft (Trabka, 2019). Det er ikke alltid bevisst, men man har på mange måter blitt vant til disse stedene (Arkitekt, personlig kommunikasjon, 7. mars). Den bygde kulturarven, altså de historiske stedene og bygningene i byene våre er viktige elementer for samfunnets evne til å identifisere seg selv, føle tilhørighet og forbindelse (s. 249). Ifølge en undersøkelse Armitage og Irons viser til er identitet den viktigste og den mest anerkjente kvaliteten et samfunn har utnyttet av fra historiske steder (Armitage & Irons, 2013, s. 249-251).

Det er kanskje derfor ikke så rart at Menon Economics derfor tilfører verdier som opsjonsverdi og arveverdi til kulturmiljøer (2017, s. 11). Opsjonsverdi er en generell verdi et sted har ved det faktum at fremtidige generasjoner vil bruke stedet og skape opplevelser der. Arveverdi er en verdi av typen ikke-bruksverdi. Arveverdi oppstår ved at personer kjenner på en glede gjennom å vite at fremtidige generasjoner vil få bruk for stedet (Menon Economics, 2017, s. 11). Dersom en selv i mange år har utviklet en rekke gode minner i forhold til et sted, og ønsker det samme for fremtidige generasjoner, har mye å si om stedet. Det kan blant annet være en indikasjon på at stedet generelt sett er et velfungerende sted. Følelser og sted er umulig å separere. I et stedsutviklingsprosjekt er det derfor en nødvendighet å ta med seg følelser. Dette argumenterer for øvrig også Nyseth et al også for. Ved endringer av stedet må det ikke overstige en tålegrense. Tålegrensen for hvor stor endring stedet kan gjennomgå før stedets brukere ikke ønsker å bruke stedet mer (Nyseth et al, 2018, s. 277). Dette går igjen på følelser. En kan ikke vite at en ikke skal bruke stedet dersom en spesifikk endring forekommer. Det handler om hva man føler. En foreslått endring som overstrider eller går imot de følelsene en har om stedet fører kanskje til at man ikke ønsker å bruke stedet lengre, da de følelsene man har ved stedet vil forsvinne. Dagens utviklingsprosjekter må med andre ord inneholde, ta vare på, og genere følelser i forhold til det relevante stedet. Videre i analysen skal jeg diskutere noen måter en kan gjøre dette på.

7.7 Vi må bry oss! Men hvordan?

Gamle-Stavanger og Tou scene kan oppleves som noen helt forskjellige steder. Og det er de. Men, som den oppmerksomme leseren kanskje fikk med seg, har gamle-Stavanger og Tou scene en viktig likhet. Begge stedene har/har hatt en eller flere ildsjeler. Ildsjeler som har gått det ekstra skrittet for å ta vare på det de mener er viktig. Dermed fører jeg diskusjonen videre, og stiller spørsmålene. Trenger vi ildsjeler? Når dagens utviklingsprosjekter begynner å eldes, hvem skal stå klar i kampen om å forsvare stedet mot en endring som oppleves truende? Kan man så «ildsjel frøet» fra første spadestikk? Hvordan kan man få individer, og grupper til å bry seg om stedene vi utvikler i dag?

Fra intervjuene med byantikvar og fylkeskonservator er det først når det er en trussel i bildet at naboer og innbyggere kommer til inkluderer seg selv for å beskytte stedet. Hvordan kan man oppnå ildsjeler? Hvordan får man innbyggerne til å bry seg om stedet, og/eller bygningen? Sunde og arkitekten fra Stavanger kommune er tydelige på dette (R. Sunde,

personlig kommunikasjon, 15. mars; Arkitekt, personlig kommunikasjon, 7. mars).

Medvirkning spiller en viktig rolle her. Kommunen har den viktige oppgaven å tilse at kravet om medvirkning i planforslag blir oppfylt (Plan og bygningsloven, 2008, §5-1). Her har planleggingspraksisen en viktig oppgave. Oppgaven er viktig fordi medvirkning er viktig. Ved å delta på medvirkning tidlig ved stedsutviklingsprosjekter har man mulighet til å sette sitt preg på stedets utseende og hvordan stedet skal bli. Etter å ha satt sitt preg på et sted er det store sjanser for å utvikle en form for eierskap til stedet. Føler man eierskap til stedet, bryr man seg om stedet. Bryr man seg om stedet, ønsker man å på best mulig måte ta vare på stedet. Montgomery argumenterer nettopp for dette. Dersom et sted har psykologisk tilgang, altså om stedet muliggjør det å identifisere seg med det, samt å bygge en tilhørighet til stedet vil stedet mest sannsynlig bli tatt godt vare på (Montgomery, 1998, s. 102). Steder som bydeler, byområder eller småsteder med historiske spor har den egenskapen som Montgomery prater om her.

Lewicka (2008) argumenterer for at de steder med en rekke synlige historiske spor har en tendens til å ha høyere grad av stedstilhørighet blant beboerne. Det samme kan bli sagt i motsatt retning legger Lewicka til. De som har høyere grad av tilhørighet til et sted uttrykker mer interesse til stedets historie (Lewicka, 2008, s. 211). På liknende måte kan vi trekke inn Wright (2009) i denne diskusjonen. Wright peker på hvordan graden av tilhørighet betyr for de beskyttende handlingene man gjør dersom et sted står ovenfor en negativ endring. Har man høy tilknytning gjør man selvsagt alt man kan for at ens tilhørighet ikke blir truet. På en annen måte, dersom et prosjekt eller en form for stedsendring gir positive endringer, vil de med høy tilhørighet arbeide for å realisere de positive endringene (Wright, 2009). Her må jeg trekke inn Cresswell (2019) som argumenterer for at sted kan oppfattes forskjellig. Dersom steder kan oppfattes forskjellig vil jeg argumentere for at også stedsendringer kan oppfattes forskjellig. Av den grunn vil kanskje to beboere av et nabolag med høy tilhørighet argumentere mot en annen. En vil arbeide for endringen, og den andre vil arbeide mot endringen. På Tou Scene ble det oppdaget en fremtidig endring som ble opplevd som en trussel mot stedet. Initiativtakerne har trolig følt behovet for å stanse endringen da det går utover deres forhold til stedet. Camilla Veen er for så vidt en av Tou Scenes eiere, men de privatpersonene som også bidro viser motstandsviljen mot det de mener er en uheldig endring (Dommersnes & Jupskås, 2022).

Eierskap, identitet og tilhørighet er noe man bør strebe etter å oppnå fra stedsbrukerne når vi driver med stedsutvikling. Identitet og tilhørighet er ikke bare gode egenskaper i forhold til individenes velvære, men det er også positive elementer for bevaring av stedet. Først og fremst vil byantikvaren og kommunens jobb med bevaring av et sted/bygning være enklere, og mer akseptabel av innbyggerne dersom innbyggerne bryr seg om stedet/bygningen. Det vil for det andre være en mobilisering av innbyggere som møter opp for å beskytte stedet om det skulle bli utsatt for fare. Bevaring i form av vern og fredning er begge oppnåelser for beskyttelse som gir gode indikasjoner på at stedet/bygningen overlever og består gjennom tiden, om det ikke allerede har overlevd steget til å bli regnet som historisk. Ved at innbyggerne bryr seg om stedet kan derfor på mange måter være et viktig element for beskyttelse frem til det blir sett på som historisk, og et eventuelt vern blir vedtatt.

8.0 Konklusjon

Oppgavens siste kapittel er oppgavens konklusjon. Før jeg går over på de konkluderende punktene vil jeg kort oppsummere oppgaven. Innledningsvis presenterte jeg oppgavens tema, case og problemstilling. Oppgavens problemstilling som jeg skal besvare er som følger: *Hvordan kan kunnskapen vi har om historiske steder bidra til å utvikle historiske stedsverdier når vi bygger nytt i dag?*

Før jeg presenterte oppgavens teoretiske rammeverk, presenterte jeg hvordan dagens planleggingspraksis ser ut. Dette var for å få en oversikt over «handlingsfeltet» som er *bygger nytt i dag* delen av problemstillingen. Videre til teorikapittelet la jeg frem det teoretiske rammeverket for oppgaven. Det ble presentert teorier omkring sted, da sted har en særdeles viktig plass i problemstillingen. Historiske verdier omkring kulturminner og kulturmiljøer ble presentert. Stedsidentitet, stedstilhørighet og stedsminner ble også presentert. Dette er «*kunnskap*» delen av problemstillingen. I metodekapittelet presenterte jeg hvilke metodiske vurderinger jeg tok. Jeg presenterte hvorfor jeg hadde valgt de valgte metodene samt utvalg. Jeg diskuterte og drøftet forskningsetikk i forhold til oppgaven, og til slutt min rolle som forsker. I empirikapittelet presenterte jeg den innsamlede dataen. Dataen jeg samlet inn bestod av dokumenter og intervjuer.

Analysekapittelet bestod av diskusjoner og drøftelser mellom det teoretiske rammeverket og den innsamlede dataen. Analysekapittelet ble delt opp etter hvilket tema som ble diskutert. Uunngåelig gikk noen temaer innom en annen, og noen temaer introduserte det neste. De ulike temaene som ble drøftet i analysekapittelet var først utfordringen ved å gjenfortelle historie, autentisitet og faren ved å fortelle falske historier. Videre diskuterte jeg hva vi generelt kan lære fra historiske steder. Videre drøftet jeg fleksibilitet og det jeg kalte for stedlig tilværelse, altså viktigheten med å bruke et sted. Diskusjonen tok så en vending over på diskusjonen omkring estetikkens rolle. Stedsidentitet ble også drøftet i analysekapittelet. Her så jeg blant annet på utnyttelse av stedets særegenhet samt viktigheten knyttet til det å være oppmerksom på menneskelige følelser knyttet til sted. Medvirkningens rolle ble også diskutert. Til slutt drøftet jeg medvirkningens rolle. Her gikk jeg innom menneskelige følelser, men handlet mer om hvordan man utvikler følelser til et sted.

Videre skal jeg forsøke å samle sammen det som ble diskutert i analysekapittelet, samt besvare problemstillingen.

Hvordan kan kunnskapen vi har om historiske steder bidra til å utvikle historiske stedsverdier når vi bygger nytt i dag?

For å svare på problemstillingen har jeg valgt å dele opp svaret i fire konkluderende punkter. Alle punktene er like viktige, de er flytende og krysser hverandre. Ved å se på kunnskapen som blir drøftet i analysedelen av oppgaven, argumenterer jeg for at en inkludering av de fire punktene kan være gode virkemidler for å øke sjansene angående historisk stedlig tilblivelse.

Det første punktet er at stedet må bety noe. Som presentert tidligere i oppgaven sto Tou Scene og Gamle Stavanger forut uheldig utvikling og sanering. Men fordi stedene betydde noe for noen, ble saneringen og den uheldige utviklingen stanset. Oppgaven drøftet særlig tre punkter som gjør sted betydningsfullt for mennesker. Medvirkning, identitet og bruk. Gjennom påvirkning av stedets utvikling bygger man eierskap til stedet. Medvirkning er derfor stor del av dette punktet. Identitet i form av stedsidentitet og stedstilhørighet er også viktige former for tilknytning til et sted og stedets betydning for et individ. Bruk av stedet er en nødvendighet skal man i det hele tatt knytte noen form for følelser til et sted. Stedets bruk er også det andre konkluderende punktet.

Stedet må bli brukt. At et sted må bli brukt er kanskje et åpenbart punkt. Dersom et sted ikke er i bruk er det heller ingen som knytter følelser til stedet og bryr seg om stedet. Dette er leddet mellom dette punktet og det første punktet. Det holder ikke at et sted er i bruk noen timer til dagen. Stedet må være fleksibelt. Stedlig fleksibilitet innebærer at stedet opprettholder sin relevans. Stedets relevans i forhold til dag og kveld, sommer og vinter, samt stedets relevans i fremtiden. Dersom et sted står ubrukt er det i tillegg ikke noen gode argumenter for å bevare stedet slik det er. Sammenhengen mellom det historiske og estetikk ble drøftet i oppgaven. Historiske steder har lært oss, skal man ta vare på noe, tar man vare på det som representerer stedet på best mulig måte. Det vil si, estetikk gir en form for trygghet. Ved å bygge attraktive bygninger og steder gir man fremtiden ingen grunn til å nettopp sanere dette stedet.

Et tredje konkluderende punkt argumenterer for dyrking av stedsidentitet. Dyrking av stedsidentitet og det særegne er et ledd til det første punktet. Punktet argumenterer for at i dagens stedsutviklingsprosjekter er det høyst nødvendig å ta stedets premisser i betraktning. Dersom man utvikler steder etter suksessen til andre steder ender man opp med stedskopier. Et sted uten stedsfølelse er ikke ønskelig da det vil oppleves som alle andre steder. Opplever man et sted på lik linje som alle andre steder, mister stedet sin betydning. Mister stedet stedets betydning, vil stedet bety mindre da det er «flere» av dem. I tillegg til utnyttningen av stedets premisser spiller lokale materialer en viktig rolle når det kommer til å vise frem identiteten sin og skille seg ut.

Det siste konkluderende punktet argumenterer for det menneskelige. Særlig Gamle-Stavanger viser til en menneskevennlig planlegging. Den menneskelige skalaen er både mellom linjene og direkte diskutert i oppgaven. Oppmerksomhet til det menneskelige ved stedsutvikling er viktig. Det er nettopp de menneskelige følelsene som avgjør om man ønsker å oppholde oss på et sted. Når vi i dag utvikler nye steder har historiske steder lært viktigheten med å ta høyde for menneskets følelser ved å utvikle steder som er av en menneskelig skala.

Litteraturliste

- Aarsæther, N. & Jakobsen, K, K. (2018). Planlegging på kommune-nivå: Rammer og ambisjonar. I N, Aarsæther., E, Falleth., T, Nyseth, & R, Kristiansen (Red.), *Plan og Samfunn: System, praksis, teori*. Cappelen Damm Akademisk.
- Arkitekturopprøret. (u.å.A). *Vårt program*. Hentet 13.05.2022 fra: <https://www.arkitekturopproret.no/om>
- Arkitekturopprøret. (u.å.B). *Hjem*. Hentet 13.05.2022 fra: <https://www.arkitekturopproret.no/>
- Armitage, L. & Irons, J. (2013). The values of built heritage. *Property Management*, 31(3), 246–259. <https://doi.org/10.1108/02637471311321487>
- Ballade, (2005, 28 April). *Historien bak Tou Scene*. Hentet 05.05.2022 fra: <https://www.ballade.no/bransjen/historien-bak-tou-scene/>
- Bryman, A. (2016). *Social Research Methods* (5.utg.). Oxford University Press.
- Byhistorisk Forening Stavanger. (u.å.). *Byhistorien*. Hentet 14.05.2022 fra: <https://byhistoriskforening.org/byhistorien/>
- Cambridge Dictionary, (u.å.a). Historic. Hentet 07.02.2022. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/historic>
- Cambridge Dictionary, (u.å.b). History. Hentet 07.02.2022. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/history>
- Cresswell, T. (2004). *Place: A short introduction*. Wiley-Blackwell.
- Cresswell, T. (2019). *Maxwell Street: Writing and thinking place*. University of Chicago Press.

- Devine-Wright, P. (2009). Rethinking NIMBYism: The role of place attachment and place identity in explaining place-protective action. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 19(6), 426–441. <https://doi.org/10.1002/casp.1004>

- Dommersnes, T. D., & Jupskås, S.H. (2022, 9 Mars.). *Utbygger kan få inntil 40 millioner for å droppe boligprosjekt ved Tou*. E24. Hentet 05.05.2022 fra: <https://e24.no/naeringsliv/i/V9BVoJ/utbygger-kan-faa-inntil-40-millioner-for-aa-droppe-boligprosjekt-ved-tou?referer=https%3A%2F%2Fwww.aftenbladet.no>

- Ellefsen, K, O. (2007, 19. september). *Narrativt vern*. [Paperpresentasjon]. Den 4de dimensjon. Oslo. <https://www.arkitektur-n.no/utgaver/2008/1>

- Falleth, E. & Saglie, I, L. (2018). Kommunal arealplanlegging. I N, Aarsæther., E, Falleth., T, Nyseth, & R, Kristiansen (Red.), *Plan og Samfunn: System, praksis, teori*. Cappelen Damm Akademisk.

- Ferretti, V, Bottero, M., & Mondini, G. (2014). Decision making and cultural heritage: An application of the Multi-Attribute Value Theory for the reuse of historical buildings. *Journal of Cultural Heritage*, 15(6), 644–655. <https://doi.org/10.1016/j.culher.2013.12.007>

- Frafjord, R. (u.å.). *Det skjeve tårn i Jåttåvågen*. Byhistoriskforening Stavanger. Hentet 19. April. 2022 fra https://byhistoriskforening.org/byhistorisk_skilting/det-skjeve-tarn-i-jattavagen/

- Frøberg, A., & Toraman, M. (2022, 28 Februar). *Rekordhøy netthandel med norske betalingskort i 2021*. Statistisk Sentralbyrå. Hentet 29.04.2022 fra: <https://www.ssb.no/varehandel-og-tjenesteyting/varehandel/artikler/rekordhoy-netthandel-med-norske-betalingskort-i-2021>

- GamleStavanger.org. (u.å.). *Historie*. Hentet 04.10.2021 fra: <https://gamlestavanger.org/>

- Ginting, N., Nasution, A. D. & Rahman, N. V. (2017). More Attractive More Identified: Distinctiveness in Embedding Place Identity. *Procedia Environmental Sciences*, 37, 408–419. <https://doi.org/10.1016/j.proenv.2017.03.006>

- Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. Modern Library.

- Jupskås, S. H. (2021, 28 Oktober.). *Tou Næringspark: - Vi tar ikke parken, vi har gitt parken*. Stavanger Aftenblad. Hentet 05.05.2022 fra: <https://www.aftenbladet.no/lokalt/i/Xq4j2x/tou-naeringspark-vi-tar-ikke-parken-vi-har-gitt-parken>

- King, K. (2013). Jane Jacobs and 'The Need for Aged Buildings. *Urban Studies*. 50(12), 2407–2424. <https://doi.org/10.1177/0042098013477698>

- Knutsen, A. K. (2022, 6 April). *Stavanger vil ha betongplattformer på verdensarvlisten*. Stavanger Aftenblad. Hentet 25.04.2022 fra: <https://www.aftenbladet.no/kultur/i/a7E8zO/stavanger-vil-ha-betongplattformer-paa-verdensarvlisten>

- Kommunal- og Distriktsdepartementet (1997, 1. April). *Estetikk i plan- og byggesaker*. Hentet 25.04.2022 fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/estetikk-i-plan-og-byggesaker/id87432/>

- Kulturminneloven. (1979). Lov om kulturminner. LOV-1978-06-09-50. Lovdata. https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50#KAPITTEL_1

- Larkham J, P. (1996). *Conservation and the city*. Routledge.

- Lengen, C. & Kistemann, T. (2012). Sense of place and place identity: Review of neuroscientific evidence. *Health & Place*, 18(5), 1162–1171. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2012.01.012>

- Lewicka, M. (2008). Place attachment, Place identity, and place memory: Restoring the forgotten city past. *Journal of Environmental Psychology*. 28(3), 209-231.

- Løkka, N. (2014). Demokratisk dialog i kulturminneforvaltningen: Et slag om fortiden. *Nordisk kulturpolitisk Tidsskrift*, 17(2), 235-252.
<https://doi.org/10.18261/ISSN2000-8325-2014-02-05>

- Menon Economics, (2017). Verdien av kulturarv – en samfunnsøkonomisk analyse med utgangspunkt i kulturminner og kulturmiljø. (Menon-publikasjon 72). Menon Economics. Hentet fra: <https://www.menon.no/verdien-kulturarv-samfunnsokonomisk-analyse-utgangspunkt-kulturminner-kulturmiljo/>

- Montgomery, J. (1998) Making a city: Urbanity, vitality & urban design, *Journal of Urban Design* 3:1, 93-116 <https://doi.org/10.1080/13574809808724418>

- Mørstad, E. (2022, 17. Februar). *Assemblage (kunst)*. Store norske leksikon. Hentet 05.04. 2022 fra: <https://snl.no/assemblage - kunst>

- Norheim, J. H & Fosse H. D. (2019, 13 Juni). *Sjekk ditt lokale kjøpesenter*. Stavanger Aftenblad. Hentet 29.04.2022 fra: <https://www.aftenbladet.no/lokalt/i/AdGemx/sjekk-ditt-lokale-kjoepesenter>

- Nyseth, T., Førde, A. & Cruickshank, J. (2018). Fra attractive steder til omtentksom by- og stedsutvikling – implikasjoner for planlegging?. I N, Aarsæther., E, Falleth., T, Nyseth, & R, Kristiansen (Red.), *Plan og Samfunn: System, praksis, teori*. Cappelen Damm Akademisk.

- Olsen, J.T.R. (2021, 21 Oktober). *Dette bygget blir kalt et kroneksempel*. Stavanger Aftenblad. Hentet 04-05.2022 fra: <https://www.aftenbladet.no/lokalt/i/PonOnX/dette-bygget-blir-kalt-et-kroneksempel>

- Plan og bygningsloven. (2008). *Lov om planlegging og byggesaksbehandling (LOV-2008-06-27-71)*. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71>

- Popovic, S.G., Lipovac, N. & Vlahović, S. (2016). Planning and creating place identity for podgorica as observed through historic urban planning. *Prostor (Zagreb, Croatia)*, 24(1), 62–73. [https://doi.org/10.31522/p.24.1\(51\).5](https://doi.org/10.31522/p.24.1(51).5)

- Regjeringen.no. (2019, 14. Mai). *Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019-2023*. Hentet 08.04.2022 fra: https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nasjonale-forventninger-til-regional-og-kommunal-planlegging-20192023/id2645090/?fbclid=IwAR3YWpBYI9CYGBO3fgBMT092VO1cWlxBijYZWWFRVsv_00NvqSHyK7C_sxQ

- Regjeringen.no. (2022, 18 Mars). *Kommuneplanens arealdel*. Hentet 08.04.2022 fra: https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/kommuneplanens-arealdel/id2904677/?fbclid=IwAR1msktqC3MRbRI8GGwPzDZhze_UqlAYRhL8tq3hLUTd8BYtWvCKkVSr7uU

- Regjeringen.no. (u.å.). *Veiledninger og brosjyrer*. Hentet 08.04.2022 fra: https://www.regjeringen.no/no/dokument/veiledninger_brosjyrer/id438822/?topic=211&term=&fbclid=IwAR0UCXiUQ3gO2zkIKe0WQUgjHkhISBVVvwVr3UAXgLFy5oLL5U6wj2psma8

- Repstad, P. (2014). *Mellom nærhet og distanse: Kvalitative metoder i samfunnsfag* (4.utg.). Universitetsforlaget.

- Riksantikvaren. (2020, 13. November). *Fredet – Vernet – verneverdig*. Hentet 19. April 2022 fra https://www.riksantikvaren.no/les-om/fredet-vernet-verneverdig/?fbclid=IwAR05qQqecr-XBVeTS_vy_14jzR9Tw9IyU_dEep6Bt3iNhlsJ2i0e6K0g44U

- Riksantikvaren. (u.å.). Den nye Operaen i Oslo fredet. Hentet 07.02.2022. <https://www.riksantikvaren.no/fredninger/den-nye-operaen-i-oslo-fredet/>

- Rogaland Fylkeskommune. (2022, 14. Mars.). *Regionalplan for kulturmiljø*. Hentet 25. April 2022 fra: <https://www.rogfk.no/vare-tjenester/planlegging/pagaende-plan->

[og-strategiarbeid/regionalplan-for-kulturmiljo/](#)

- Silverman, D. (2014). *Interpreting Qualitative Data* (5.utg.). Sage.
- Stavanger Aftenblad. (2022, 11 Mars.). *En fornuftig løsnning*. Hentet 05.05.2022 fra: <https://www.aftenbladet.no/meninger/leder/i/wOLy25/en-fornuftig-loesning>
- Stavanger kommune, (2022a, 21 Mars). *Fakta om Stavanger*. Hentet 15.05.2022 fra: <https://www.stavanger.kommune.no/om-stavanger-kommune/fakta-om-stavanger/>
- Stavanger Kommune. (1996). *Hva vil Stavanger med Gamle Stavanger?*. Stavanger kommunes hustrykkeri.
- Stavanger kommune. (2021, 17 August). *Kulturminner og kulturminneplan*. <https://www.stavanger.kommune.no/bolig-og-bygg/byantikvaren/kulturminner/#hva-er-et-kulturminne->
- Stavanger kommune. (2022b, 4 Mars). Stedsanalyser – en huskeliste. Hentet 09.04.2022 fra: https://www.stavanger.kommune.no/siteassets/samfunnsutvikling/planer/reguleringsplaner/startpakke-privat-plan/stedsanalyse_veileder.pdf? t id=g37FdU9QPPqu4JKf1II05w%3d%3d& t uuid=Sz8wEBFvT1Wzg1fuPBL%2fRw& t q=stedsanalyse+veileder& t tags=language%3ano%2csiteid%3acc42fe21-2843-4305-9a3a-65f74e5bda3e%2candquerymatch& t hit.id=StavangerKommune Web Models Media DocumentFile/ 38eae86b-d3a9-41b0-9a99-9fee4af291ec& t hit.pos=3
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode* (4.utg.). Fagbokforlaget.
- Tou. (u.å.). *Om Tou*. Touofficial. Hentet 05.05.2022 fra: <https://www.touofficial.com/om-tou/>

- Trąbka, A. (2019). From functional bonds to place identity: Place attachment of Polish migrants living in London and Oslo. *Journal of Environmental Psychology*, 62, 67–73.
<https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2019.02.010>

- Tuan, Y. (1977). *Space and Place: The perspective of Experience*. University of Minnesota Press.

- Tweed, C. & Sutherland, M. (2007). Built cultural heritage and sustainable urban development. *Landscape and Urban Planning*, 83(1), 62–69.
<https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2007.05.008>

Figurliste

- Figur 1: Kart over Stavanger sentrum. Hentet fra Google Earth.
- Figur 2: Gamle Stavanger. Egenprodusert bilde.
- Figur 3: Gamle Stavanger. Egenprodusert bilde.
- Figur 4: Tou Scene sett fra havet. Hentet 18.05.2022 fra:
<https://www.touofficial.com/aktuelt/alle-gode-ting-er-byggetrinn-tre/>
- Figur 5: Tabell over deltakere. Egenprodusert tabell.

Vedlegg

Vedlegg 1: Informasjonsskriv

Vil du delta i forskningsprosjektet

Hvordan planlegge for en historisk verdiutvikling?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å kartlegge diverse historiske verdier knyttet til historiske bygninger og historiske steder, for så å utforske om det er mulig å bruke disse verdiene i dagens byggeprosjekter, slik at de også vil ha en historisk verdi i fremtidens generasjoner. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Formålet med masteroppgaven er å undersøke hva dagens planlegging kan lære av de historiske byområdene. Oppgaven skal bruke gamle Stavanger og Tou Scene som case. Ved å analysere teori omkring sted samt stedlige historiske verdier opp mot planleggingspraksis, ønsker jeg å utforske hvordan dagens utviklingsprosjekt kan oppnå historiske verdier samt bli ansett som historisk i fremtiden.

Problemstillingen jeg har satt opp til oppgaven ser slik ut:

Hvordan kan kunnskapen vi har om historiske steder bidra til å utvikle historiske stedsverdier når vi bygger nytt i dag?

Jeg har også noen forskningsspørsmål som skal assistere meg med å svare på problemstillingen.

Hva vil det si at et sted er historisk?

Hva betyr det at noe har en historisk verdi?

Er dagens planleggingspraksis mottakelig for diverse tiltak som kan gi prosjekter historiske verdier i fremtiden?

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Universitetet i Agder, institutt for global utvikling og samfunnsplanlegging, og Kristoffer Kalleli (student) er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Du blir bedt om å delta da jeg anser din kunnskap innenfor ditt fagfelt som relevant i forhold til problemstillingen. Jeg ønsker et utvalg som består av fagfolk i ulike posisjoner og fra ulike ståsteder for å kunne trekke inn bredest mulig kunnskap angående problemstillingen. Utvalget skal ikke bestå av alt for mange personer. Utvalget vil være mellom 5 og 8 personer.

Hva innebærer det for deg å delta?

Dersom du velger å delta i prosjektet innebærer det et intervju som vil ta omtrent 45 minutter. Under intervjuet vil lyden bli tatt opp på en lydopptaker. Lydopptakeren vil ikke være koblet til internett og opptaket vil bli slettet etter transkribering. Intervjuet kan foregå både fysisk og digitalt (Teams eller lignende). Spørsmålene som blir stilt vil være rettet til din relevans for oppgavens tematikk.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

Det er kun meg som student som vil ha tilgang på personlige opplysninger. Personlige opplysninger vil kun være navn og epostadresse. Navn og epost lagres i et kryptert dokument. Etter innlevering av masteroppgaven vil alle opplysninger være slettet. Det transkriberte intervjuet vil også være lagret i et kryptert dokument.

Dersom du som deltaker ikke ønsker navnet ditt i oppgaven er det ønskelig at din arbeidstitel blir brukt da det styrker oppgaven. Her må det derfor nevnes at en arbeidstitel kan være gjenkjennelige opplysninger.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Opplysningene anonymiseres når prosjektet avsluttes/oppgaven er godkjent, noe som etter planen er i starten av Juni 2022. Etter prosjektslutt vil alle personopplysninger være slettet. Lyddopptak fra intervju vil bli slettet når intervjuet er transkribert. Det transkriberte intervjuet vil også bli slettet ved prosjektslutt.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- å få slettet personopplysninger om deg, og
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Universitetet i Agder, institutt for global utvikling og samfunnsplanlegging har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

Student: Kristoffer Kalleli – Kristoffer-kalleli@hotmail.com / 47179588

Veileder: Paulina Emilia Nordström – paulina.e.nordstrom@uia.no / 38141410

- Vårt personvernombud: Johanne Warberg Lavold – Personvernombud@uia.no
Eller besøk UiA sin personvern nettside: [https://www.uia.no/om-uia/si-
ifra/informasjonsikkerhet-og-personvern/personvern-paa-uia](https://www.uia.no/om-uia/si-ifra/informasjonsikkerhet-og-personvern/personvern-paa-uia)

Hvis du har spørsmål knyttet til NSD sin vurdering av prosjektet, kan du ta kontakt med:

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost (personvertjenester@nsd.no) eller på telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Paulina E. Nordström
(Forsker/veileder)

Kristoffer B. Kalleli
(Student)

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet *Hvordan planlegge for en historisk verdiutvikling?*, og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju.
- at opplysninger om meg publiseres slik at jeg kan gjenkjennes. (Arbeidsstilling)
- at opplysninger om meg publiseres slik at jeg kan gjenkjennes. (Navn)

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

---

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 2: Intervjuguide - Byantikvar og Fylkeskonservator

1. Kan du fortelle litt om prosessen før et vern/fredning blir vedtatt?
2. Hva gjør dere før fredningsprosessen starter?
  - a. Hvordan går dere frem?
  - b. Hva skal til for at en bygning eller et miljø skal få vern/fredningsstatus?
    - i. Hvordan kommer dere frem til hva som skal sees opp mot verdikriteriene i kultruminneplanen?
  - c. Har innbyggerinitiativ en rolle før selve verneprosessen?
    - i. Hvor stor rolle spiller innbyggerinitiativ?
    - ii. Har noen oppsøkt vern/fredning på sin eiendom?
3. Hva vil det si at noe er historisk? Og hva vil det si at noe har en historisk verdi?
4. Hvorfor er historiske byområder og bygninger viktige å ta vare på?
5. Hvilke historiske verdier vil du si gamle Stavanger og Tou har?
  - a. Hvilke kvaliteter vil du si skiller gamle Stavanger og Tou?
  - b. Var det noen utfordringer knyttet til kulturarena omgjørelsen av Tou bygget?
6. I kulturminneplanen står det at et av målene for kulturminnevernet i Stavanger er å bevare et utvalg av kulturminner som representerer «tapte» næringer og virksomheter. Går det noen tanker mot virksomheter og/eller næringer som i fremtiden er spådd å bli tatt over av datamaskiner?
  - a. For eksempel oljeindustrien i Stavanger?
7. Hvordan ser du for deg at inkluderingen av stedets historie i en stedsanalyse vil påvirke fremtidige reguleringsplaner?
8. Er det sammenheng mellom estetikk og vern/fredning?
9. Tror du dagens byutvikling kan lære noe av de historiske byområdene?
  - a. Er dagens planlegging mottakelig for den eventuelle lærdommen?

Vedlegg 3: Intervjuguide – Randi Sunde

1. Kan du fortelle litt om dine tanker omkring historiske byområder og historiske bygg?
2. Når vi sier noe har historisk verdi, hva legger du i det?
3. Hvordan går dere frem i starten av en utviklingsprosess?
  - a. Hva ser dere etter i en avklaring av *tomtens potensiale*?
4. Når dere jobber med et nytt prosjekt, har dere noen tanker om hvordan prosjektet skal være om for eksempel 50-100 år?
5. Hva er viktige elementer for at et sted blir brukt?
  - a. Hva gjør dere for at et sted skal bli attraktivt?
6. Er det en sammenheng mellom estetikk og historiske steder?
7. Tror du dagens byutvikling kan lære noe av historiske steder?
  - a. Er dagens planlegging mottakelig for denne lærdommen?

Vedlegg 4: Intervjuguide – Arkitekt fra Stavanger kommune

1. Kan du fortelle litt om dine tanker rundt historiske byområder og historiske bygg?
2. Kan du fortelle litt om implementeringen av historie i stedsanalyser?
  - a. Hvordan går dere frem?
  - b. Hvilken historie ser dere på? Er noe viktigere?
  - c. Hvordan tror du en stedsanalyse hvor historie har en større rolle vil påvirke den endelige reguleringsplanen?
    - i. Vil det ha noe betydning i forhold til materialiteter? Utseende osv.
  - d. Hvilke resultater håper dere på?
    - i. Særegenhet?
3. Etter din mening, hva vil det si at noe har en historisk verdi?
4. Hvilken rolle tenker du historiske stedene har i byplanlegging?
5. Er det en sammenheng mellom estetikk og historiske steder?
6. Tror du stedets funksjoner er viktige i forhold til historiens oppstand/utvikling?
7. Tror du dagens byutvikling kan lære noe av de historiske steder?
  - a. Er dagens planlegging mottakelig for den eventuelle lærdommen?